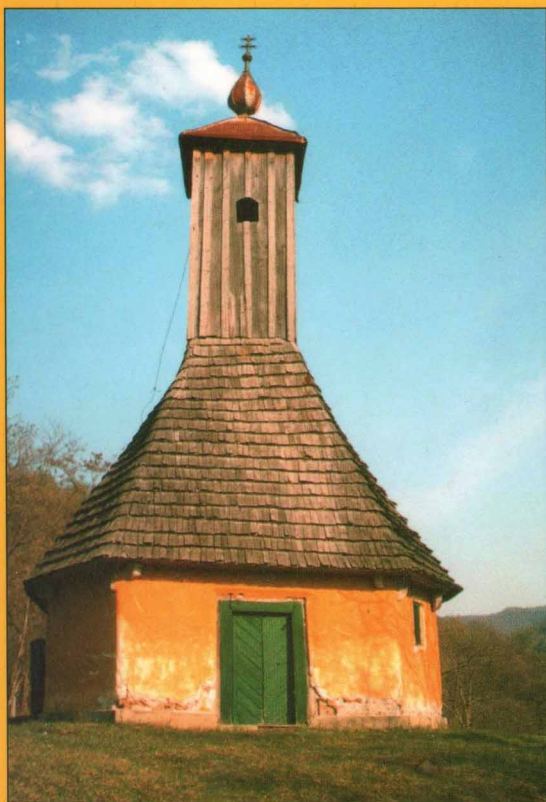

COMPLEXUL MUZEAL ARAD

ZĂRANDUL

3

ARAD 2010

<https://biblioteca-digitala.ro>

COMPLEXUL MUZEAL ARAD

ZĂRANDUL

Nr. 3

ARAD - 2010

Coperta: *Biserica de lemn din Buceava - Șoimuș*

Foto: *Sorin Sabău*

Colegiul de redacție:

Dr. Peter Hügel - redactor șef

Sorin Sabău - redactor responsabil

Corina Tudorescu - traduceri

Adresa:

Redacția „Zărandul”, Complexul Muzeal Arad, Piața
„George Enescu”, nr. 1, Cod: 310131, Arad, România,
Tel.: 0257/281.847, Fax: 0257/280.114

ISSN 1454 - 8194

Tehnoredactare, tipar:

TRINOM SRL, Str. Pădurii nr. 135.

Tel./Fax: 0257/281.707

E-mail: tipografiatrinom@yahoo.com

Copacul de trăsnet

Ioan Godea

Este un fapt bine cunoscut că în preajma multor biserici, de lemn sau de zidărie, dintre care unele foarte vechi, mai viețuiesc copaci falnici din care nu puțini au ramurile uscate.

Surprinzător, însă, istoricii de arhitectură nu le-au acordat o prea mare importanță. Este nedrept a fi nesocotiți de vreme ce aceștia au avut un foarte mare rol în istoria respectivului lăcaș de cult.

Orice comunitate umană, atunci când intenționa sau era pe cale să-și construiască o biserică, avea grijă să țină cont de ceea ce am putea numi „bunătățile locului“.

Până în pragul epocii contemporane arhitectura satului era preponderent din lemn. Casele constituite din cununi de bârne orizontale ori din paiantă aveau acoperișuri piramidale sau numai în „două ape” cu învelitori făcute din ceea ce se găsea în imediata vecinătate (paie, ierburi, trestie etc.) sau din lemnul pe care-l despicau în șită, șindrila sau draniță.

Istoria ne semnalează sute și mii de cazuri în care casele, uneori chiar sate întregi, erau pustiite de foc (provocat, întâmplător sau accidental).

Dar, dacă nenorocirea era mare când era vorba de „casa mea” cu atât mai cumplită era atunci când focul mistuia „biserica noastră”.

Locul ales pentru construcția unei biserici nu se făcea la întâmplare ci după multă chibzuire: să fie aproape de sat dar nu foarte aproape de casele oamenilor; să fie pe un loc înalt unde biserica să poată fi cât mai bine văzută de departe; pământul să nu fie supus unor alunecări de teren; în jurul bisericii trebuia să fie destul loc care să „adăpostească”, „lumea satului de dincolo”, adică mormintele celor dispăruți, împreună cu florile, cu arbuștii, cireșii, vișinii ori prunii ce erau plantați și îngrijiți la căpătâiul cu cruce al mormântului. „Morminții” satului erau înconjuțați cu garduri de lemn sau de zidărie. Cu ocazia marilor sărbători dar mai ales de Paștele Morților (adică de Duminica Tomii, prima

de după Paște) mormintele erau primenite, replantate cu flori, reparate băncile ori „mesele de pomană” de lângă morminte.

Este impresionant cultul morților la români.

Pentru cei care dispăruseră în războaie ori fuseseră plecați și neștiuți de oameni și nu aveau un loc în cimitir, dar familiile nu-i puteau uita, s-au „inventat” crucile cenotafe. Acestea sunt crucile de lemn, de obicei frumos ornamentate, pe care se scria numele celui pentru care s-a pus pe peretele bisericii cenotaful respectiv. Sunt biserici de lemn în Transilvania unde numărul cenotafelor este foarte mare.

Vom sublinia deci că satul, oricât de mic și de sărac ar fi fost nu putea să-i uite pe cei plecați în altă lume, pe pământ sau în ceruri. Vii sau morții, cu toții sălășluiau în vatra și pe moșia satului. Și în centrul acestui univers sta întotdeauna biserica.

Grija pentru alegerea locului de biserică era peste tot la fel de mare. Numai că nu totul se putea rezolva fără o minimală prevedere. Așa se face că în toate satele, cunoscându-se efectul dezastruos al fulgerului, au fost gândite plantările unui „paznic” de trăsnet.

Conform dicționarului, trăsnetul este o „descărcare electrică în atmosferă, de același tip cu fulgerul, care se produce însă între un nor și un obiect de pe pământ (clădire, copac etc.), de obicei mai proeminent”.

Cum biserica era construită (acolo unde se putea) pe un loc înalt, un deal, se înțelege că ea putea fi ținta trăsnetului. Din acest motiv când se alegea locul sau concomitent cu ridicarea bisericii era sădit un copac din speciile arborifere înalte; gorun, cer, tei și mai rar brad sau molid. Fotografiile alăturate sunt doar câteva exemple din miile existente. Că astfel de copaci au apărut la nevoie biserica stau mărturie și două exemple din județul Arad. Gorunul (cu o vârstă de circa cinci secole) de lângă biserica din Vidra a fost atins de trăsnet de două ori, iar cel de lângă biserica din Țarmure de vreo trei sau patru ori.

Un celebru copac de trăsnet era verde până în 2005 lângă biserica de la Țebea. Este vorba de Gorunul lui Horea ce străjuia cimitirul, biserica și mormântul lui Avram Iancu. Fusesse plantat cu vreo opt secole în urmă. S-a uscat de bătrânețe dar și din vina

oamenilor care l-au cămășuit, absolut contraindicat, cu ciment.

Summary

The Lightning Tree

A lightning tree even less studied by historians of architecture is the “lightning tree” model in many churches made of wood or stone. This tree (oak, oak, lime, rarely pine) was planted immediately after you finish the church building. Planting goal was to defend the church of lightning.

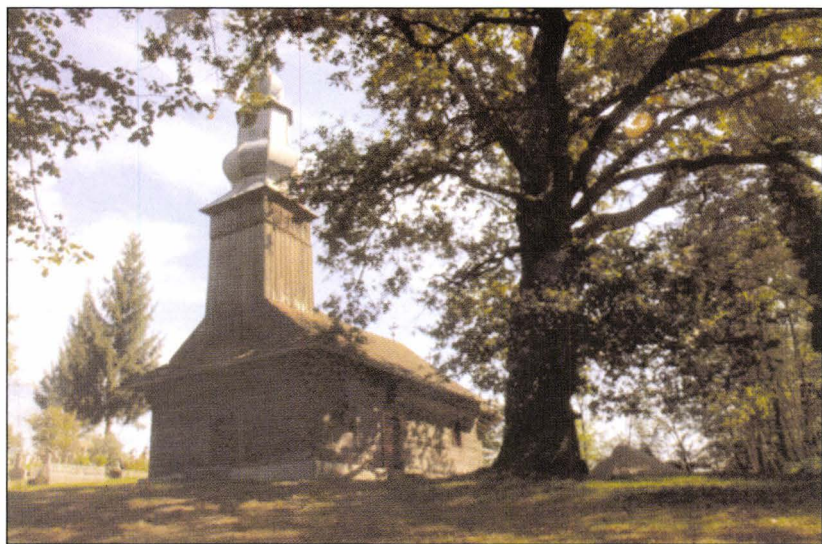

Gorunul lui Horia la biserică din Tebea în Zarand.

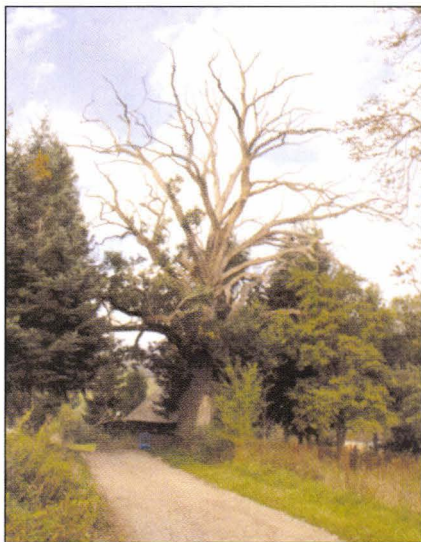
Gorunul lui Horia și biserica din Tebea (Revista Familia, Oradea, 1871)

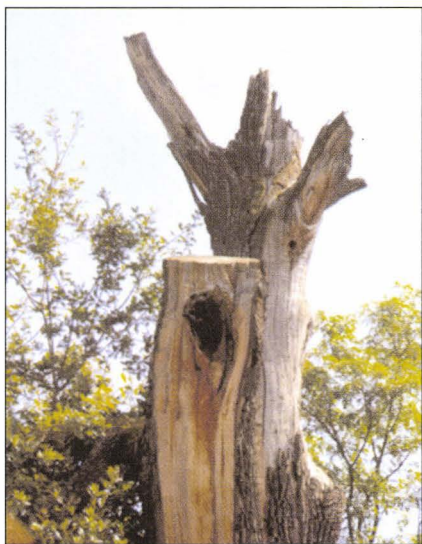
Gorunul lui Horia (Tebea, jud. Hunedoara)

Gorunul de trăsnet de lângă biserica din Ionești (jud. Arad)

**Gorunul de trăsnet cu o
vechime de circa 500 de ani
(Vidra, jud. Arad)**

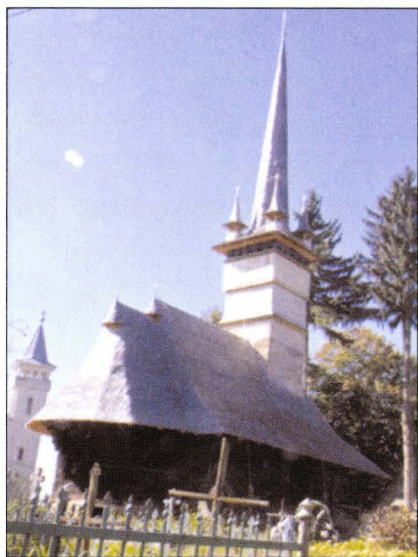

**Țărmure (jud. Arad),
copac trăsnit**

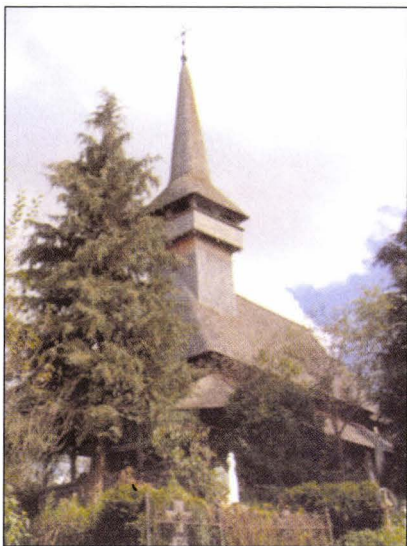

Teiul de trăsnet de la biserica de lemn din Rieni (jud. Bihor)

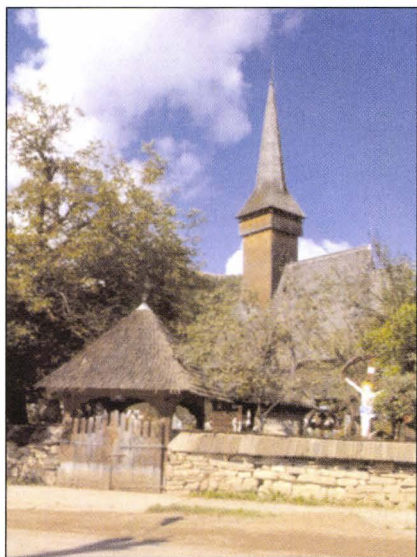

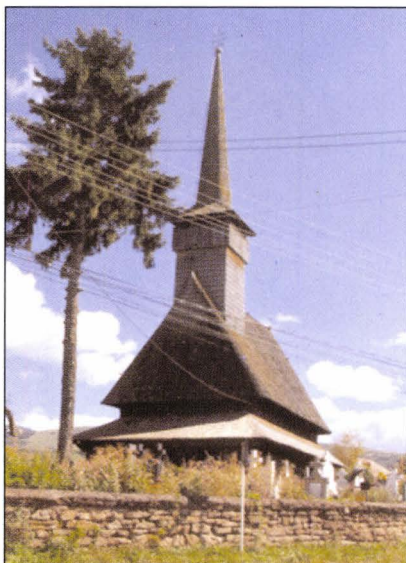
**Biserica de lemn din Coruia
(jud. Maramureș)**

Biserica de lemn din Poienile Izei (jud. Maramureș)

**Ieud Șes (jud. Maramureș),
biserica de lemn**

Șieu (jud. Maramureș), biserică de lemn

**Casa Ghe.Nesciuc de la Ciumîrna,
județul Suceava
Studiu de caz**

Olga Nicoleta Popa

Motto:

*„Multe soiuri de peisaje am văzut prin deosebite țări,
dar rareori am întâlnit acea frumusețe măreață și sălbatică,
prin care se deosebesc munții Moldovei...*

*La munte omul este simplu,
viața lui este mai în liniște,
năravurile mai nevinovate.*

*Munteanu-i curat la suflet,
liber la gând și la vorbă și verde la trup ca brazii sub care trăiește.”*

Calistrat Hogaș

Zonă etnografică de o mare complexitate, structurată pe arealul fostului Ocol al Câmpulungului Moldovenesc – cadru bine delimitat din punct de vedere istoric – necesită totuși precizarea criteriilor de zonare întrucât prezența zonei etnografice a Dornelor se află în același spațiu; enclava etnică a hușanilor grupați în special în terminalul zonei Rădăuți iradiază până la limita nordică a zonei în discuție – respectiv Moldova Sulița – iar limita vestică constituită pe valea Bistriței Aurii include parțial comuna Cârli-baba care se poate revendica în același timp și zonei Dornelor.

Harta etnografică a Bucovinei din 1910 prezintă aproximativ aceeași structură unitară din punct de vedere geografic, incluzând Obcinele Bucovinei, însă cercetări mai recente le acordă statutul de subzonă etnografică¹ extinzând limita nord-estică până la Poiana Micului, Slatina Mare și Solca, localități aparținând zonei etnografice Rădăuți.²

Ca vatră de unitate etnoculturală, zona Câmpulungului Moldovenesc este zona bondiței cu prim de dihor, adevărată marcă etnică pe care o regăsim în toate localitățile aparținătoare.

Grupate istoricește sub semnul Ocolului – Republicii de care amintește și Mihai Eminescu într-un articol: “celula constitutivă a vechilor sate romane este republica țărănească precum s-a păstrat mult timp la Câmpulung (în Bucovina) și la Vrancea”³ – iar geografic pe firul văii superioare a Moldovei, adevărata coloană vertebrală a osaturii Obcinilor bucovinene, incluzând în perimetrul său nouă din cele aproximativ cincisprezece așezări amintite încă la sfârșitul sec. XVI (cele șase așezări neincluse sunt revendicate de zona etnografică a Țării Dornelor).

Delimitarea zonei a ținut seama de diferențierile decorului care este tipic geometrizant pentru zonă, de dominantele cromatice cât și de unitatea lingvistică a graiului zonal conservat în structuri dialectale tipice ce vădesc conservatorismul zonal specific atât culturii spirituale, respectiv folclorului cât și culturii materiale, dovezile etnografice constituind în acest sens argumente ale unei unități etnoculturale tipice.

Dezvoltarea unitară a Ocolului cu atestări documentare face ca personalitatea individuală a zonei să fie precis delimitată prin lungul șir de privilegii, dar și de obligații asumate întregii populații, astfel încât zonele de confluență păstrează numeroase elemente care pot fi subsumate uneori la două zone etnografice distincte (vezi comuna Cârlibaba).

Documentele atestă că încă înainte de formarea statului feudal Moldova exista în zonă o uniune de obști sătești, ca formațiune prestatală, în care trăiau țărani liberi, care și-au păstrat libertățile și sub domnii pământeni⁴, formă perpetuată până în 1775.

Invaziile tătare, mai ales în sec. XIII, când eforturile lor se concentrează spre centrul Europei, produc suferințe uriașe pentru localnici. Unul din corpurile tătărești traversează nordul Moldovei spre Transilvania, iar un alt corp expediționar traversează Moldova în aceeași perioadă (1241) de la nord la sud distrugând în drum și episcopia cumană.⁵

Este momentul în care se statutează îndeletnicirea de păzitori

ai hotarului pentru populația autohtonă, statut oficializat prin privilegii domnești ce vor duce la individualizarea zonei, fapt evidențiat și de D.Cantemir: "...locuitorii nu sunt supuși nici unui boier și fac la un loc un fel de republică... Cel dintâi este Câmpulung, în ținutul Sucevei împresurat de piscurile unor munți foarte înalți. Acest ținut are cam 15 sate, toate cu obiceiurile și judecățile lor deosebite. Uneori primesc și doi vornici trimiși de la domni; însă de multe ori îi gonesc afară din ținut... Nu se pricep la meșteșugul lucrării pământului cu sapa, fiindcă în munții lor nu au defel țărâni; toată munca lor este păstoritul oilor. Plătesc o dajdie în fiecare an, însă nu atât cât le cere domnia, ci numai cât fâgăduiesc ei domnilor."⁶

Decălecatul legendarului Dragoș conferă localității Câmpulung aura apoteotică a temeiului fondator de neam și țară. Nu întâmplător formarea statului feudal Țara Românească se leagă tot de un Câmpulung, Câmpulungul Muscelului, toponim care nu-i neobișnuit. Se întâlnește atât în teritoriile locuite de români cât și în alte țări. Câmpulungul din Maramureș este menționat în 1329, când se conferă drepturi oaspeților sași și unguri din această regiune.⁷

Atestarea documentară a Câmpulungului Moldovenesc datează din 14 april 1411. Din vremea lui Alexandru cel Bun, există însă un alt document, datat 15 februarie 1410⁸ prin care mănăstirea Moldovița, zidită de el în 1408, a fost înzestrată prin uricul dat la Suceava, leat 6918, cu munții Suhardul Mare și Suhardul Mic, arătându-se totodată și hotărnicirea acestor doi munți.

Ocolul Câmpulungului Moldovenesc apare frecvent în documentele epocii ca înglobând numeroase suprafețe făcute dani mănăstirii Sucevița, mănăstirii Solca cât și Voronețului. Tot prin Câmpulungul Moldovei trece în 1541, venind din Ardeal, Petru Rareș, așa cum arăta cronicarul Grigore Ureche:

"...Patru Vodă...s-au întors pre la Bistrița, fără nici o smin-teală și trecînd muntele au ieșit la Cîmpu Lungu..."⁹

În același an, voievodul a ridicat în Poiana Sihăstriei, la poalele Rarăului, o mănăstire de lemn, mănăstire mutată mai târziu, după cedarea Bucovinei, dincolo de muntele Rarău, spre Chiril, în locul unde se găsește și astăzi. Pe locul fostei mănăstirii, în

Poiana Sihăstriei, s-a ridicat în 1912 o troiță în amintirea lăcașului strămutat.¹⁰

În perioada interbelică zona cunoaște o nouă afirmare a unității etnoculturale, când prin împărțirea administrativă, se constituie județul Câmpulung, în limitele fostului ocol, orașul Câmpulung devenind capitală de județ. Aparent ar fi vorba de un centru urban care, normal, ar trebui caracterizat prin urbanitate, prin vorbire urbană, prin valori specifice mediului orășenesc.

Dar “orașul românesc, lipsindu-i o tradiție care să impună valori morale specifice mediului său nu a ajuns încă să atingă acești parametrii, adoptând termenul de urbanitate, în consecință, de la alte societăți. De aici decurge o opoziție « clasică » privind formele de existență ale comunității umane: sat – oraș”.¹¹

Citatul de mai sus ilustrează perfect situația centrului orășenesc (privit sub aspect de unitate administrativă) Câmpulung Moldovenesc în care curg unsprezece sate autentice pe care le și numim: Izvorul Alb, Bodea, Pârâul Morii, Pârâul Mesteacăn, Pârâul Corlățeni, Deia, Bunești, Capul Satului, Valea Seacă, Sâhla.

Inițial, această formă particulară orășenească și-a avut vatra pe valea unuia din afluenții Moldovei – respectiv Valea Caselor – însă, după asigurarea stabilității legăturilor comerciale între Suceava și Bistrița a avut loc fenomenul migrării vetrei de sat pe Valea Moldovei, respectiv în locul numit și astăzi Capul Satului, mișcare care a avut loc probabil în secolul al XVII-lea, când a fost însoțită și de o roire a vetrei de sat, formându-se cele 11 “sate” amintite mai sus, sate care “curg” în orașul propriu zis.

Faptul este vizibil – ne referim la relația duplicitară sat-oraș – mai cu seamă în zilele de sărbătoare, când, amestecul de tradiționalism conservator și modernism de ultimă oră creează valori imagistice de un autentic imediat.

Apar sporadic preocupări de muzeologie prin constituirea unor colecții destul de complexe, amintind pe această linie activitatea etnografului Ion Ștefureac, a cărui colecție constituia la 1 iunie 1936 fondul de bază al Muzeului de Etnografie “Arta Lem-

nului”, unitate muzeală reprezentativă pentru așezările Ocolului liber al Câmpulungului.¹²

Prin tematica sa, muzeul demonstrează existența unei certe civilizații a lemnului, urmărind folosirea acestui material în toate îndeletnicirile specifice zonei.

Secția în aer liber aduce în circuitul de vizitare și două monumente de arhitectură țărănească (dintre care unul, cel de secol XVII, face obiectul lucrării de față) cărora li se vor adăuga și anexele țărănești. Prin extensia împrejuririi se vor înscrie în tiparul gospodăriei cu ocol întărit.

Fiind expresia cea mai elevată a sistemului ocupațional în raport direct de interdependență cu mediul înconjurător, gospodăriile zonei reprezintă etalonul cel mai sensibil al evoluției tehnicilor de construcție.

În linii mari se poate observa că gospodăria rurală tradițională din Obcinile bucovinene are puncte comune cu structura gospodăriei rurale din întreaga țară (planul gospodăriei tradiționale și planul locuinței) iar anexele gospodărești prezintă însă trăsături specifice numai regiunii, acestea derivând din structura economică, bazată în principal pe creșterea animalelor.

Studierea acestui aspect demonstrează stabilitatea locuitorilor din această zonă, cât și nivelul cultural al acesteia, infirmând părerile după care “pastoral” înseamnă fluctuant, lipsit de continuitate.

Gospodăria trebuie privită ca un ansamblu unitar care creează un cadru propice desfășurării vieții într-o comunitate umană, fiind o adevărată măsură a omului acestor locuri.

Gospodăria, ca plan este formată din:

1) locuință

2) anexe gospodărești pentru :

- a) adăpostul cornutelor, oilor și animalelor mici
- b) păstrat unelte și atelaje
- c) păstrat alimente
- d) pregătirea hranei animalelor
- e) adăpostit lemn

3) sistemul de împrejmuire

4) sursele de apă.

Evolutiv, tipologia casei Obcinilor bucovinene, urmărind materialul și tehnica de construcție cât și planul casei¹³, cunoaște trecerea de la bordeiul monocelular, la locuința cu tindă rece, cămară și o singură încăpere în secolul al XVII-lea, trecând în secolul următor la casa cu două încăperi și tindă mediană. Este momentul când prispa se transformă în gang, inițial dispus doar pe partea fațadei, spatele casei lungind șarpanta acoperișului printr-o “povârneală”, transformându-se în șură pentru lemne.

În acest cadru apar ca elemente decorative stâlpii de cerdac, tratați volumetric pe toate suprafețele; gangul se extinde, cuprinzând și părțile laterale, ajungând astfel să înconjoare casa.

Această dezvoltare tipologică este caracteristică pentru toate locuințele din zonă, variantele existente punctând stiluri proprii, impuse de anumite grupuri de meșteri.

Materialul de construcție este invariabil lemnul de rășinoase, tăiat în perioada optimă, la “lună nouă”¹⁴ ca să reziste multă vreme.

Bogăția pădurilor permite selectarea fără opreliști a materialului optim – grinzi lungi, de diametre aproximativ egale – și impune, ca tehnică de construcție, dispunerea bânelor în cununi orizontale încheiate “stânește”, modalitate de lucru care în alte părți se numește “în crestez” sau “încheietură românească”, termenul utilizat în zonă fiind în mod cert o influență a modului de viață pastoral, a unei economii specializate. O altă manieră de încheiere a bânelor în cununi este “cheotoarea dreaptă” sau “nemțească” utilizată mai cu seamă pentru bârnele cioplite, lăcașul de îmbinare nemaifiind rotunjit ci drept sau trapezoidal.

Acoperișul este realizat pe un schelet de căpriori care sunt susținuți la bază de “cosoroabe” – cunună de grinzi late ce depășește de obicei lățimea prispei, formând streășina – schelet pe care, în urma lețuirii, se va bate dranița.

Tavanul încăperilor este fixat de obicei pe grinzi cioplite, care în interior sunt aparente și peste care se așează scânduri – în vechime tăiate la trașcă și geluite – îmbinate în două maniere:

- una lângă alta (îmbinările fiind placate cu lețuri înguste, având uneori și un profil ornamental)
- una peste alta, când sunt dispuse lăsându-se spații între

ele (mai puțin de o lățime), al doilea rând fiind fixat peste ele, umplând spațiile goale.

În pod tavanul este uns cu lut pentru a asigura o bună izolație termică.

Pentru tencuirea pereților se folosea lutul amestecat cu paie tocate sau cu „turiște” (resturi de fân de la așternutul vitelor) care se fixa direct între grinzi, fără a se executa o „vergelare” prealabilă cu lețuri subțiri de lemn, dispuse oblic pe toate suprafețele de tencuit (sistem introdus doar în secolul trecut).

Pereții îndreptați cu lut erau „fețuiți”, după care se trăgea „muruiala” – amestec de humă albă cu apă- sau se văruiau.

Pardoseala era alcătuită din „năsipală”, de obicei „prund” (pietriș) și „buhași” (piatră de râu) – bătut până la jumătatea tălpilor. „Podeaua” a fost introdusă inițial la locuința cu două încăperi doar pentru „casa cea mare” – odaia curată. Dușumeaua era lucrată din scânduri bătute pe grinzi, fixați în „năsipală”, numiți „postîrholți”. Sistemul s-a extins în toate spațiile de locuire la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Din punct de vedere al amplasamentului, locuința este orientată cu fațada principală spre est, constituind axul central al gospodăriei.

Cea mai importantă anexă o constituie grajdul de vite, construcție cu plan dreptunghiular pe tălpi de lemn; în raport cu locuința este amplasat de obicei în fața casei și rareori lateral, spațiul existent între casa și grajd în acest caz fiind poarta de intrare în ansamblul gospodăriei.

Spre deosebire de casă, care până în a doua jumătate a secolului XIX avea patru „ape” – suprafețe de scurgere a apei – grajdul are, invariabil acoperișul în două „table” – ape – situate pe o „cășiță” – colac din grinzi înălțate pe stâlpi și înfundat în exterior cu scândură, de obicei traforată, pentru a mări capacitatea de înmagazinare a fânului.

În interior este podit cu „blăni” – dulapi groși din lemn, amplasați perpendicular pe lungime, puțin ridicați la un capăt, la mijloc formând un „uluc” de scurgere, într-unul din pereții laterali existând o deschidere pentru evacuarea gunoiului.

Spațiul delimitat pentru fiecare animal se numește stand, ie-

slea fiind amplasată tot pe latura lungă a construcției, deasupra având amplasată „șirégla”, confecționată din doi drugari paraleli, în care sunt fixați perpendicular, la distanțe egale de circa 10 cm, „fusci” de alun, poziția fiind oblică față de perete; în iesle se pune nutrețul.

În afara vitelor mari, în grajd poate fi adăpostit și calul.

Grajdurile ridicate pe lângă târle au la unul din capete o încăpăre numită „grăjdiu”, spațiu de mărimea unei camere de locuit, „uns” – tencuit cu lut – și dotat cu sobă, folosit ca spațiu de locuit cât și pentru prepararea hranei animalelor.

Pentru adăpostitul oilor, șura este situată pe o altă latură a curții interioare, deschizând în spatele ei un ocol închis, care limitează accesul spre livadă sau spre fânețe. Nu are un spațiu special pentru depozitarea nutrețului.

Anexele gospodărești pentru păstrat alimente sunt de mai multe feluri:

- gropi de cartofi
- „zimnicul” de sub casă
- pivnița sub coasta livezii
- cămările.

La locuința din prima parte a secolului al XIX-lea, întâlnim și “groapă” de sub casă pentru păstrat cartofii.

Gropile de cartofi sunt făcute de obicei într-o margine a arăturii, au o adâncime de circa 1 m și jumătate și o suprafață variabilă, în funcție de cantitatea de cartofi care va fi conservată (de obicei cartofii de sămânță). Cartofii depozitați sunt acoperiți cu “belde”, peste care se aruncă pământul rezultat din săpătură, sub forma unei glugi, centrul gropii fiind marcat cu un țaruș, în jurul căruia se înfășoară o funie răsucită de fân foarte uscat, permițând în acest fel și aerisirea gropii.

Zimnicul este practic beciul, zidit în piatră sub una din încăperile casei de locuit, cu acces din exterior – “pe sub gang” – în cazul în care temelia este înaltă nemaifiind nevoie de trepte pentru coborâre. Acest spațiu este folosit pentru păstrarea cartofilor, legumelor și murăturilor.

În cazul gospodăriilor cu temelie joasă, zimnicul devine pivniță amplasată în coasta livezii, anexă zidită tot cu piatră și

acoperită tot cu mult pământ, care cu timpul se înierbează, doar ușa de la intrare trădând existența acestei construcții.

Anexa destinată adăpostirii lemnului pentru foc poartă denumirea de șură, construcția fiind amplasată fie în prelungirea grajdului, fie în prelungirea șurii pentru oi, în puține cazuri fiind o construcție separată.

În zonă mai apare și tipul de șură amplasat în “dosul căsii”, acoperișul fiind reprezentat de prelungirea șarpantei de pe latura respectivă.

Ca amplasament, ansamblul prezintă o structură unitară, cunoscut în literatura de specialitate ca gospodărie cu ocol întărit, însă coerența acestui spațiu se realizează în acest caz prin tipul de împrejmuire cunoscut sub numele de « zăplaz de bârne drăniț ».

Zăplazul, ca tip de împrejmuire, completează golurile dintre spațiile gospodăriei prin bârne cioplite sau necioplite, încheiate stânește sau în amnari cu o înălțime de până la 2 metri, peste care se fixează un schelet de lețuri care va forma acoperișul în două ape sau numai într-o singură apă – cea dinspre curte – acoperiș drăniț cu “solzi” de draniță, înfloriți cu cuțitoaia în numeroase modele.

Specializarea și apariția unor anexe gospodărești proprii cât și a unei terminologii aparte în care elementele terminologice au o evoluție aparte pot constitui baza unui studiu de sine stătător.

Specificăm faptul că amplasarea construcțiilor gospodăriilor urmează în linii mari gruparea spițelor de neam, grupare care se repetă, în mare, în cimitir¹⁵, unul dintre criteriile de așezare putând fi modul de moștenire a pământului – feciorul este cel care ridică gospodăria, existența ei fiind unul din factorii care acordă “bunul de înșurat”.

Casa constituie un ax fundamental al vieții familiale și sociale, un semn al existenței omului pe acest pământ, chiar și un simbol al acesteia, a cărui “descifrare” poate genera ipoteze și sugestii însemnate.

Ca vatră de locuit, în care se desfășura în trecut întreaga viață a familiei cu evenimentele ei specifice, casa bucovineană a trebuit să corespundă prin dimensiuni și prin structura sa interioară

tuturor acestor necesități.

Locuința a evoluat de-a lungul vremurilor și s-a diferențiat în spații funcționale bine determinate, potrivit cu diversele aspecte ale vieții casnice și ceremoniale, cu gustul.

Un lucru esențial în legătură cu ridicarea unei case noi l-a constituit totdeauna alegerea locului construcției. Potrivit tradiției, în sat există locuri “bune” și locuri “rele-necurate”. De locul “curat” atârna tot bunul mers al unei gospodării. Spre deosebire de alte zone, casa bucovineană a cunoscut un sistem de amplasare mult mai degajat în perimetrul spațiului de așezare.¹⁶

Locul de casă era ales în mijlocul terenului avut în proprietate astfel încât să fie înconjurat din toate părțile de grădină proprie.

Aceasta se numea “să ai lărgime”, concepție păstrată în unele sate colinare până către mijlocul veacului nostru, întâlnită frecvent în așezările de la munte.

Un factor prioritar în alegerea locului de casă nouă l-a constituit totdeauna vatra părintească.

Amplasarea caselor s-a făcut și în funcție de configurația locului, situația topografică a satului fiind uneori hotărâtoare pentru alegerea terenului destinat noilor locuințe.¹⁷

În privința locuințelor huțule, amplasarea lor s-a făcut mai puțin unitar în raport cu starea topografică a ținutului.

Casele vechi urcă adesea până la vârful munților, fără o orientare specifică față de vale sau drumurile de acces.

În general două poziții dominante caracterizează acest mod de așezare:

- una de vale, cu casele închise între versanții împăduriți
- o alta de culme, cu gospodării pastorale, ce se înscriu în fenomenul horal.

O grijă deosebită, legată de construirea unei case în Bucovina, a constituit-o și orientarea acesteia.

Intuind consecințele binefăcătoare ale prezenței soarelui în casă, când ferestrele mici (fig.4) cât palma abia lăsau să pătrundă ziua câteva raze de lumină, casele vechi au fost așezate întotdeauna cu fața spre soare. Pe prispă era locul obișnuit de desfășurare, în anotimpurile calde, a diferitelor activități casnice,

îndeosebi cele legate de prelucrarea lânii, a cânepii și a cusutului, iar pe lavițele masive de sub streășină se dormea uneori și noaptea.

Casele mai vechi așezate cu fața spre miazăzi, paradoxal, au odaia de locuit în partea mai puțin înșorită a clădirii. Faptul pare să provină din schimbarea funcționalității odăii mari ("casa cea mare"), fostă de uz zilnic într-o epocă anterioară, cu tinda rece, care a preluat funcțiile celei dintâi, fără a schimba însă poziția construcției.

Casa se clădește pentru timp mai îndelungat, de aceea alegerea locului este fundamentală și a generat atâtea practici și credințe, simboluri și griji.¹⁸

De exemplu, pentru a fi fericit în casă, trebuie să faci acoperișul într-o singură zi ("să iei apa"). Când începi construcția, dimineața se așează tălpile și seara poate să plouă pe acoperiș. Dacă este făcut într-o singură zi, ai mai mult noroc trăind în casă. Astfel, comunitatea sătească îl ajută totdeauna pe cel care voia să-și construiască o casă.

Timp de 2-3 ani, flăcăul trebuia să-și pregătească bârnele, grinzile, scândurile și dranița. Apoi se alegea momentul ridicării casei și tot satul venea în ajutor.

Este una din rațiunile pentru care dranița în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea era așa de lungă (putea depăși 1,5 m lungime): pentru a putea fi bătută cu repeziciune într-o singură zi dar și a lipsei cuielor în epocă.

O încercare de punere în valoare a unor monumente de arhitectură o are și secția în aer liber a Muzeului de etnografie "Arta Lemnului" din Câmpulung Moldovenesc, județul Suceava.

Această secție ia ființă în 1981 prin strămutarea monumentului denumit "casa Lateș Eugenia" din Capu-Satului, monument aparținând primei jumătăți a secolului al XIX-lea și care reprezintă din punct de vedere arhitectonic tipul clasic al locuinței câmpulungene.¹⁹

"Casa Lateș" este o construcție fără anexe, ce a aparținut inițial unor proprietari mai puțin înstăriți.

Pentru că muzeul nu avea prevăzută în dotare și o secție în aer liber, monumentul este înregistrat în evidențele muzeului ca elemente de arhitectură disparate – uși, ferestre, grinzi, mobilier – timp de trei ani. Transferul s-a realizat cu ajutorul specialiștilor de la Muzeul Județean Suceava care, în perioada respectivă, aveau o echipă de dulgheri pregătiți pentru efectuarea lucrărilor la preconizatul muzeu în aer liber de pe Dealul Cetății – Suceava.

În 1982 se achiziționează stâna și văcăria din Dadu-Valea Stânei, secția prinzând un contur și mai larg.

Se intenționa și transferul altor gospodării, inclusiv a bisericii de lemn din satul Udești (regiunea etnografică Suceava) dar atribundu-se o parte din terenul muzeului Trustului de Construcții în vederea ridicării unor blocuri de locuințe, proiectul nu a mai fost realizabil.

În ianuarie 1990, proprietarul casei NESCIUC GHEORGHE din Ciumîrna, comuna Vatra Moldoviței se prezintă la muzeul câmpulungean, reclamând transferul monumentului (fostă proprietate a sa) la muzeul din Suceava sau Câmpulung. Acesta a amenințat cu distrugerea prin foc a casei (având nevoie de spațiu pentru construirea unui grajd). Actul de vânzare-cumpărare întocmit de Muzeul Județean Suceava în 1974 și plătit în același an cu suma de 14.000 lei nu fusese respectat de cumpărător. Achiziția fusese făcută în vederea strămutării pe Dealul Cetății însă proiectul fiind abandonat, monumentul rămâne la proprietar.

Directorul muzeului câmpulungean obține transferul monumentului pentru secția în aer liber din Câmpulung.

Amplasarea se face pe locul magaziilor și garajelor fostului Sfat Popular al Raionului Câmpulung, demolate în 1985.

Pentru transferul monumentului, muzeul apelează la aceeași echipă de dulgheri, care a efectuat și remontarea casei Lateș, echipă condusă de Iavorschi Nistor, originar din satul Mărițeia-Mică, comuna Dărmănești. Se folosesc releveele realizate de arhitecții muzeului din Suceava.

Dezmembrarea propriu-zisă a monumentului se efectuează în iarna anului 1990; în primăvara din 1991 se ridică noua fundație, asigurându-se canale de aerisire și remontarea monu-

mentului, acoperișul fiind terminat în mai-iunie 1991.

În momentul dezmembrării monumentului se observă două nivele de intervenție, pe care specialiștii muzeului, în urma discuțiilor cu proprietarul, le aproximează astfel:

1. sfârșit de secol XIX (cca 1880) când are loc schimbarea tălpilor casei;
2. după primul război mondial (1919-1920) când se reface acoperișul și se adaugă gangul.

Expertiza dendro-cronologică realizată de specialiștii de la Institutul de Ceretări Silvice Câmpulung, atestă momentul tăierii lemnului în jurul anului 1650.

Fiind o construcție masivă din lemn de brad, bârnele semirotunde, despicate, ajung până la 0,60 grosime și 14 m lungime. Semirotundul bârnei este orientat spre exterior și etanșeizat cu mușchi, în interior creând un perete drept, care mai târziu va fi lutuit și văruiat (doar în încăperea cu vatră).

Construcția a fost ridicată pe un teren denivelat, fundația fiind rudimentară, realizată din zidărie uscată. Inițial, casa avea prispă uscată din lut și o șură anexată în spate (total compromisă).

Casa are un aspect pitoresc oferit prin contrastul între feres-trele mici și ușile masive, prin consolele masive ale încheieturilor de bârne, dar și prin patina lemnului.

Tălpile transversale se prelungesc susținând un cerdac cu parapetul din bârne cioplite (nivelul doi de intervenție).

Bârnelor semirotunde se îmbină în "cheotori", astfel prinse încât să nu permită alunecarea din lăcaș. În plus, bârnele sunt prinse în cap una de alta cu cuie groase din lemn.

Singurele elemente de decorație sunt stâlpii cerdacului, ciopliți în volume.

Acoperișul în patru ape are pante joase și două fumărițe pe panta din față.

Practic, această casă nu este o locuință cu două încăperi și tindă mediană ci ea trebuie încadrată în contextul huțul, în care încăperea din stânga era un celar (cămara rece pentru păstrat alimente și haine). Tinda centrală are exact funcția casei din secolul al XVIII-lea – de păstrarea apei și produselor lactate de consum imediat, asigurând totodată și accesul la groapa de cartofi.

Interiorul este acoperit cu bârne groase din lemn, cioplite, dispuse alăturat, ce se prelungesc până la grinda cosoroabă, alcătuiind tavanul cerdacului. Tinda fără tavan ajută la evacuarea fumului prin deschiderea practică în peretele ce mărginește celarul.

Încăperea din dreapta devine piesa unică pentru întreaga familie.

Se creează spațiul de locuit.

Astfel, interiorul încăperii este repartizat pe două mari puncte de greutate:²⁰

1. colțul cu patul matrimonial (ginece-ul), spațiul masculin, sacru.
2. colțul cu sistemul de încălzit și preparat hrana-vatra, spațiu prin excelență feminin, rezervat treburilor comune (domestice), supus unei perpetue purificări.

În continuarea patului se află colțul cu masa și lavițele așezate în unghi. Lada-masă nu este masa pentru servit hrana zilnică ci un spațiu sacru, în care sunt primiți musafirii, locul la care “capul” familiei, dacă nu putea merge duminica (sau în celelalte sărbători) la biserică, citea din cărțile sfinte, păstrate în “puiocul mesii” (interiorul mesei).

Masa era confecționată din lemn, de obicei din două esențe (brad și fag), pe patru picioare și avea tăblia mobilă. Aici, la ocaziile sărbătorești se împleteau colacii tradiționali. Pentru a se proteja fața mesei, deasupra se așeza mai întâi o tăblie mobilă, mai mică, din scânduri bine încheiate, pe care se puneau făina și aluatul de trebuință. După folosire, aceasta se curăța și se păstra la loc uscat în cămară. În zilele de sărbătoare, masa se așternea cu o față albă de in sau cânepă, adesea învârstă simplă la capete. În zilele de sărbătoare - Paște, Crăciun, Bobotează - pe această masă se așezau pasca, grâul sfințit, ouăle roșii, coliva și sticla de vin.

Pentru uzul casnic, pe lângă lavițe, acolo unde familia era mai numeroasă, sub masă stăteau la îndemână și scaune mobile, cioplite dintr-o bucată pătrată de lemn, pe patru picioare. Se foloseau și scaunele rotunde de trei picioare, pe care îndeosebi copiii mici le puteau duce, ca să se urce de pe ele pe cuptor.

Opus acestuia se află colțul cu dulapul de vase, care trece din

nou în spațiul feminin de lângă ușă. “Blidarul” – este un dulap de perete cu rafturi ; este locul pe care stăteau expuse în trecut vasele de bucătărie: strachini de lut, farfurii, castroane iar pe cuie, câni de tot felul. Lingurile se păstrau de obicei într-un coș mic de nuiele, agățat într-un cui lângă blidar. Tot aici, aproape de tavan se află montată pe perete o “poliță” cu margine pentru vasele de lemn mai mici: “răclița” de brânză, o piuliță, vasul pentru pisat usturoi. Fiind un loc mai ferit, pe poliță se țineau și actele de familie, scrisori, dimpreună cu câteva smocuri de plante medicinale ori de busuioc.

Colțul cu cuptor și vatră, se găsește în spațiul feminin, lângă intrare, lângă peretele despărțitor al tindei și cel de jos.

Vatra era locul obișnuit de transmitere a tradițiilor culturale de la o generație la alta, preferat îndeosebit de bătrâni și copii.

În forma sa arhaică, cuptorul este masiv și ocupă, în mod obișnuit, circa o pătrime din suprafața odăii de locuit.

Acest tip de cuptor îl regăsim atât la populația autohtonă cât și la huțuli, dar și la ucrainenii și polonii din Galiția. Este construit din cărămidă arsă, pe un soclu înalt de 40-50 cm, cu vatra în față. Pe cuptorul cu lavițe, numite și “vetre” se așterneau lăicere din lână și se putea dormi.

Ca instalație de încălzit și gătit, pe vatra cuptorului se țineau vasele pentru prepararea mâncării, ceaunul, căldările cu suporturile obișnuite (pirostrii și trepiede) iar pentru iluminat, nelipsit de pe vatră, era opaițul.

Cultul focului la poporul nostru are legături multiple. Ade-seori conjugat cu soarele sau cu trăsnetul, focul se regăsește în credințe, datine, obiceiuri. Simbolismul focului în cadrul sistemului magico-religios românesc se manifestă pe planuri multiple.²¹

Încă din secolul al II-lea î.d.Hr. sunt relevate practici în cadrul ritualului de trecere în altă lume, identificându-se la unele morminte o mică vatră, plasată la suprafața de călcare, înconjurată de pietre, la marginea gropii.

Putem crede că în timpul înhumării s-a aprins “focul sacru”. În unele morminte s-au descoperit ofrande care au fost în prealabil arse: boabe de grâu și oase de animale sacrificate.²²

Colțul cu pat este alăturat celui cu cuptor, pe lângă peretele din spate al casei, unde este mai cald și un loc mai ferit față de intrare. Paturile au fost extrem de simple.

Confecționate din scânduri de brad și montate pe țărugi bine înfiți în podele, acestea erau asemănătoare în cele mai multe cazuri lavițelor. Erau așternute mai întâi cu un strat gros de paie, de obicei de secară, (erau mai lungi și fără “noduri”) peste care se întindeau cuverturi groase de lână, cergi și “țoale puate”.

Colțul cu pat era înconjurat pe pereți de un lăicer de lână sau de “amestecătură” (urzeală de cânepă și “bătătura” de lână) care se continua până la ușă, astfel încât să ferească tencuiala văruiată de atingere, iar la pat pentru a izola acest colț de răceala pereților.

Podelele se bat întotdeauna perpendicular pe pragul casei. Grinda mediană care împarte interiorul formează cu podelele o cruce, ca și cu cele patru colțuri ale spațiului feminin-masculin, așezate tot timpul opus.

Lucrarea de față și-a propus surprinderea aspectelor specifice culturii materiale din zona Câmpulung Moldovenesc, zonă puternic individualizată în peisajul etnografic românesc și care s-a bucurat de-a lungul timpului de atenția cercetătorilor datorită vastității materialului existent cât și conservatorismului ei.

Casele din lemn existente și astăzi în Bucovina sunt dispersate pe tot cuprinsul ținutului, acum sate în plină înflorire.

În actualul stadiu de dezvoltare a muzeelor etnografice în aer liber, există o preocupare importantă pentru punerea monumentelor reconstruite, în condiții de conservare ce să le asigure o existență îndelungată în timp, fără alterarea caracterului original.

Lemnul, material de natură organică, suferă transformări de structură datorită acțiunii concomitente a factorilor atmosferici, luminii, agenților chimici și biologici.

Pentru construcție, esențele erau alese cu grijă, fiecare specie fiind întrebuințată după proprietățile sale de fibră, rezistență, greutate, aspect sau calitatea de a se lăsa lucrat mai ușor ori mai greu.

Din brad se pregăteau bârnele pentru tălpi și pereți, apoi căpriorii, lețurile, scândurile și șindrila, din lemnul de fag

zăvoarele, crucile de la ferestre, podeaua tavanului, cuiele de pereți, din tei ușile pentru că erau ușoare, iar din ulm sau tisa cuiele de lemn pentru șindrilă, lețuri și pentru celelalte încheieturi.

Cazul ales spre studiu, cel al locuinței de secol XVII, a reușit să surprindă și să valorifice aspecte de cultură populară străveche.

În vederea redării funcționalității acestui monument se are în vedere refacerea integrală a spațiului de locuit la nivel de secol XIX, moment în care a avut loc prima intervenție (fig.1).

Odaia de locuit va fi refăcută ab originis, inclusiv cuptorul (fig.5) și în plus pentru eventuale demonstrații practice se poate monta temporar un război de țesut. Tinda și cămara (cea de-a doua încăpere) vor rămâne o singură cameră, așa cum a fost în momentul transferării în muzeu. Aceasta poate fi amenajată ca spațiu pentru conferințe și spațiu expozițional temporar, deoarece patina lemnului oferă o tentă neutră ce poate pune în valoare orice fel de obiect: textile, lemn, ceramică.

Pentru refacerea exteriorului, s-a propus completarea spațiilor de îmbinare, cu elemente din lemn care să redea aspectul existenței inițiale a întregului perete despărțitor (fig. 2 înainte de refacere și fig. 3 după refacere).

În Bucovina, ca și în alte zone montane, în special din aria coniferelor, terenurile mai joase au amplasate pe ele casele și adăposturile pentru animale, reprezentând categoria cea mai productivă.

Gospodăriile zonei reprezintă etalonul cel mai sensibil al evoluției tehnicilor de construcție, fiind expresia cea mai elevată a sistemului ocupațional.

¹ Nicolae Dunăre, *Civilizația tradițională românească în Curbura Carpatică Nordică*, București, ed. Științifică și Enciclopedică, 1984, p.18

² Maria Cioară, *Zona etnografică Rădăuți*, București, 1979, vezi harta

³ Mihai Eminescu, *Opere*, IV, București, ed. I. Crețu, 1939, p.30

⁴ P.P.Panaiteanu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova*, București, ed. Academiei, 1964, p.31

⁵ Tancred Bănățeanu, *Arta populară bucovineană*, Suceava, 1975, p.22

⁶ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, ed. Minerva, 1973, p.224

⁷ Teodor Bălan, *Din istoricul Câmpulungului Moldovenesc*, București, ed. Științifică, 1960, p.8

⁸ Teodor Bălan, *Noui Documente câmpulungene*, Cernăuți, 1929, p.8-9

⁹ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, București, ESPLA, 1958, p. 165

¹⁰ Grațian Jucan, *Câmpulung Moldovenesc. Pagini culturale*, București, ed. Litera, 1979

¹¹ Valeriu Rusu, *Sensul civilizației rurale la începutul secolului al XX-lea*, în « Omagiu lui Iosif C-tin Drăgan », vol.II, 1978, Roma, ed. Nagard, p.270

¹² Grațian Jucan, *Câmpulungul Moldovenesc-vatră folclorică*, București, 1975, p. 111

¹³ Ion Vlăduțiu, *Etnografia românească*, București, ed. Științifică, 1973, p.280

¹⁴ Nicolae Cojocaru, *Casa veche de lemn din Bucovina*, București, ed. Meridiane, 1983, p. 70

¹⁵ Alina Ioana Ciobănel, *Sistemul tradițional al relațiilor de familie în zona Obcinilor Bucovinei – considerații generale*, în: „Cântecele Obcinii”, comunicări și referate. Fundu Moldovei, 1986, p.55

¹⁶ Nicolae Cojocaru, *op. cit.*

¹⁷ Nicolae Dunăre, *op. cit.*

¹⁸ Grațian Jucan, *Folclor din ținutul Câmpulungului Moldovenesc*, Suceava, 1971

¹⁹ Gheorghe Bratiloveanu, Mihai Spânu, *Monumente de arhitectură în lemn din ținutul Sucevei*, București, ed. Meridiane, 1985

²⁰ Georgeta Stoica, *Arhitectura interiorului locuinței țărănești*, Râmnicu Vâlcea, 1974

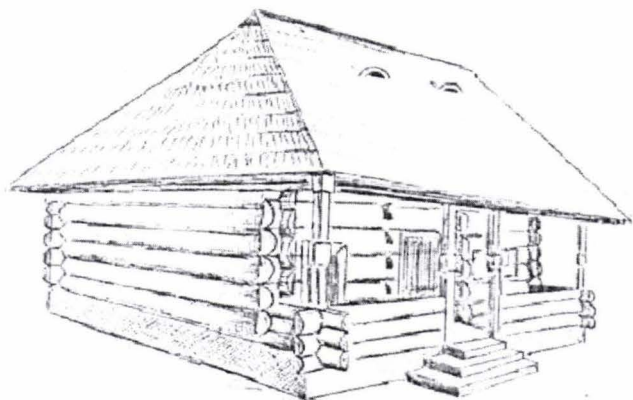
²¹ Romulus Vulcănescu, *Coloana cerului*, București, ed. Academiei, 1972

²² Marilena Florescu, *Câteva observații privitoare la riturile și ritualurile practicate de purtătorii culturii Monteoru în lumina săpăturilor de la Cîndești (Vrancea)*, în: CARPICA, X, 1978

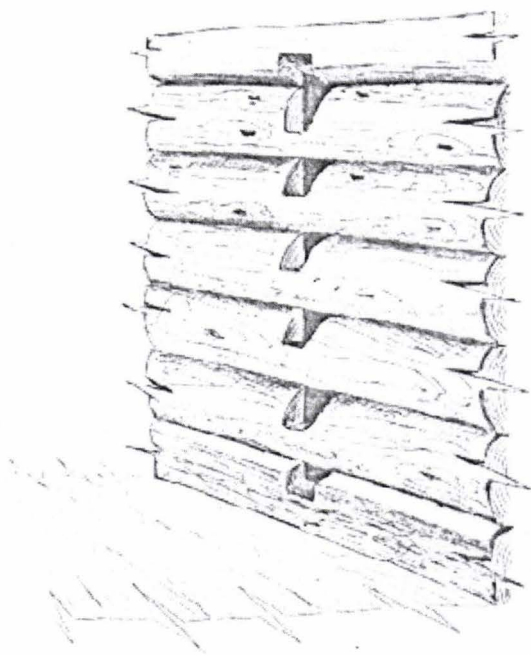
Summary

George Nesciuc house Ciumîrna, Suceava county.
Case study

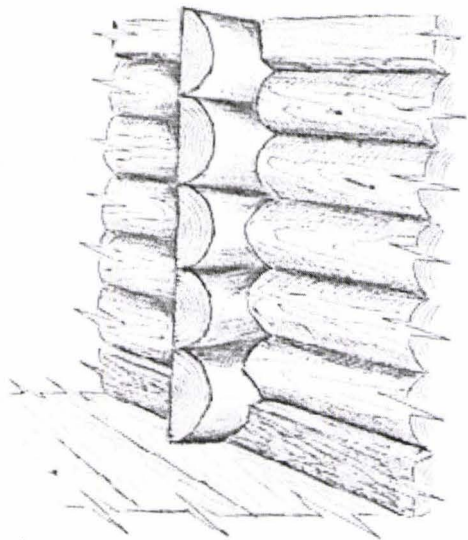
This paper has proposed capturing specific aspects of the material culture of Campulung Moldovenesc area singled Romanian ethnographic landscape and enjoyed the attention of researchers over time due to existing material vastness and its conservatism. Wooden houses still existing in Bucovina are dispersed throughout the province, villages in full bloom now. In the current stage of development of open-air ethnographic museum, there is a significant concern for the reconstructed monuments, the conservation conditions to ensure a long life time, without altering the original character. Wood, such as organic material, undergoes changes in structure due to concomitant action of atmospheric factors, light, chemical and biological agents. Building, were carefully chosen essences, each species being used as fiber properties, strength, weight, appearance or quality of leaving worked harder or easier.

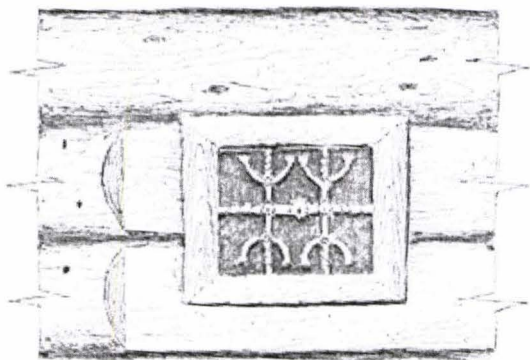
Fig. 1

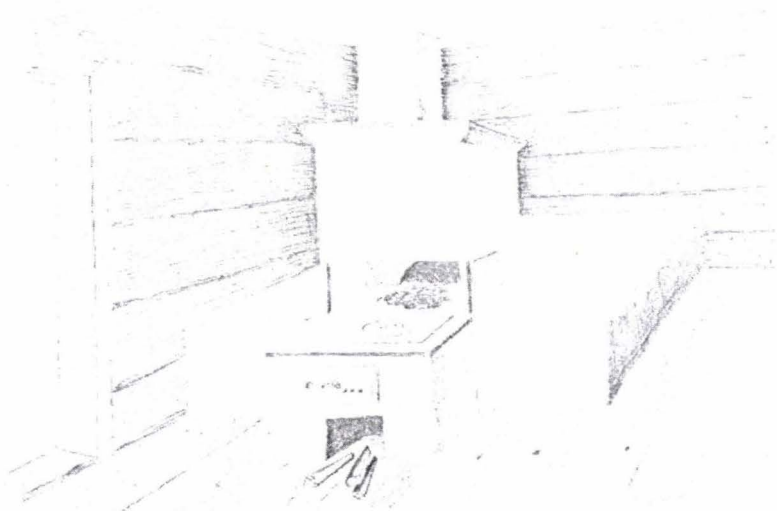
Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

Ornamente populare bucovinene

Dumitru Rusan

Dintre toate genurile artei populare românești, prelucrarea lemnului – împărțit cu piatra și cu argila – a fost unul atât de adânc împământenit încât trebuie să admitem că s-a confundat cu traiul cotidian.

Civilizația înseamnă transformarea materiilor prime oferite de natură, de către creatorul care își exercită îndemânarea de-a lungul veacurilor. Orice comunitate omenească s-a dezvoltat având drept bază unele resurse locale capabile să îi asigure existența.

Pădurea din spațiul carpato – danubian a fost de mii și sute de ani principala sursă de materie primă pentru o inepuizabilă devenire a unor meșteșuguri specifice.

Cercetătorul Cornel Iftimie, în pertinentul studiu *Sculptura populară* arată că: „...strălucita civilizație și artă a lemnului co-boară adânc în istorie, așa cum cel dintâi a remarcat acest lucru Al. Tzigara-Samurçaș, care – întemeiat pe scrierile lui Homer, pline de laudă la adresa artei cu care tracii își încrustau armele și scuturile, ca și predeterminarea geometrismului specific al decorului la poporul român, moștenit neîndoios prin tradiție de la daci – afirmă că: « manifestările artistice ale băștinașilor s-au menținut cele mai curate, pentru că arta are rădăcini mai vechi decât chiar limba română. Aceasta s-a format pe timpul colonizării romane, pe când tradiția s-a păstrat neștirbită și neîntreruptă de la primii locuitori ai acestor meleaguri și până la țărani de astăzi. » (Al. Tzigara-Samurçaș, *Izvoade de creștături ale țărânului român*, București, 1929, p.8).”

Variatatea esențelor, multitudinea tehnicilor și procedeele practicate pentru prelucrarea lemnului, ca și pentru decorarea uneltelor și obiectelor de tot felul, sunt impresionante, produsele realizate bucurându-se prin ingeniozitate și arta lor. Alături de meșteșugarii specializați – dulgheri, rotari, tâmplari, ciubărari, șindrilari, butimani, constructori de instrumente populare etc. – se continuă, însă, până în timpul nostru, prelucrarea lemnului de către o mare parte a țărănimii pentru unele nevoi casnice curente,

dar și pentru confecționarea unor piese cu caracter decorativ în legătură cu o serie de obiceiuri, arta prelucrării și decorării lemnului fiind transmisă și îmbogățită din generație în generație și ca ocupație de masă.

În zona etnografică a Câmpulungului Moldovenesc se cunosc mai multe sate specializate în prelucrarea lemnului: Slătioara și Botuș, în dogărit și Paltinu în butinărit. În aceste două sate, caracterizate prin bunăstarea locuitorilor, meșteșugurile populare se diversifică, iar cei care le practică dobândesc un statut de autonomie față de restul comunității, ajungând în situația de a renunța treptat la practicarea altor ocupații.

În zona de referință, de la naștere până la moarte, bradul cu molidul, se circumscrie existenței locuitorilor „munteni” de la leagăn până la sicriu, cu o multitudine de funcții complementare; de la casa în care locuisc la valorile magice pe care lemnul pădurilor le are. Respectul țăranilor bucovineni – de la rugăciunea pe care o fac înainte de a doborî lemnul în pădure până la înconjurarea sicriului unui cioban cu patru brazi înfipti în jurul mormântului – semnifică întrepătrunderea lemnului în cele mai intime relații ale psihicului său. Lemnul de rășinoase dominant în zonă – molidul și bradul – este cunoscut ca „lemn de brad”. Când cumperi o căruță cu lemne de foc, disocierea între lemn de rășinoase și lemn de foioase se face între brad și fag sau mesteacăn. „O căruță de lemn de brad” înseamnă și atunci când în căruță se află lemn de molid – *picea excelsa*. Dacă mergi cu munteanul în pădure după lemn de foc o să spună că pe pârâu la deal are o „brădancă” uscată, la hotar un „molid ciung”, iar după încărcarea căruței o să spună că are de vândut lemn de brad.

În perioada evului mediu, lemnul nu prezenta o importanță deosebită și de aceea era tăiat prin lăzuire ca să se obțină loc de arătură și pășune. În virtutea dreptului „lignatiei gratuite” lăzuirea terenului pentru așezarea gospodariilor era liberă, iar pământul lăzuit devenea proprietatea celui stabilit pe un teren defrișat. În zona Obcinilor Bucovinei exista în secolele XIV-XV o uniune de obști sătęști care ș-au constituit într-o „republică” care a păstrat vechile libertăți cu unele știrbiri, până la 1775, când, odată cu ocuparea Bucovinei de către austrieci, s-au desființat toate drep-

turile de legislație și proprietate obștească, terenurile trecând în proprietatea și administrarea organelor comunale.

Prima reglementare oficială a regimului pădurilor pe teritoriul românesc este cea din Transilvania în 1781, urmată de cea din Bucovina dată de către împăratul Iosif al II-lea în 1786. „*Orânduiala de pădure pentru Bucovina*” s-a tipărit în limba germană și în română, versiunea română purtând titlul „*Orânduiala pentru pădure*”. În ea sunt cuprinse instrucțiuni de exploatare rațională a pădurilor privind curățatul și reîmpădurirea, interdicții privind incendierea pădurilor, dărâmatul copacilor pentru oi și capre, precum și pedepsele aplicabile stricătorilor de pădure. În ce privește epoca tăierii lemnului în pădure, „*Orânduiala*” precizează că ea este iarna, și anume lemnul pentru cherestea în decembrie și ianuarie, iar pentru foc și în februarie.

După anexarea de către Imperiul Habsburgic, întinsele păduri de aici au fost exploatate intens. În anul 1793 au fost înființate cinci centre forestiere cu coloniști din Zips. O parte dintre aceștia s-au stabilit în Bucovina după formarea coloniilor Luisenthal, Eisenau și Mariensee, respectiv în localitățile Fundu Moldovei, Prisaca Dornei și Moldovița.

Astfel se explică originea diferită a terminologiei specifice în Bucovina, Maramureș, Bistrița și Oaș. Tot sub aspectul unității terminologiei în zonele din nordul țării trebuie privită și circulația termenilor *butin*, *butinărit*, *butan*, *butuc*, *but* – expresii ale unui etinom comun neidentificat dar care în zona Câmpulung Moldovenesc își păstrează încă forța primară de definire a îndeletnicirii cunoscută în alte părți sub numele de *pădurărit*, *pădurit*, *munca la pădure*.

Butinăritul trebuie privit ca o ocupație sezonieră, coexistând paralel cu celelate îndeletniciri de bază, întrucât perioada tăierii lemnului era cuprinsă între lunile octombrie și mai, când păstoritul se muta la fânețe sau în vatra satului.

Lunile de butinărit, opt la număr, sunt la rândul lor foarte precis delimitate după natura lucrărilor care se executau: perioada când se fac curățiri, pregătirile căilor de acces și a instalațiilor aferente (octombrie – noiembrie); perioada în care lemnul „doarme” (întreruperea vegetației) și se fac doar tăieri pentru ma-

terial de construcție (decembrie – ianuarie); perioada în care lemnul începe să se „trezească”, se taie doar lemn de foc (februarie – martie); perioada intrării în vegetație propice pregătirii lemnului în vederea comercializării (aprilie – mai).

Butinăritul nu se practica în zona satului, ci numai în parchete izolate, situate la mare distanță. În zona satului „se merge în pădure”, la făcut lemne, neevidențiindu-se specializările *doborât, fasonat, corhănit, țugărit și cărăușit*.

În zona etnografică a Câmpulungului Moldovenesc, uneltele și tehnicile de exploatare ale lemnului au cunoscut un proces de dezvoltare comune mai tuturor zonelor forestiere ale țării, existând însă unele particularități locale manifestate în terminologie.

Ca unelte se folosesc două tipuri de topoare: cu pana lată, mai ușor, pentru cepuit și cojit (folosit în general în fasonat) și cu pana îngustă, mai greu (folosit pentru celelate lucrări). Țapinul servește la rostogolitul, ridicatul, corhănitul și încărcatul butucilor. Mai vechi decât Țapinul este *cahlăul*, cunoscut și sub denumirea de *grif* sau *drimlău* (folosit la fel ca Țapinul). Pentru doborât și curmat se utilizează ferăstrăul și joagărul, iar pentru alte operații sunt folosite pene sau icuri de lemn și fier, de diferite mărimi, maiul, ciocanul de bătut penel cu cioflang (care se înfig în buștenii ce urmează a fi trași cu tânjaua) etc. Scoarța copacului se cojește cu jupălăul, cojitorul sau cojălăul, un fel de lopățică de lemn de esență tare; varianta mai perfecționată, de factură semi-industrială a cojalăului este silierul. Pentru „luatul în seamă” (măsuratul) a lemnului se folosesc clupa – un fel de șubler supradimensionat confecționat din lemn și gradat în centimetri sau țoli și circul (compas cu deschiderea de un metru).

Lucrarea se dădea în primire unui „zăvit” (sinonim aproximativ al șefului de parchet sau al maistrului de exploatare) care își delimita parchetul prin semne crestate în scoarța copacilor. Pentru doborâtul arborilor se făcea o tăietură cu toporul la baza trunchiului, în partea în care acesta trebuia să cadă, apoi în partea opusă se tăia cu ferăstrăul. În cazuri deosebite, căderea era dirijată cu ajutorul cârligului, al „ursului” sau al „toaței” (sistem primitiv de pârghii).

Faza următoare de lucru era fasonatul care începea prin „ce-

puit” – tăierea copacilor cu toporul – urmând cojitul. În această fază, copacul era „luat în seamă” de către măsurător care îl cubicea (îl măsura). Apoi, în funcție de lungime, era „patronit” (secționat sau curmat). Pentru a se definitiva fasonarea, lemnul era „marinat” (întors printr-un ax median). Secționarea se făcea în multipli de patru, purtând denumirea de optar, doisprezeciar sau șaisprezeciar. Butucul întreg sau secționat era rotunjit la „huzar” (capătul gros) pentru a putea fi manipulat mai ușor spre locul de încărcare.

Cea mai importantă și mai complicată fază în butinărit o constituie „corhănitul” (manipularea buștenilor) pe terenurile în pantă, pe „corhană” (zonă râpoasă, abruptă). Pe terenurile întinse lemnul se „țugărea” (se trage doar cu caii sau cu boii). Pentru această operație erau foarte multe echipe de patru sau chiar șase lucrători. Lemnul corhănit trecea prin „racaș” – un microdepozit intermediar – de unde apoi se „țugărea” spre stivă, spre ferăstrău sau spre gară. Pe spațiile special amenajate pentru corhănit apăreau uneori anexe specifice sub formă de „plancă” (zid de dirijare format din câțiva butuci), „rulă” (porțiune podită și căptușită cu marginari și chiar uluce acoperite la curbe). De-a lungul traseului, în punctele cheie, erau instalate „poște”, cu misiunea de a semnaliza defecțiuni sau situații speciale; ele aveau un cod propriu de semnale.

Butucii erau manipulați cu ajutorul țapinei, unealtă introdusă în zonă la sfârșitul secolului al XVIII-lea de către coloniștii din Zips.

Căraușitul se făcea de obicei de la stivă (loc special amenajat) spre punctele finale – gara, gater, domiciliul cumpărătorului – folosindu-se teleaga trasă de boi sau de cai. Memoria căraușilor vârstnici din zonă conservă încă vocabularul specific acestei în-deletniciri. Precizăm că prin căraușit se înțelege și transportul altor produse cum ar fi piatra de construcții, varul și fânul.

O dovadă a specializării transporturilor este și carul mare de lemn din colecția Muzeului din Câmpulung Moldovenesc, piesa datând din secolul al XVI-lea și folosită la transportul vinului, privilegiu al locuitorilor care erau scutiți de taxa vinăritului. Semnificativă este forma curbată a „loitrarilor” susținuți de leuci,

adaptată perfect transportului unei buți.

Iarna se folosea sanciuul sau sania, iar pentru a scoate lemnul din locuri greu accesibile se utilizau gurgoaiele (partea din față a sanciuului).

Ocoalele silvice, unitățile de exploatare și Stațiunea de Cercetări pentru Cultura Molidului acorda o mare atenție exploatării raționale a fondului forestier existent. Astfel, mari suprafețe de păduri sunt trecute în fondul de conservare, așa cum este cazul Ocolului silvic din Pojorâta.

În partea nord-vestică se afla pădurea Giumalău, pădure seculară care, odată cu cea de la Slătioara au determinat încadrarea pădurii în grupa rezervațiilor naturale de importanță deosebită, cu statut de protecție totală, în vederea urmăririi în timp a dinamicii evoluției speciilor forestiere fără influența antropică.

Menționăm doar că în anul 1941, Consiliul de Miniștri, prin Decizia nr. 9942, din 10 martie publicată în Monitorul Oficial nr. 72, a aprobat, în afară de suprafața de la Slătioara de 274,24 ha și aceea de 290,62 ha ca monument al naturii reprezentând actuala rezervație. Cele mai apropiate localități de acest codru sunt: satul Valea Putnei (comuna Pojorâta), situat la 17 ha în aval, și satul Rusca de pe Valea Bistriței (comuna Dorna Arini), la 12 km depărtare.

O caracteristică a pădurilor din zona Obcinilor bucovinene o constituie și exploatarea lemnului de rezonanță, fapt care a început cu aproape un secol în urmă. În anul 1890, s-au instalat două gater mari, unul la Molid și altul în Poiana Ițcani, care se ocupau îndeosebi cu preluarea lemnului de rezonanță.

Lemnul de rezonanță de la fabrica din Molid era foarte căutat pe acea vreme și exportat pe toate piețele din Austria, Germania și îndeosebi în Franța și Anglia. Proveniențe din Moldovița, Falcău, Dorna (Călimani) erau bine cunoscute și apreciate pentru calitățile deosebite ale lemnului. În comenzile pe care le emiteau, firmele importatoare cereau cu prioritate chereștea din aceste ocoale.

Să revenim la tăiatul lemnului de construcție, când lemnul „doarme” în lunile decembrie și ianuarie. Pentru zona Obcinilor Bucovinei, lemnul de construcție se tăia numai pe „lună plină”,

că „nu putrezește și nu este mâncat de cari”. Mai mult, copacii doborâți se descojeau și se curățau până spre vârf, iar acolo li se lăsau câteva crengi cu cetină care aveau menirea să extragă toată seva din trunchi timp de una, două săptămâni. Astfel, tradiția populară a păstrat până nu demult credința că arborele de lucru trebuie tăiat „când îi luna de-nceput, c-atunci îi tare și nu-l mănâncă carii” sau „la gătatul lunii când se găta și carii” ori „când îi luna-n sus”. Asemenea convingeri nu au, se înțelege, un fond magico-esoteric, ci își găsesc explicația în zestrea de cunoștințe a strămoșilor noștri, în „observațiile privitoare la influența astrului asupra ciclurilor vieții vegetale și animale”. De altfel, cercetările științifice arată că, într-adevăr, în faza de „lună plină”, paralel cu intensificarea câmpului de gravitație selenară crește cantitatea de sevă elaborată și care circulă în vasele arborilor.

În depresiunea Șarul Dornei circula credința că „toate se pun la lună plină” inclusiv lemnul unei construcții care trebuie să fie tăiat tot pe lună plină. În nopțile cu lună plină se pornea plugul, se făceau semănăturile, copilul conceput sau născut pe lună plină se considera norocos. Dacă se culegeau plante de leac și se preparau fierturi, licori, hapuri, cataplasme cu care se încerca tratamentul, ele se făceau chiar în răstimpul lunii pline, pe timpul nopții.

În perioada intrării în vegetație, propice pregătirii lemnului în vederea comercializării (aprilie – mai) prezentăm zona cu pădurile din Dorna și Valea Bistriței. Tăieturile de pădure începeau la sfârșitul lunii mai, când da mazăga și după ce locuitorii își urcau vitele la munte. Copacii se doborau cu toporul, li se tăiau crengele, erau jupuiți de coajă până aproape de vârf. Tăierea ținea cinci, șase săptămâni, până începe recoltarea fânului. Pe la sfârșitul lui septembrie începea din nou lucrul la pădure, erau curmate vârfurile lemnelor în jgheaburi, spre a nu fi prinse de zăpadă. După căderea zăpezii urma coborâtul lemnelor cu ajutorul boilor, ori de-a dreptul pe jgheaburi, ori pe uluce de iarnă. Apoi începea trasul lemnelor cu boii, fie la iazuri, fie pe malurile râurilor Bistrița, Dorna, Dornișoara, Neagra Șarului, Neagra Broștenilor, Negrișoara, Haita etc. pentru ca imediat după topirea zăpezii să se treacă la legatul plutelor din stivele pregătite la mal.

Plutele erau aduse cu hait de pe râurile mai mici până în râul Bistrița, de unde își urmau traseul binecunoscut spre Bicaz, Galați, Constanța.

În altă zonă vecină, în pădurile de după Măgura Calului din județul Bistrița-Năsăud, conform unei îndelungate experiențe seculare și în baza unei cunoașteri temeinice, pentru obținerea materialului lemnos de lucru, sezonul tăierii lemnului era cuprins între lunile octombrie și aprilie „după căderea frunzei până la mugur, până nu se slobozește must în lemn, în luna veche”. Adică după jumătatea lunii, pentru că nu-l mănâncă carii; lemnele destinate pentru pari de gard, lețuri de gard etc. care urmează să înfrunte intemperiiile, trebuiesc „tăiate” pe lună nouă, pentru că nu putrezesc, sunt mai rezistente; molidul și bradul se taie primăvara în lunile mai-iunie, adică „belitura” pentru că atunci se cojesc mai ușor, rășina iese în afară, lemnul devine „mai moale”, pe când tăiatul în toamnă sau iarnă, atunci când coaja este strânsă și rășina rămasă înăuntru, face ca lemnul să fie mai tare și mai rezistent la putrezire.

După uscarea naturală a lemnului, intervin tehnicile de prelucrare care sunt de mai multe categorii, dar în acest studiu întrezăresc doar cioplitul și sculptatul, mai ales cu toporul cuțitul sau barda, atât la fasonare cât și la decorarea elementelor de arhitectură, când formele simple și viguroase ale liniilor se înscriu în proporții severe care se circumscriu numărului de aur – proporția cea mai potrivită ochiului omenesc.

De la arhitectură trecerea spre interiorul locuinței se face natural, atât în ceea ce privește interiorul odăilor cât și în ceea ce privește forma și decorul pieselor de mobilier.

O dominantă caracteristică a mobilierului țăranesc este cea a soluțiilor simple care duc direct la rezolvări ingenioase și fără un consum mare de material, creația fiind un act în care spontaneitatea se sprijină pe o vastă experiență și pe o bogată tradiție.

Mulți cercetători au scos în evidență faptul că prelucrarea artistică a lemnului, cu realizarea de creații originale în ornamentică și stilistică a constituit o preocupare constantă de-a lungul secolelor.

Preocuparea pentru prelucrarea artistică a lemnului își gă-

sește multiple explicații, dar una din cele mai plauzibile constă în aceea că materialul se pretează la întrebuințări diverse, iar decorarea propriu-zisă se realizează cu unelte simple, nepresupunând tehnologii elaborate minuțios. Uneori ornamentul – sau registrele de ornamente – capătă valori magice în conștiința țăranului român. Spre exemplu toporâștea (coada) coasei. În trecut aceste piese erau frumos ornamentate pe toată lungimea, cu motivul apei. Chestionând țăranii bătrâni din Obcinile Bucovinei aceștia au dat informația că toporâștile erau frumos ornamentate pentru ca „gospodarii să aibă timp cât mai bun în perioada străngerii fânului”. Făcând o analiză a tuturor pieselor colecționate de cozi de coasă din muzeele etnografice din județul Suceava, am descoperit că motivul apei era legat cu „coarnele berbecului” ceea ce însemna că țăranii „legau apa”. (Figura 1)

Un alt argument îl poate constitui faptul că lemnul a fost prelucrat artistic de om înaintea lutului, fiind astfel materialul asupra căruia s-au imprimat primele semne decorative.

Din punct de vedere al tehnicii folosite, nu putem vorbi decât rareori de sculptura în lemn propriu-zisă, prin care să se realizeze detașarea completă a unui volum. Celelalte tehnici aplicate au fost: crestarea, incizia, pirogravarea, cojirea, încondeierea, împletirea, încrustarea, perforarea și chiar intarsia.

Sub raport ornamental, obiectele din lemn încearcă să suplimenteze, prin mijloace de expresie proprii, lipsa culorii, urmărindu-se îndeobște evidențierea însușirilor naturale ale esenței lemnoase.

Din punct de vedere morfologic – forma exterioară și interioară a motivelor – ornamentica tradițională se împarte în trei mari capitole:

- elemente geometrice sau geometrificate redată pe axe sau contururi:

- liber desenate – care apar cel mai adesea pe contururi;
- compoziții ornamentale mixte constând din combinarea unor motive geometrice și liber desenate.

Urmărind semantica și logica amplasării ornamentelor intrăm în ordonarea inițială prin diferențierea formelor generale de reprezentare geometrice, liber desenate, mixte și a combinațiilor

sintactice (numeroase modalități structurale) în care compozițiile ornamentale capătă sens și constituie un punct de plecare pentru o nouă clasificare.

În lucrarea *Ornamentică tradițională comparată* semnată de etnograful Nicolae Dunăre se precizează: „... conținutul tematic, semnificația reprezentărilor, mesajul comunicat prin ornamentică, semantica ornamentală au constituit și constituie criteriul care a permis cea mai amplă clasificare. Din acest punct de vedere, elementele, motivele și compozițiile ornamentale populare pot fi împărțite, mai întâi, în trei mari categorii:

- abstracte sau abstractizate;
- concrete sau realiste;
- simbolice,

iar la rândul lor în mai multe grupe sau subgrupe.”

Din această clasificare motivele abstracte sau abstractizate pun în evidență motivele geometrice pornind de la cele mai simple: linia orizontală, linia verticală, triunghiul, pătratul, linii suprapuse prin împletire, linia încolăcită, cercul, care prin asociere pot da naștere la decoruri cosmomorfe, solare, fiziomorfe, geomorfe, zoomorfe și antropomorfe.

Din categoria decorului ornamental concret sau realist fac parte reprezentările care constituie întrupări ale obiectelor cosmice sau gospodărești – inclusiv al mijloacelor de transport, al construcțiilor, al lăcașurilor de cult. Unii cercetători numesc aceste ornamente ca decor *skeomorf*.

În categoria ornamentelor simbolice distingem ornamentele mitologice – simbolul soarelui, coloane ale cerului, motive funerare, - ornamente folclorice – frunza bradului, frunza tisei, arborile vieții, simbolul norocului, o legendă sau un basm gravat sau incizat pe o bâță ciobănească, ornament simbolic religios și ornamente simbolice emblematice – bourul, porumbelul, leul sau rezultate din semne de breaslă.

Sarcinile sistematizării, comparării și clasificării elementelor constitutive ale ornamenticii populare constituie un punct de reper al etnologului contemporan care pleacă de la posibilitățile cercetării interdisciplinare. A existat întotdeauna un filon propriu al artei populare care-l diferențiază de arta primitivă (pe care o

continuă sub numeroase aspecte morfologice dar deseori modificându-i conținutul) și de arta cultă contemporană.

Pentru a aprofunda problemele artei tradiționale ale ornameticii bucovinene, nu este suficient să cunoaștem fenomenul artistic românesc în totalitate ci și pe cel al naționalităților stabilite în aceste locuri: ucraineni, nemți, polonezi, cehi, armeni, huti, slovaci, lipoveni.

În prezentul studiu distingem patru momente din care se constituie decorul ornamental:

- materialul sau lemnul pe care se execută;
- procedeele de lucru, tehnicile de ornamentație folosite, prin care ornamentele sunt obținute;
- funcția socială a ornamentului, scopurile și ocaziile în care se poate decora o piesă;
- conținutul tematic, mesajul și semnificația elementelor motivelor sau compozițiilor ornamentale, adică semantica ornamentației. În cadrul aceleiași morfologii sau în cadrul aceluiași conținut semantic, clasificarea structurală a elementelor pune în lumină nuanțele etnice zonale sau ale unei epoci trecute sau prezente. Această unitate în diversitate poate să caracterizeze un secol sau o epocă. Ornamentica populară bucovineană reprezintă un *sumum* al capacității de comunicare al vetrei culturale care se exprimă într-un limbaj de o remarcabilă bogăție de forme.

Să urmărim cele mai utilizate ornamente bucovinene după clasificările de mai sus.

Linia curbă – punctele și linia dreaptă – face parte din decorul abstractizant și constituie o parte însemnată în desfășurarea procesului artistic ornamental constituind punctele cheie în arabsul medieval oriental care și-a pus pecetea în țările riverane Mării Mediterane și Mării Negre. Linia curbă, ca motiv ornamental, a fost adoptată în același context al semnificațiilor simbolice de apărare și de delimitare a unor anumite spații împotriva spiritelor malefice. Spațiul însemnat cu linii curbe devine proprietate, ceea ce denotă că un obiect luat din realitatea înconjurătoare devine prin acest semn din abstractizarea liniară geometrică un obiect matrice. Ea poate lua forma unui brâu care se mai numește și *cale ocolită*. (Figura 2)

Este un ornament unilateral repetitiv și tot cu valoare magică: să te rătăcești când vii să iei respectivul obiect.

Din două linii curbe suprapuse apare motivul funiei (Figura 3). În ornamentica bucovineană funia e sculptată în lemn prin respectarea principiilor simetriei: același ritm, aceeași cadență și aceeași grosime. Ea apare pe porți, pe fruntare, pe grinzi interioare sau la ancadramentul ferestrelor. Singulară, sau însoțită de simbolurile sacre cu rol apotropaic funia apare pe grinda meșter a caselor, *în casa cea mare* (camera de curat) care este un spațiu de prezentare folosit numai în anumite momente festive din an sau din viața localnicilor.

Funia împletită înconjoară biserici și mănăstiri – inclusiv pe frescele mănăstirilor bucovinene sau reprezentate în pictură, pe temelii. Delimitează un spațiu sacru care ajunge până la *funia* de la clopotniță împletită din fuior de cânepă cu care se trage clopotul ca să-l vestească pe Dumnezeu că acest areal sacru îi este dedicat lui (Figura 4).

Din funie ajungem la *împletitură* care este un model tipic bucovinean. Împletiturile pe două părți sau pe trei părți – cele pe trei părți sunt cunoscute ca *împletituri câmpulungene* - dau un farmec aparte obiectelor decorate cu acest motiv. Decorează îndeosebi lingurile de lemn, porțile sau jilțurile și prin caracterul repetitiv se accentuează tendința de stilizare în acord cu caracterul geometric al ornamenticii populare românești (Figura 5).

În această zonă apare și motivul *creasta munților* sau *dintele de lup* care delimitează triunghiuri isoscele sau echilaterale în numeroase succesiuni. Acest motiv vine din simbolistica ancestrală, frumos vălurit, egal și simetric presupunând o succesiune spațială ritmică. „Raportat la fenomenul ornamental românesc în special și la carpato-balcanic în genere, același orizont spațiat ondulat, ritmic, ce implică un mers ritmic de suiș și coborâș, reprezintă de veacuri una din sursele de inspirație pentru motivele și compozițiile geomorfe menționate mai înainte, în primul rând sub forma infinitelor realizări morfologice, structurale și tematice ale *căliței ocolite* și *zig-zagului*...” (Nicolae Dunăre, *Ornamentica tradițională comparată*) (Figura 6).

Din dublarea motivului *creasta munților* obținem motivul

apei care este răspândit în tot spațiul românesc purtând nume-roase denumiri: *pârâu, râu, unda apei, val, șuvoi, șuvoiaș, pote-cuță*, apărând și chiar în variante de *căi ocolite* (Figura 7).

Varianta huțunească a motivului apei ne apropie de motivul grecesc, pătruns la noi prin enclava grecească a Pontului Euxin care s-a impus prin ritmul și simetria sa de succesiuni și alter-nanțe foarte exacte. Prin geometrismul său se impune net în do-meniul ornamentelor geomorfe, creatorii transpunând pe plan artistic observațiile și cunoștințele lor din cele mai variate dome-nii de civilizație și cultură populară.

Să luăm, de exemplu, motivul *căii închise* care vine în con-tradicție cu motivul *calea ocolită*. Se găsește reprezentată în spe-cial pe *vatale* (lemnele de la războiul de țesut în care se prinde spata – orizontale și verticale) și are o vădită funcție magică: să nu se destrame pânza țesută.

Poarta împreună cu gardul casei, creează o adevărată centură de apărare și au o funcție întreită: utilitară, estetică și magico-re-ligioasă. Dacă locuința reprezintă elementul central, structurată în jurul vetrei ca în jurul unui altar cosmic, porții de la intrarea în curte îi revine rolul celui de-al treilea prag de trecere după cel al ușii de la intrarea în casă și cel al prispei. Porțile bucovinene spre deosebire de porțile maramureșene mai intens decorate, prin simplitatea lor au impus reguli tradiționale care trebuie respec-tate. Dacă găsești o poartă deschisă când intri într-o curte, trebuie să lași poarta deschisă – proprietarul știe de ce a lăsat poarta așa. Cheia de la ușă se află deasupra ușii. Și dacă găsești ușa încuiată, nu de hoți se temea proprietarul, ci înseamnă că nu este acasă. Cine făcea parte din familie, lua cheia, intra în casă, făcea focul și așa mai departe, iar dacă nu făcea parte din familie, persoana lăsa un semn: se îndoia Țolul în dreptul ușii, se muta locul măturii, se lăsa poarta la gang deschisă. Fiecare familie a impus aici ca-lități maxime porții, prin prescripții și interdicții de ordin magic. Astfel, ca și la casă, sub pragul porții se puneau plante sau obiecte cu rol apotropaic (sare, piper, tămâie, bani) având menirea de a feri casa de agresivitatea nocturnă a „lucrului rău”. Poarta și ușa principală de la o casă țărănească era un spațiu vulnerabil, prin acele *intrânduri* putând penetra spiritele malefice. În anumite

momente cheie când agresivitatea duhurilor malefice era considerată maximă, în poartă sau la ușă se arborau ramuri verzi cu puteri protectoare – la Florii, Duminica Mare, Sfântul Gheorghe, Armindenii, Ispas – sau erau unse cu usturoi în seara Sfântului Andrei. Tot în poartă se desfășurau și riturile de purificare a animalelor înainte de ieșirea la pășunat – trecerea prin buștean și focul viu.

Aspectul artistic al porților este redat atât prin elevație, dar mai ales prin repertoriul motivelor decorative care se substituie simbolisticii acestui obiect.

Simbolurile decorative reprezentate de porți, cum ar fi motivele solare (rozete, cercuri, vârtejuri), pomul vieții, motivul bradului, motivul tisei sunt redată cu multă discreție. Stâlpii porților lucrați în volume ne amintesc și ei de vechile coloane și împreună cu motivele unghiulare care le mărginesc atestă o mitologie străveche. Boldurile de la extremitățile acoperișurilor porții (ciocârlani) precum și crucile vorbesc de la sine despre simbolistica apotropaică. Literatura de specialitate concordă în aprecierea fondului arhaic al motivelor de pe porți, mai ales a motivelor solare de sorginte uraniană, de protecție contra forțelor dușmănoase având și un simbol de magie fertilizatoare, în epoca contemporană având numai un rol decorativ (Figura 8-9).

Stâlpii de mici dimensiuni ce străjuiesc intrarea de la casă au capetele rotunjite reprezentând motive antropomorfe denotă fenomenul de întrepătrundere între domeniul ornamentelor simbolice și cel al reprezentărilor cu tematică realistă (Figura 10).

Stâlpii antropomorfi reproduc simbolul sau ideea de om, iar prin folosirea variatelor tehnici decorative în prelucrarea artistică are loc și o diferențiere în funcție de raportul cu ansamblul din care face parte. Paul Petrescu arată în lucrarea *Motive decorative celebre*, București, 1971, principiul prelucrării artistice: „Coordonata de ordin calitativ se referă la împrejurarea că în arta populară românească, de altfel ca și în majoritatea artelor populare naționale, imaginea omului nu se leagă individualizat al unui om cu trăsăturile sale fizice sau psihice particulare, ci ea se plasează în sfera ilustrării – paradoxal poate pentru artă – generalului sau cel puțin a unor categorii sau tipuri.”

Putem considera ca antropomorfe și părțile componente ale corpului omenesc, care în forme caricaturale sau realiste, în succesiuni sau alternanțe ne pot transmite ceva: „Frumos ca soarele” (Figura 11), „Mâna milogului” sau „Laba găștii” sunt des întâlnite în ornamentica bucovineană, dar datorită curgerii timpului și transformărilor inerente, ele se pot distinge și recunoaște numai în contexte semnificative și datorită rolului magic pe care îl reprezintă (Figura 12a, 12b). „Criteriul estetic cedează pasul ca importanță criteriului funcțional, utilitatea tehnică sau magică (în esență magia este pentru epocile vechi ale istoriei omenirii tot o tehnică de intervenție în ordinea naturală sau supranaturală) fiind determinantă.”(Paul Petrescu, op. cit., pag 71).

Un alt motiv, des întâlnit în tot spațiul românesc venind din grădinile euroasiatice, este pomul vieții, care în Bucovina are o formă particulară. În marile păduri bucovinene *bradul* este arborele vieții (*abies alba*), iar *tisa* (*taxus bacata*) este arborele morții. În vechime, carul care transporta mortul era împodobit cu patru tise, iar în timp tisa dispărând, a fost înlocuită cu brazi sau cu molizi. Bradul, ca reprezentare, este schițat ca două linii care se întâlnesc în sus ^, iar tisa, arborele morții, este reprezentat ca două linii care se întâlnesc în jos ˇ. În semnificația magică a decorului bucovinean întâlnim zilele și nopțile ca antinomii ale vieții și morții, în sus și în jos – spre cer și spre pământ, spre Dumnezeu și spre iad, iar în funcție de puterea malefică sau benefică, indiferent de semnul lor magic și de interpretarea care poate fi făcută cu oarecare exactitate. În ceea ce privește sensul exact al fiecăreia din reprezentările amintite, ele ne duc cu gândul la valori magico-creștine sau păgâne.

Tratarea bucovineană a pomului vieții este prezentă în două variante – cea geometrică, simplificatoare, pe lăzile de zestre, pe porți, pe băte ciobănești sau cea florală de o somptuozitate caracteristic orientală și se regăsește în textilele și alțițele populare.

Vitalitatea acestui motiv simbolizând un mit străvechi, prin asocierea elementelor constructive, pe treimea inferioară a casei apar prispele închise cu scânduri frumos traforate cu păsări, iar pe treimea superioară a casei apar dranițe frumos „formuite” și care la ultimul rând expun „cicârlanii” (Figura 13a, 13b).

În orașul Câmpulung Moldovenesc – în secolul al XIX-lea numit târgul Câmpulungului Bucovinei – se înființează la 10 noiembrie 1895 o Școală de Arte și Meserii, localnicii numind-o „Școala de lemnărit” sau „Școala pentru prelucrarea lemnului” – „Holzbearbeitung Schule”. Școala a fost înființată în scopul de a întemeia o activitate bazată pe bogățiile pădurii bucovinene, să răspândească și să perfecționeze industria casnică de prelucrare artistică a lemnului. Școala avea mai multe secții: dulgheritul, tâmplăria, sculptura în lemn, construcții de instrumente muzicale.

Primul director al școlii a fost A. Barbier, de origine germană – a studiat la Berlin – cu scopul de a introduce limba germană în procesul de predare și să contribuie prin activitatea lui educativă la deznaționalizarea elevilor români. Al doilea director, Ilie Veslovschi, a fost numit în 1897 și de acest nume se leagă „epoca de aur” a Școlii de Arte și Meserii. În anul 1912, școala primește un local propriu și după cum spunea marele istoric Ion Nistor, era în prima clădire publică din Bucovina la care vechile principii de construcție și ornamentație românească au găsit aplicare.

Ilie Veslovschi s-a născut la Siret în anul 1867 și a fost elevul lui Simion Florea Marian care l-a învățat să prețuiască folclorul și etnografia. A urmat Școala normală de învățători la Cernăuți și după examenul de capacitate, completându-și studiile, a devenit profesor de desen tehnic. A publicat o serie de articole și studii de etnografie despre mobilierul românesc, unele apărute în reviste de specialitate în limba germană, apoi traduse în românește și tipărite în revistele din țară. *Mobilierul casei țaranului român din Bucovina*, 1906, *Scaunul arhieresc al vechii mănăstiri Moldovița*, tot în 1906, sunt studii de mare valoare etnografică. Trebuie menționat și albumul *Motive decorative românești. Gravuri și săpături în lemn*, 1931, - 16 planșe cu motive de gravat în lemn, iar pe copertă fotografia scaunului arhieresc al mănăstirii Moldovița.

Acest album cu motive de gravuri pe lemn a avut o mare influență pentru toți absolvenții Școlii de Arte și Meserii pentru că le-a oferit tipuri de gravuri geometrice prin care a încercat să impună un tip de mobilier bucovinean cu frize gravate, ușile dula-

purilor, laturile paturilor, în ramele tablourilor și a fotografiilor de epocă, pe panoplii de arme și vânat. S-a ajuns și la vopsirea gravurilor prelucrându-se vechi rețete ale „boitorilor” artizani care vopseau lăzile de zestre în galben și negru. Tudor Pamfilie și Mihai Lupescu în lucrarea *Cromatica poporului român* dau următoarele rețete:

„Galben închis cu oloi, clei, săpun și lutișor, fierbându-se oloiul de cânepă în apă caldă cu clei și săpun prost...

Verde, cu ștevie, frecându-se lemnul alb cu frunză de ștevie.

Negru, cu ..... negru, făcându-se tăbăceală întocmai ca la opinci...”

Piese gravate și colorate se pot vedea la Muzeul Artă Lemnului din municipiul Câmpulung Moldovenesc cât și în numeroase colecții particulare. Vechiul mobilier al casei din Vălenii de Munte care i-a aparținut marelui istoric Nicolae Iorga este lucrat la Școala de Arte și Meserii din Câmpulung Moldovenesc.

Bibliografie

Bănăţeanu, Tancred, *Arta populară bucovineană*, Suceava, 1975;

Cojocarui, Nicolae, *Casa veche de lemn din Bucovina*, Ed. Meridiane, 1983;

Dănilă, Lucău, Filon; Rusan, Dumitru, *Fundu Moldovei. O aşezare din ocolul Câmpulungului bucovinean*, Ed. Fundaţiei Culturale „Alexandru Bogza”, 2000;

Diacon, Vasile, *Etnografie şi folclor pe Suha Bucovineană*, Iaşi, Ed. Univers, 2002;

Dunăre, Nicolae, *Arta populară din Munţii Apuseni*, Ed. Meridiane, 1981;

Dunăre, Nicolae, *Ornamentica tradiţională comparată*, Bucureşti, Ed. Meridiane, 1979;

Flămând, Mariana, *Aventura lemnului*, Bucureşti, Ed. Albatros, 1982;

Giurăscu, Constantin, *Istoria pădurii româneşti din cele mai vechi timpuri până astăzi*, Bucureşti, Ed. Ceres, 1978;

Irimie, Cornel; Dumitrescu, Florentina; Paleologu, Andrei, *Arta lemnului la români*, Ed. Meridiane, 1975;

Jucan, Graţian, *Câmpulung Moldovenesc. Pagini culturale*, Bucureşti, 1979;

Kirileanu, Gheorghe T., *Cel mai vechi cod silvic românesc. Orânduiala de pădure pentru Bucovina, dată de împăratul Iosif al II-lea în 1786*, Bucureşti, 1908;

Marian, Simion, Florea; Pamfile, Tudor; Lupescu, Mihai, *Cromatică poporului român*, Bucureşti, 2002;

Pănoiu, Andrei, *Mobilierul vechi românesc*, Ed. Meridiane, 1975;

Rusan, Dumitru; Zahaniciuc, Marcel; *Zona etnografică Câmpulung Moldovenesc*, Muzeul Arta Lemnului, 1996;

Sârghie, Ioan H., *Sculptura în lemn*, Bucureşti, 1934;

Vulcănescu, Romulus, *Mitologie română*, Bucureşti, Ed. Academiei R.S.R., 1985;

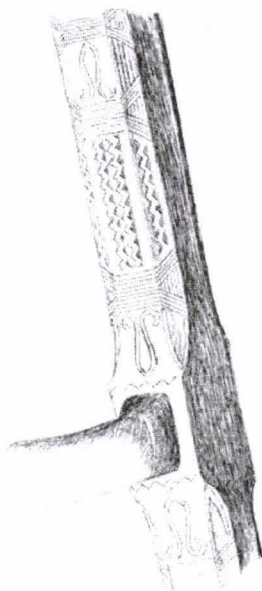
Zderciuc, Boris; Stoica, Georgeta, *Crestături în lemn în arta populară românească*, Ed. Meridiane, 1967;

Zderciuc, Boris; Petrescu Paul; Bănăţeanu, Tancred, *Arta populară în România*, Ed. Meridiane, 1964.

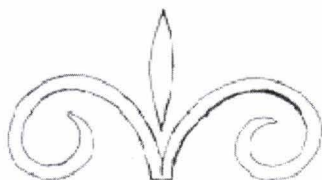
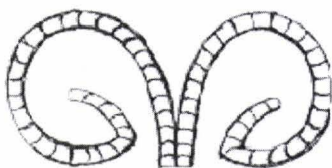
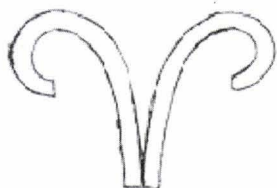
Summary

Bucovina popular ornaments

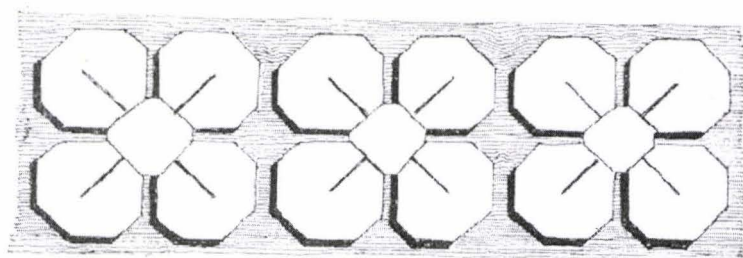
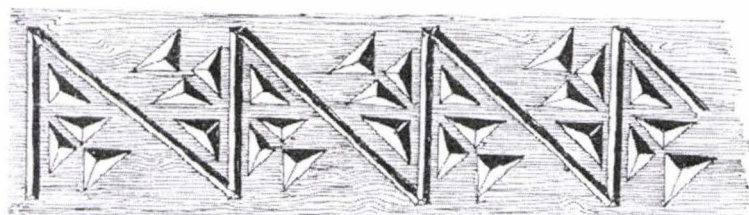
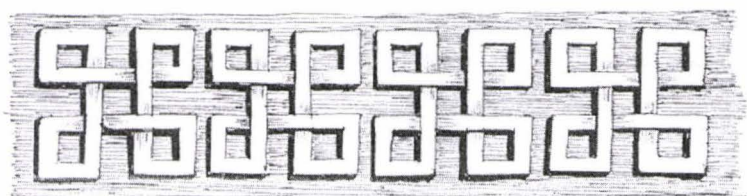
Bucovina rich forests were the main source of raw material for practicing various specific woodworking crafts. The inhabitants of these lands were not only abstract but simple processing of this material (wood), but coming out of their hands they were works of art. A number of tools made ornaments adorn both the household and the household itself (gate pillars, gates, porch, roof beams, etc.). Decorative motifs used were very old and passed down from generation to generation, abstract themes (the horizontal line, vertical line, triangle, square and circle), concrete and realistic reasons (the embodiment of cosmic objects or household), the symbolic ornaments (the sun, the tree of life leaf tree, symbol of luck, etc.).

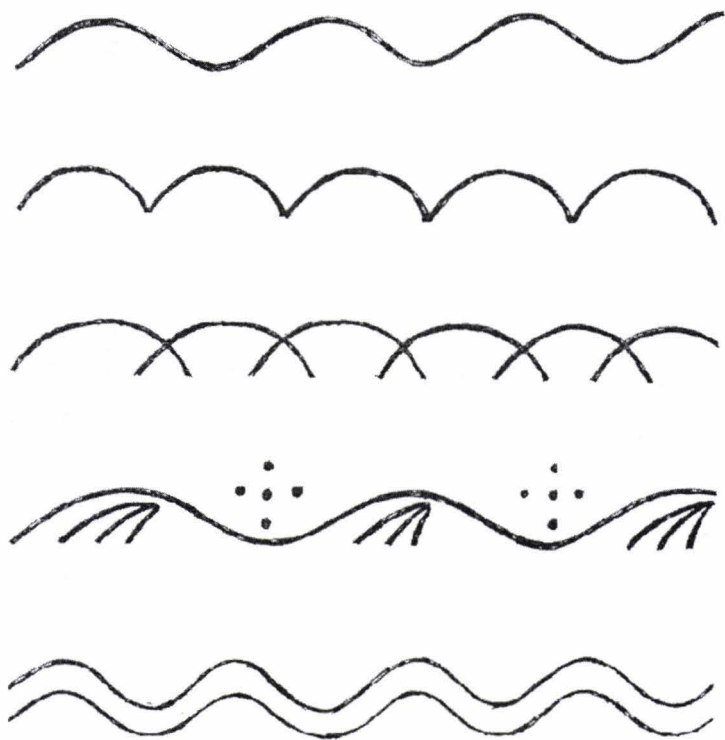
Fig. 1 Motivul apei legat cu coarnele berbecului

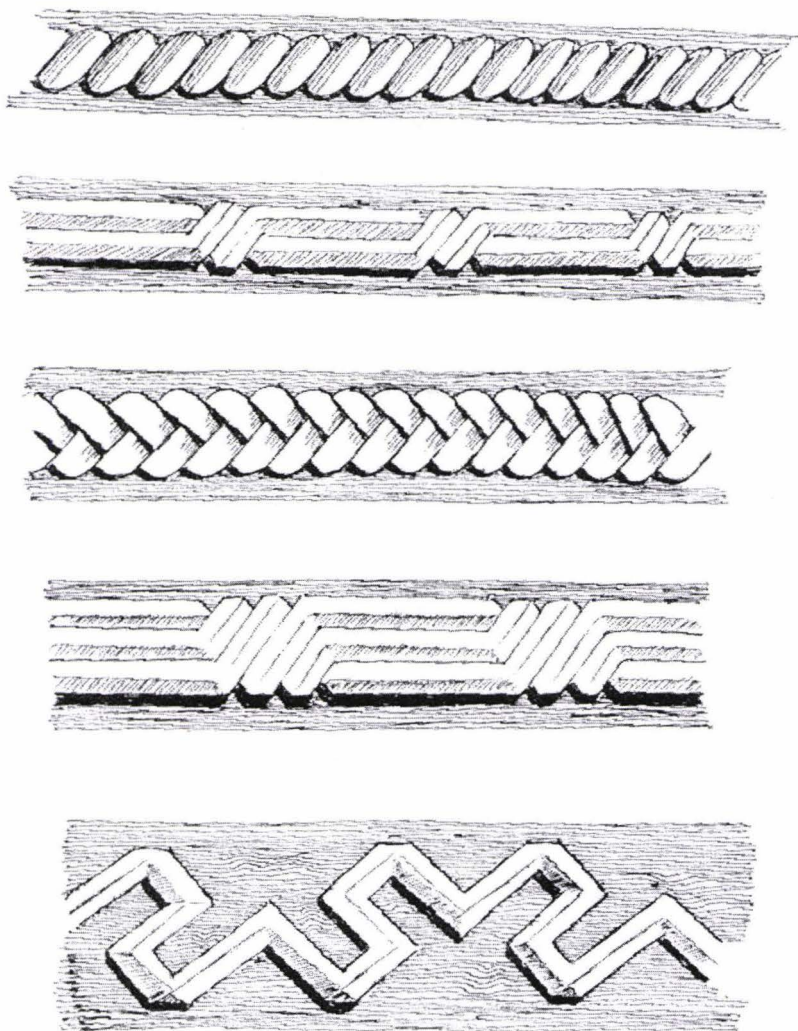
Coarnele berbecului

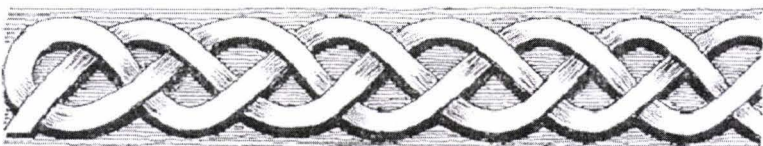
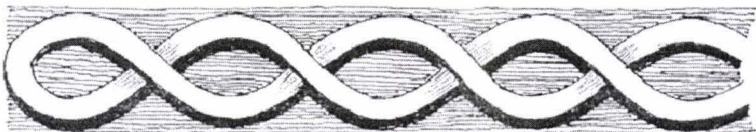
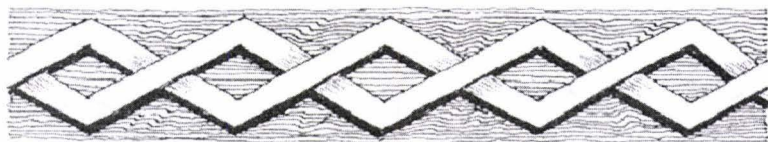
Fig. 2 Calea ocolită

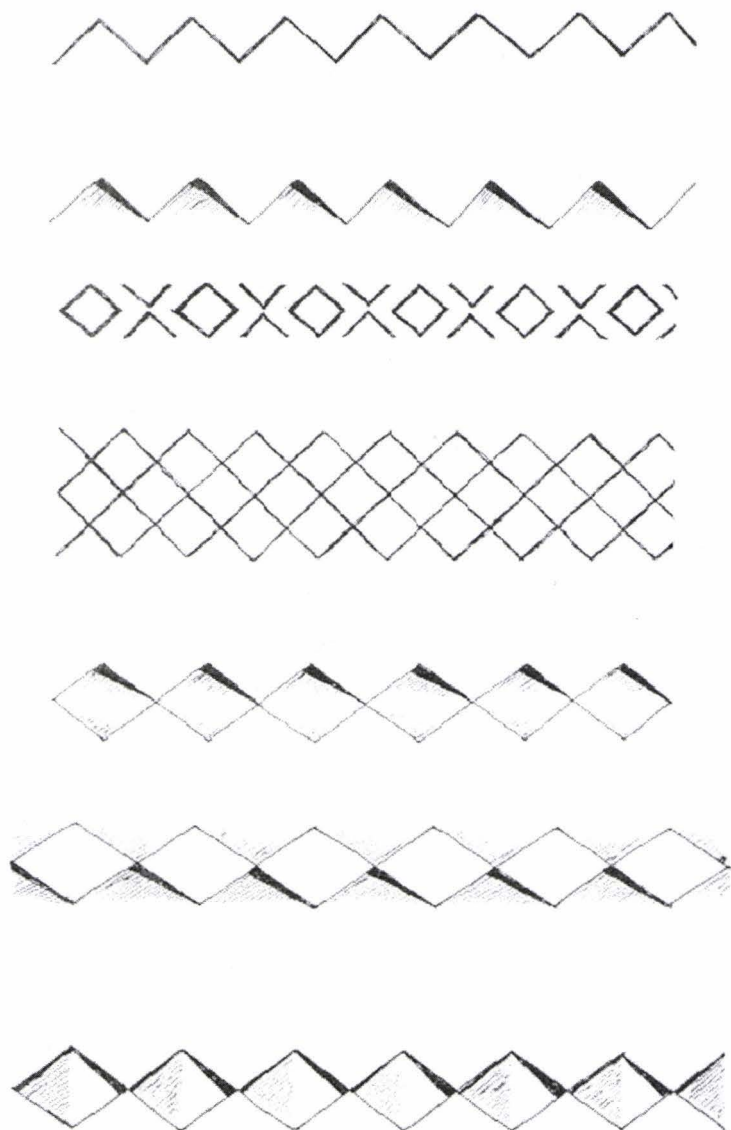
Fig. 3 Linia curbă, funia

Fig. 4 Funia

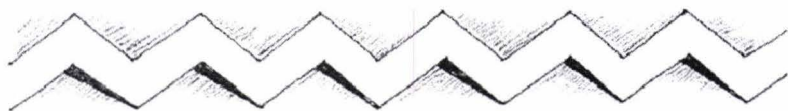

Fig. 5 Împletitura

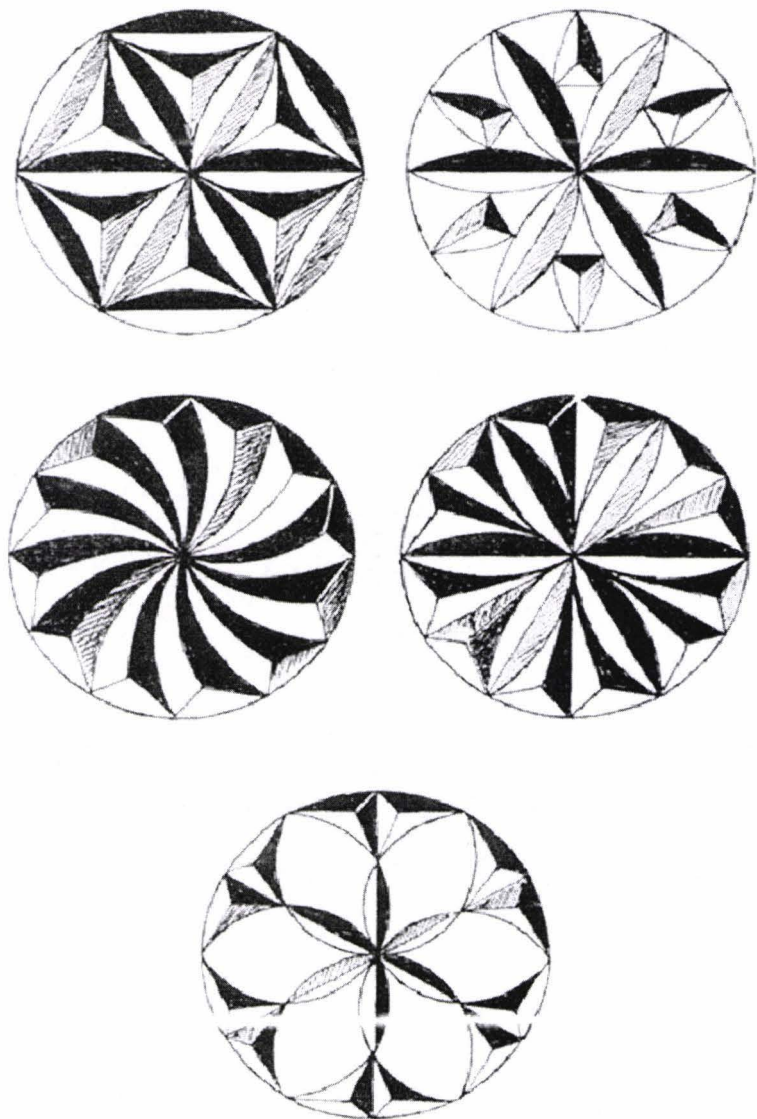

Fig. 6 Creasta munților sau dinte de lup

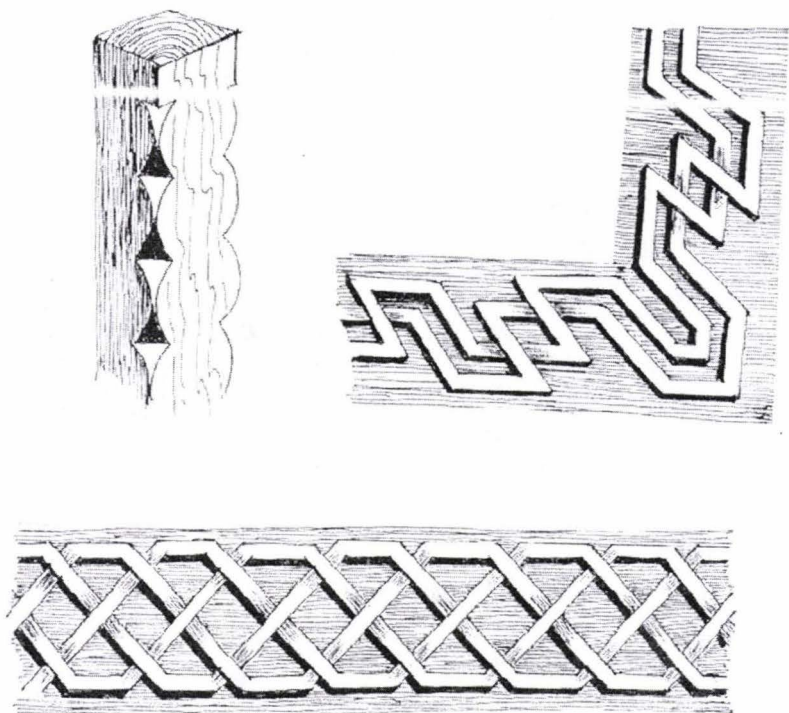

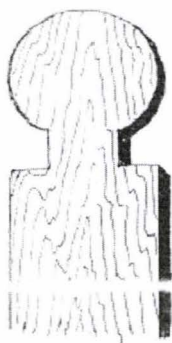
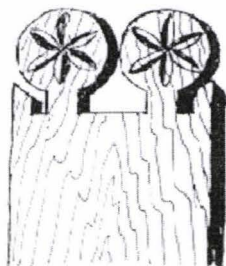
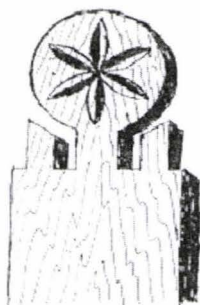
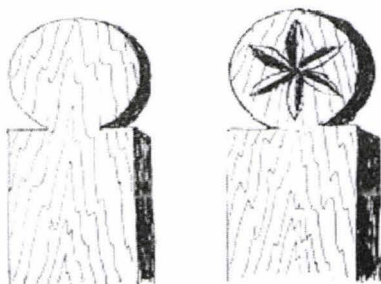
Fig. 7 Motivul apei

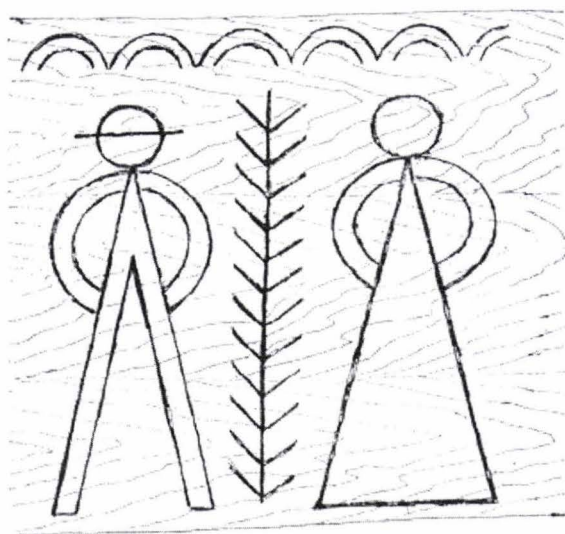
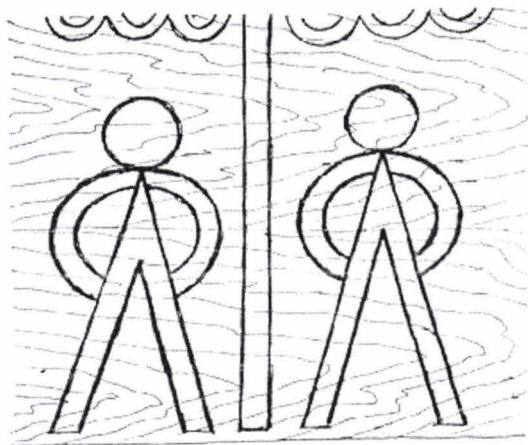
Fig. 8 Motive solare înscrise în rozetă

Fig. 9 Ancadramente de porți

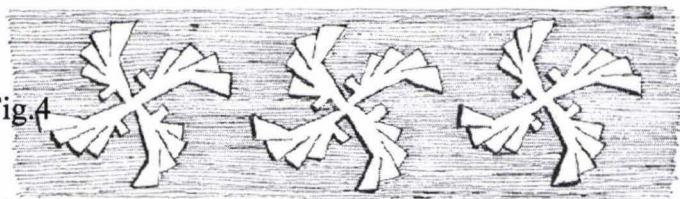

Fig. 10 Stâlpi antropomorfi

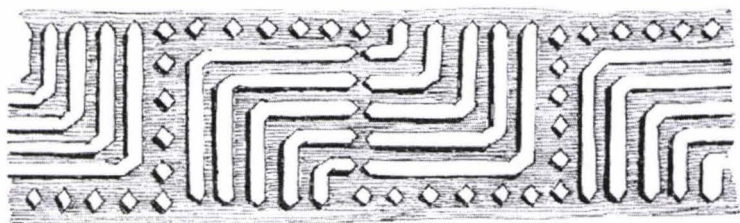
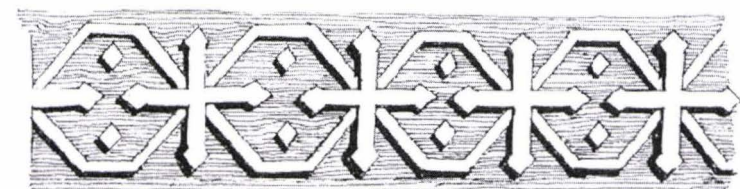
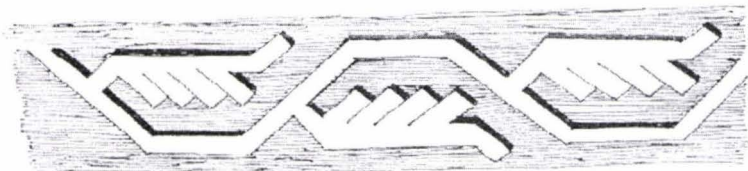

Fig 11 Motive antropomorfe

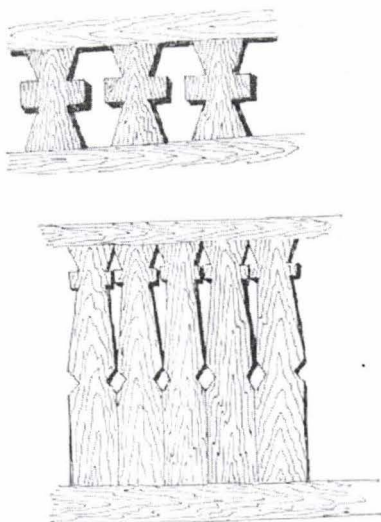
Fig. 4

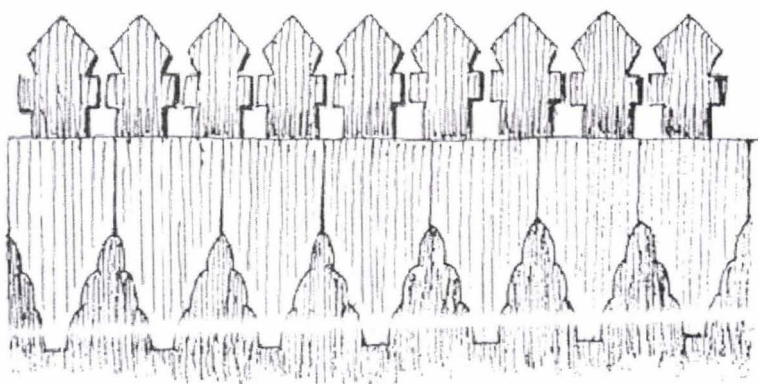
Fig. 12 a Mâna milogului

Fig. 12 b Laba găştii

Fig. 13 a Prispe traforate

Fig. 13 b Ciocârlani

Cuptoare de pâine din județul Arad

Gabriel Hălmăgean

Cultivarea grâului și prepararea pâinii din grâu, este și astăzi una din principalele ocupații ale locuitorilor din județul Arad. Situat în partea vestică a României teritoriul județului se împarte în zona sa de câmpie, care face parte din câmpia de Vest, recunoscută pentru potențialul său agricol și partea de munte, o zonă mai puțin prielnică cultivării cerealelor. Acest fapt explică un fenomen caracteristic satelor de aici, „drumălitul”. Explicația acestor călătorii sezoniere, care durau în medie cam două săptămâni, uneori chiar mai mult, o regăsim în lipsa de fertilitate a solului. „Drumălitul” este „un obicei vechi, de demult”.¹ Zona predilectă spre care se îndreptau era Banatul și în general spre câmpie, unde schimbau cu ghioaba², mai apoi cu sacul, mere pentru cereale. „Dădeau și pe porumb”³, folosit pentru animale, dar și pe grâu, pe care „îl măcinam la moară, și făceam pită în cuptor”⁴.

Vatra cu cuptor a fost întâlnită în toate localitățile în care pâinea se cocea în cuptor, cuptor însemnând în primul rând întocmirea în care se cocea pâinea, „spațiul în care se face focul și se coace pâinea”.⁵ Pornind de la definiția termenului de cuptor acesta este o construcție de cărămidă, de piatră sau de lut, pentru copt pâinea și alte produse de panificație. Vatra cu cuptor putea fi folosită atât pentru pregătirea mâncării cât și pentru încălzit. În unele localități, în care încălzirea camerei se făcea cu soba oarbă cuptorul era folosit numai pentru copt pâinea și pregătirea mâncării pe vatra lui, „cuptorul servește numai la copt pâinea, mlai, cozonac, pască, colaci, plăcinte nu și la încălzit”.⁶

Amplasarea cuptorului a evoluat odată cu evoluția planului casei țărănești tradiționale.⁷ Dacă inițial el se află în casă, servind așa cum am arătat la încălzirea încăperilor, treptat cuptorul este scos în afara casei. Vatra a fost mutată într-o primă etapă în tindă, care servea ca bucătărie, pentru a fi transportată apoi în curte, în bucătăria de vară⁸ sau împreună cu cuptorul într-un adăpost special amenajat care să-l protejeze împotriva intemperiilor naturii. De obicei lângă cuptor erau păstrate uneltele folosite în panifi-

cație: *jăruitorul* sau *ruda*, o bătă din lemn cu care se împrăștie jarul în cuptor pentru o ardere uniformă a vetrei, *drâglu*, cu care se trage jarul și lopata de pâine cu care se introduce pâinea în cuptor. În unele sate mai era folosit și *măturătorul*, cu care se mătură jarul care mai rămâne.

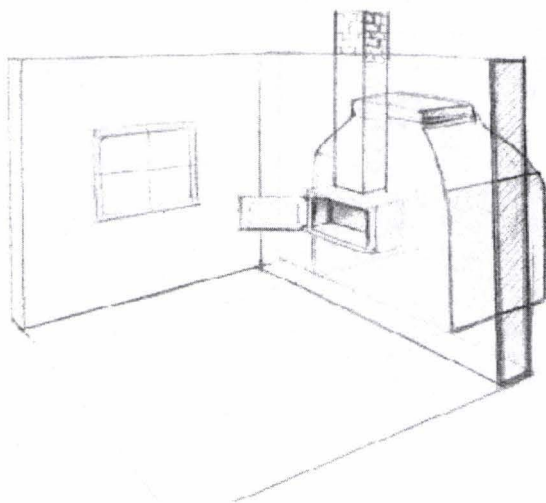
În funcție de condițiile economice și geografice pe teritoriul județului Arad am întâlnit diverse tipuri de cuptoare de pâine. Astfel în Câmpia Aradului, localitatea Pecica era vestită pentru producția sa de grâu ca și pentru pâinea care se făcea aici.

Vechiul cuptor de pâine are ca și elemente componente vatra cuptorului ridicată deasupra pământului cam la 70 de cm, deasupra căreia este clădită bolta cuptorului cu un diametru de aproximativ 1-1,5 m. Față de *cuptoarele moderne* distanța dintre vatră și bolta de coacere era mai mare astfel încât aburii din pâine să iasă cu o circulație anume în interiorul cuptorului. Fumul iese fie prin gura cuptorului când se deschidea ușa sau este captat printr-un horn așezat deasupra acestuia. Cărămida utilizată la construcția cuptorului era făcută manual și arsă de țigani, nu era presată ca cea de fabrică.⁹

Pâine s-a copt și în brutăria CAP-ului, etapă care succede, în Pecica și în general în localitățile de câmpie stadiului individual de producere a pâinii. Cuptorul este mult mai mare, are o capacitate de 100-150 kg, dar mai păstrează coptul pe vatră. Una dintre brutăriile din Pecica renumită pentru pâinea de 4 kg, era „brutăria lui Goaju”, unde stăteau oamenii la coadă cu zecile. Proprietarul, Ioja Alexandru, zis „Goaju” lucra împreună cu soția lui și doi sau trei copii care duceau coșurile mari de nuiiele cu pâine în fața brutăriei. Oamenii veneau cu aluatul de acasă și plăteau coptul, „aluatul era însemnat și fiecare își cunoștea aluatul și erau anunțați când să vină să-și ia pâinea.”¹⁰ În prezent, în „brutăria lui Goaju” se face în continuare pâine pe vatră în cuptorul care a fost construit în 1975.

Mergând spre vestul județului, în Nădlac, localitate cu un profil etnic pronunțat slovăcesc, cuptorul este plasat în interiorul casei. *(foto 1)* Gura de alimentare se află în tindă, iar corpul în camera de locuit, fiind un fel de „sobă oarbă”. *(foto 2)* În interior, cuptorul este destul de mare, în el încăpând aproximativ 10 tipsii.

Fumul este scos în exterior printr-un horn care iese prin acoperișul casei. Materialul de construcție este cărămida, acoperită, „muriată”, cu un strat de pământ cu pleavă sau paie. Cuptorul este vărut simplu în alb sau ornamentat precum zugrăveala camerei. *(fig. 1)* Pe vremuri în fiecare casă din Nădlac era un cuptor, însă acum abia dacă au mai rămas 10.¹¹ Astăzi Leștȳan Maria este recunoscută pentru „slovenski kolač”, cozonaci slovacești, pe care îi pregătește în casă, în vechiul cuptor, cu ocazia sărbătorilor de Crăciun, de Paști sau la comandă pentru nunți, botezuri și înmormântări.

fig. 1

Un alt tip de cuptor de formă dreptunghiulară, dar rotund în interior l-am regăsit în localitatea Șepreuș. Cuptorul este construit din „chiatră” (cărămidă), „... mai nante, tot de-a roata s-o pus chiatră, marginile cum să zâce fundația și la mijloc s-o pus sticlă cu cenușă, sticlă spartă ... ca să nu intre șobolanii și apoi s-o bătucit bine, s-o bătut bine și-apoi s-o clădit chiatră și deasupra de când s-o ivit s-o pus chiatră de șamotă, și mai nante o fost chiatră mai mare ca dă șamotă ... pă vremuri.”¹² *(foto 3)* În casa familiei

Stana compusă din două camere despărțite de o tindă, cămară și târnaț închis, cuptorul era plasat în unghiul dintre peretele din dosul casei și peretele median care separă camera din dreapta de tindă. Astfel vatra era în tindă iar corpul cuptorului era în camera de locuit, denumită casa „dinapoi”, servind și la încălzirea acesteia. „Aveam cuptor și în casă, în tindă ... și acuma, până-i lume să cunoaște că o crăpat (peretele) ... să-ncălza în casă, dintr-aceea s-o făcut cuptoru în casă ... că după ce faci pâine știți cum să-ncălzește ... că nu mai poți sta dă cald!”¹³ În prezent cuptorul, printre puținele care au mai rămas în comună, se află în perimetrul fostei bucătării de vară. (fig. 2)

Focul se aprinde cu *tulei*, făcuți snopi și aduși în prealabil acasă, adăpostiți în colnă, sau „... să făceau pupi pă hotar, până să mai uscau ... și-i puneam aclo sus în pod, în colnă și-i lăsam doi și câte trei ani, dacă nu și mai dămunt ... și iarna aduc dă cu sara pântru aprins focul dă dimineață”.¹⁴ S-a mai făcut foc și cu puzdărie dă la cânepă. Se ard cam 5-6 snopi de tulei, după care cuptorul se înfundă și se lasă cam cinci minute să se încingă bine. Cuptorul este ars când albește în gura cuptorului *chiatra*.

Cuptorul familiei Stana a fost construit de o femeie „d-aci dă păstă drum”, în urmă cu aproximativ 35 – 40 de ani, dar cu repararea lui se ocupă soțul „l-o tomnit că o fost spart și s-o răsuflat și n-o mai copt bine”.¹⁵

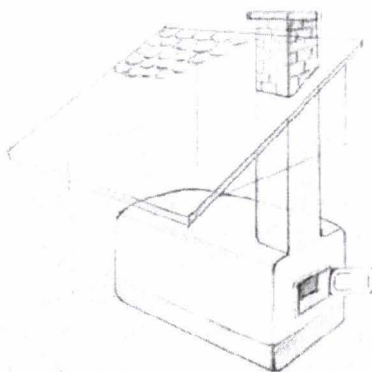
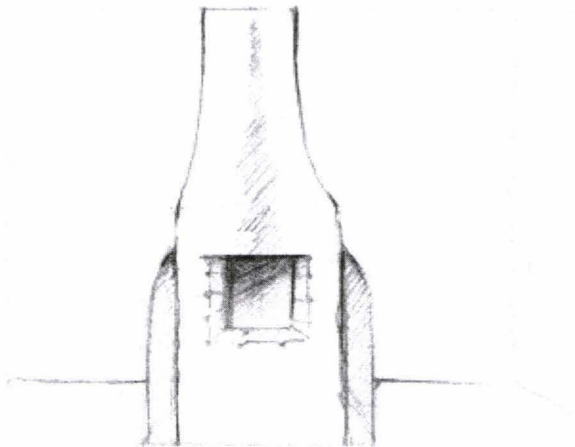

fig. 2

Ana Turcaș, *prescurărița* din localitatea Mișca are un cuptor de pâine în care mai coace și astăzi aluat pentru biserică, ridicat în urmă cu 45 – 46 de ani. A început să se strice „...da o țânut dăstul... că l-am ars...am făcut pită până o vinit colectivul”¹⁶ Materialul de construcție folosit a fost cărămida „dă cărămidă jos... apoi pus cenușă, sticlă multă pă vatră și apoi așezată cărămidă bună... și făcut în sus dâncă cărămidă. ...Sticlă să punea că țânea multă căldură, sticla țâne cald... ca să țâie vatra caldă ... să-ncălzească cărămida și ajunge și la sticlă și țâne căldură”¹⁷ (*fig. 3*)

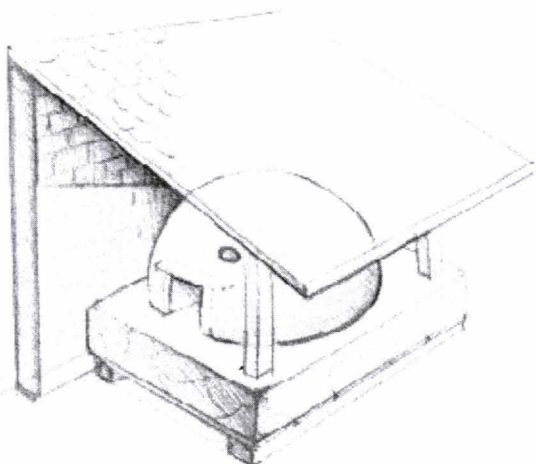

fig. 3

Partea estică a județului Arad este o zonă preponderent muntoasă și din această cauză considerată mai conservatoare în păstrarea tradiționalului, atât în ceea ce privește obiceiurile dar și în privința construcțiilor țărănești.

Cel mai arhaic tip de cuptor de pâine îl regăsim în Târnăvița, localitate situată la *granița* cu județul Hunedoara. (*foto 4*) Menționăm că satul Târnăvița este recunoscut pentru meșterii olari, olăritul fiind până astăzi o ocupație de bază a locuitorilor de aici. Ei și-au construit cuptoarele de ars oale dar și cuptoarele de

pâine: „prima dată am pus stâlpii dădăsupt, și păste am pus 2 grinzi și păstă grinzi am pus o scândură și atunci păstă scândură am pus hârburi de sticlă și-atunce am pus pământ. Sticla dă umiditate la pâine nu arde coaja. Păstă pământ am pus un rând dă cărămidă. Atunce am făcut un compas cam dă un metru și am făcut o roată cu compasul și-atunce pă urma aceea am plecat cu cărămida până sus, până l-am închis. Compasul l-am făcut dâintr-un bâț în care am bățut un cui și l-am măsurat să fie de 50 de cm, așa o rămas cuptoru dă 1 m.”.¹⁸ (fig. 4)

fig. 4

Un alt meșter olar ne-a împărtășit modalitatea de construcție a cuptorului din gospodăria sa: „mai nante am făcut o țără zădu în față, o țără zădu în dos, atunci am pus lemne păstă zădu acela lemn lângă lemn, atunci am dat cu un strat de pământ și cu rășeuri, hârburi rele (cioburi de oale), le-am bățuit bine în pământu acela moale, atunci am dat cu un alt strat dă pământ mai subțare și-am pus cărămidă, cărămidă arsă pă vatră ca să fie dreaptă, după care am început să clădesc roată, da cu jumătăți dă cărămidă, cărămidă întreagă nu mere, până am ieșit sus.”¹⁹

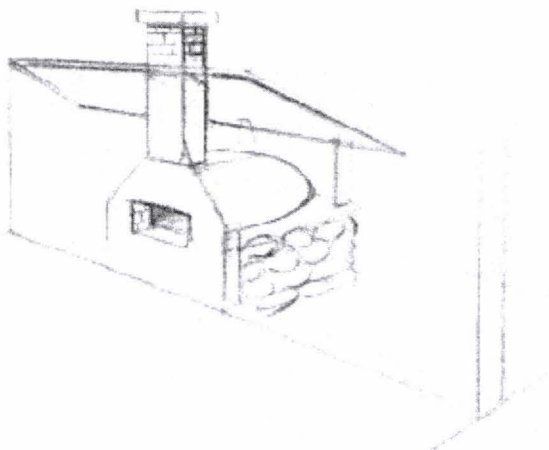
Observăm că metoda construirii cuptorului este aceeași ca

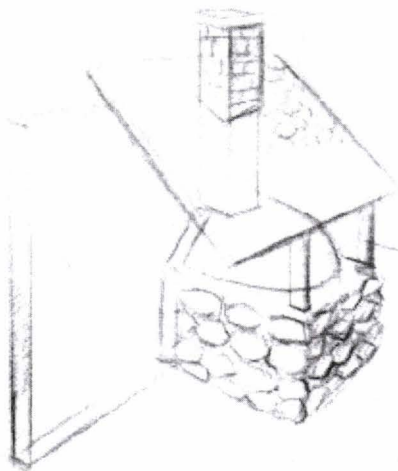
de altfel și forma lui. Singura deosebire este că la cel din urmă cuptor a fost adăugat un horn pentru evacuarea fumului. **(foto 5)**

În Târnăvița, dar și în cel mai apropiat sat, Obârșă, situat în jud. Hunedoara, cuptorul de pâine este situat în afara casei, într-o *colnă*, unde se păstrează și uneltele folosite la coptul pâinii. **(foto 6)** Vatra cuptorului este ridicată deasupra pământului la aproximativ 30 - 40 de cm iar dimensiunile cuptorului variază între 1,5 m și 1,8 m, înălțimea este de 1-1,2 m, iar diametrul este de 1 m. Bolta cuptorului este semisferică, cu o singură cavitate, gura de alimentare, la care se adaugă în unele cazuri un mic orificiu pentru ca fumul să iasă liber din cuptor.

În satul Vidra, aparținător de comuna Vârfurile, întâlnim un alt tip de cuptor. Vatra cuptorului, din cărămidă arsă este situată în bucătăria de vară, *cuptoriște*. **(foto 7)** Corpul cuptorului este ridicat pe o fundație de bolovani de râu, la 70-80 cm deasupra solului. El se află amplasat în exteriorul *cuptoriștei*, fiind protejat cu un acoperiș de țiglă. **(foto 8)** Bolta cuptorului este rotundă, făcută pe vremuri din pământ bătut, acum din cărămidă nearsă, zidită drept, iar spre partea superioară așezată în dungă, are un diametru de aproximativ 1 - 1,5 m. Fumul este captat de un horn situat deasupra vetrei exterioare și eliminat fie în podul casei, fie în afara acoperișului. **(fig. 5a, 5b)**

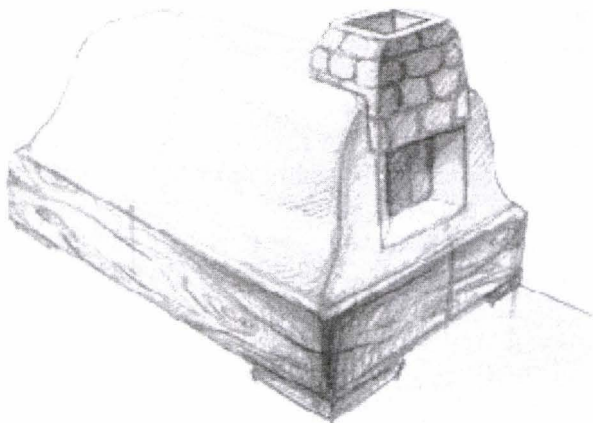
fig. 5a

fig. 5b

Majoritatea cuptoarelor de pâine din Vidra au fost construite de un meșter din Măgulicea, localitate situată în vecinătate, *moș Ioan*, „el știe cum îl face, pentru că cuptorul trebuie să ardă bine”.²⁰ Are în jur de 80 de ani și conform mărturiei informatoarei noastre, Nicoară Floare, este singurul care mai știe să facă un cuptor de pâine.

În localitățile de la poalele munților Codru Moma, aproape de județul Bihor, precum Hășmaș sau Beliu, cuptoarele de pâine sunt situate în afara spațiului de locuit, lângă bucătăria de vară și protejat prin prelungirea acoperișului acesteia. *(foto 9)* În fața cuptorului se află vatra exterioră iar deasupra acesteia hornul pentru evacuarea fumului. Corpul cuptorului din cărămidă este ridicat pe o talpă de lemn desupra căreia este așezat un strat de țiglă spartă și pământ cu paie. Forma este semisferică cu o platformă, „pomnol”²¹, pe care sunt ținute tipsiile în care se așază pâinea. Vatra este ridicată deasupra solului la aproximativ 50 cm, înălțimea este de 1,30, 1,50 cm cu tot cu horn, iar diametrul este de 1 m. Tot cuptorul este „tencuit” în exterior cu un strat de pământ și este văruiat în culoarea albă. *(fig. 6)*

fig. 6

Cuptoarele sunt folosite pentru prepararea pâinii în casă, o activitate care se mai practică sporadic, în satele de câmpie, dar mai des în zona de munte. (*Foto 10*) Pâinea se introducea în cuptor direct pe vatră, până în urmă cu 40 de ani, apoi se punea în tipsii, unse cu unsoare sau cu ulei. Mai era obiceiul să se pună pâinea, pe frunze late de *goron*, stejar, sau pe frunză de varză.

Pe lângă pâine în cuptor se mai coace și plăcinta coardă, cu mac, cu nucă și cu *scoacă*, brânză, dar și colaci, și cozonaci pentru sărbătorile de Paști și de Crăciun. Majoritatea femeilor își amintesc și alte sortimente de pâine care s-au făcut în cuptor: pâine cu cartofi²² sau pâine neagră²³.

Singura zi din săptămână, când nu se coace nimic este vine-rea, considerată *zi mai sfântă ca celelalte*, nu chiar sărbătoare, dar în această zi nu se spală și femeile nu se piaptănă.²⁴

În final se impun câteva concluzii: cuptoarele de pâine au fost construite din cărămidă, cu destinație specială, anume, făcutul pâinii în propria gospodărie; ceea ce le diferențiază este forma cuptorului, prezența coșului exhaustor, și fundamentul cuptorului

care poate fi din cărămidă, palânci de lemn sau piatră; în zona de câmpie multe din ele au fost dărâmate, deși până în urmă cu 40 de ani erau întâlnite în fiecare casă; în satele de munte cuptoarele de pâine sunt păstrate într-o proporție mai mare, deși unele nu mai sunt folosite; construcția cuptoarelor este realizată fie de un bărbat, specializat sau nu, în zona de munte, fie de o femeie în zona de câmpie; majoritatea oamenilor fac diferența între pâinea de casă, coaptă pe vatră și pâinea din magazin, considerând-o mult mai sănătoasă și *mai cu spor* pe cea de casă; cu toate acestea puțini sunt cei care mai fac pâine în propriul cuptor.

Note:

¹ Lucreția Mihuța, sat Vidra, comuna Vârfurile, jud. Arad

² Măsură de 5, 10 kg

³ Nicoară Floare, sat Vidra, n. 1944

⁴ Lucreția Mihuța, sat Vidra, comuna Vârfurile, jud. Arad

⁵ Ioan Toșa, *Casa în satul românesc de la începutul secolului XX*, Cluj-Napoca, Editura Supergraph, 2002, p. 171

⁶ *Ibidem*, p.171

⁷ Paul Stahl, *Planurile caselor românești țărănești*, Muzeul Brukenthal, Studii și comunicări, 9, Sibiu, 1958, p. 10 sq

⁸ G. Stoica, *Arhitectura interiorului locuinței țărănești*, 1974, Muzeul din Râmnicu Vâlcea, p. 20

⁹ Țigu Valer, Pecica, jud. Arad

¹⁰ *Ibidem*

¹¹ Leștyan Maria, Nădlac, jud. Arad

¹² Stana Florica, Șepreuș, jud. Arad

¹³ *Ibidem*

¹⁴ *Ibidem*

¹⁵ *Ibidem*

¹⁶ Ana Turcaș, Mișca, jud. Arad

¹⁷ *Ibidem*

¹⁸ Betea Viorel, sat Târnăvița, jud. Arad

¹⁹ Betea Constantin, sat Târnăvița, jud. Arad

²⁰ Nicoară Floare, sat Vidra, jud. Arad

²¹ Maria Bocșe, Alimentația cu pâine și tipologia cuptoarelor în așezările din Bazinul Superior al Crișului Negru, în *Contribuții la cunoașterea etnografiei din Țara Crișurilor*, nr. X, Oradea, 1971, p. 91

²² În aluatul de pâine se introduc cartofi fierți și sfărâmați care îi dau un gust aparte, mai dulce

²³ Pâinea preparată din tărațe de grâu, despre care se spune că este mai sănătoasă.

²⁴ Nicoară Floare, sat Vidra, jud. Arad

Summary

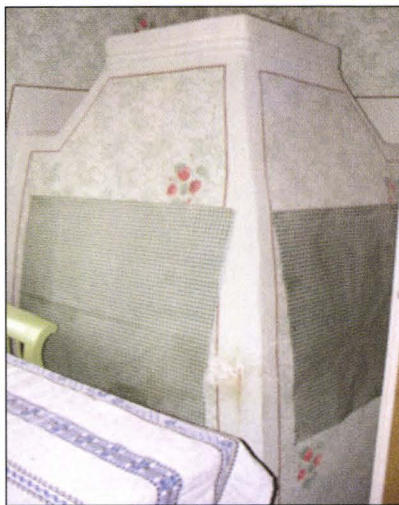
Baking ovens from Arad County

Bread ovens are constructed of brick and are special purpose production of bread in the house. In addition to longer bake bread in the oven and other types of doughs: cakes, twists and wafers. When the oven is placed inside the house it can be a source of heating. Depending on geographical conditions and form of the furnace in Arad county was made a special type of bread ovens.

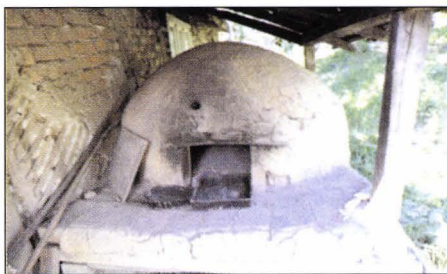
Foto 1

Foto 2

Foto 3

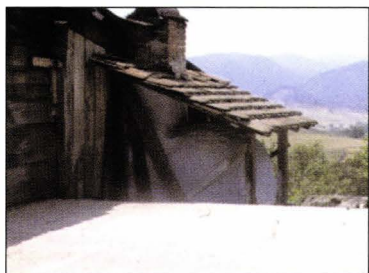
Foto 4

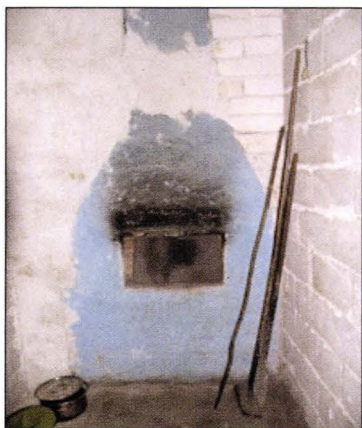
Foto 5

Foto 6

Foto 7

Foto 8

Foto 9

Foto 10

Portul popular românesc din județul Arad

Elena Rodica Colta

Județul Arad cuprinde, la nord, Depresiunea Zărandului, închisă de ramificațiile deluroase ale Munților Codru Moma, ale Munților Zărandului și, într-o mică porțiune, de Munții Bihorului. Spre vest, de la aliniamentul localităților Mișca și Beliu se întinde Câmpia Crișului Alb, iar spre sud Câmpia Mureșului Inferior și Podișul Lipovei. Câmpia Mureșului inferior se întinde de la poalele dealurilor podgoriei arădene, aliniamentul Mocrea –Radna, până dincolo de granița de vest a țării. Ea este tăiată de râul Mureș în două subunități: Câmpia Aradului și Câmpia subcolinară a Vingăi.

Aceste unități geografice au determinat o compartimentare a teritoriului arădean în mai multe zone etnografice distincte, cu fenomene de cultură materială și spirituală specifice (Bazinul Crișului Alb, Valea Mureșului, Podgoria Aradului, Câmpia Aradului și Câmpia subcolinară a Vingăi)¹.

Din punct de vedere administrativ, Aradul se învecinează cu județele Bihor, Alba, Hunedoara, Timiș iar la vest cu Ungaria. Când vorbim despre cultură tradițională, constatăm că teritoriile administrative nu se suprapun întru totul peste zonele etnografice, anumite caracteristici încălcând, de cele mai multe ori, granițele dintre județe. De pildă zona etnografică cunoscută ca Țara Zărandului, este compusă din două subzone, a Hălmagiului, aflată în județul Arad și a Bradului, aparținând administrativ de județul Hunedoara, ambele subzone prezentând, dincolo de diferențe, o sumă de elemente comune.

Un rol important în stabilirea unor legături multiple între zonele etnografice învecinate l-a avut istoria locului și viața economică (târgurile, meșterii călători, care lucrau la comandă prin sate, etc.), care au produs anumite întrepătrunderi, încât în satele de margine ale granițelor administrative, dar nu numai, găsim numeroase elemente comune. Acești factori fac greu de trasat o linie de demarcație între zonele etnografice învecinate, când este vorba de elemente stilistice și de specific.

Prin urmare în nord - vestul județului, la frontiera cu Bihorul vom găsi, începând chiar de la grai, numeroase elemente „crișene”, la fel cum în sud - vestul județului, vor fi prezente unele elemente specifice Banatului de câmpie, ca să dăm doar două exemple.

Dincolo însă de aceste elemente comune și de interferențe, ce desenează hărțile etnografice ale vestului României, cel puțin în cazul portului popular românesc există și un specific local și multă iscusință din partea țărăncilor, care permite fiecărei localități să-și valorizeze propriul costum tradițional.

Totuși, când vorbim despre autentic, trebuie să avem în vedere și modificările și inovațiile suferite de costumul popular, în timp, datorită dezvoltării industriei manufacturiere și meșteșugărești, a conviețuirii cu minoritățile naționale și a modei orășenești.

Astfel în perioada interbelică, mai ales în localitățile din vecinătatea orașelor, pânza țesută în casă a început să fie înlocuită cu pânză din bumbac, cumpărată din comerț. Poalele, din groase, devin subțiri, brodate cu broderie spartă, și încep să fie acoperite cu sumne din mătăasă, catifele, stofe.

În alte localități, în care la costume se păstrează pânza țesută în război, inovația apare la broderia plină, unde sunt introduse culori noi de ață sau mătăasă, precum movul, rozul, portocaliul, care anulează rafinamentul cromatic și sobrietatea ancestrală. În sfârșit, în zonele ce prezintă influențe bănățene, firul de aur este înlocuit de paiete, utilizate în exces.

Trebuie să spunem însă, de la bun început, că, din punctul de vedere al țăranului, și aceste intervenții ornamentale sau forme „noi” de costum păstrează portul în sfera autenticului, pentru că piesele sunt confecționate în casă, după croiuri tradiționale iar cei care le poartă simt că îi reprezintă, le recunosc ca fiind „costumele din satul lor.”

Portul popular din Bazinul Crișului Alb

Caracteristici generale

Această zona etnografică se întinde de la frontiera județului Arad cu Bihorul, în partea de nord, până în Câmpia Aradului, Podgoria Aradului și Țara Zărandului.

Portul tradițional femeiesc din bazinul Crișului Alb este compus din spătoi, poale, zadie sau cârpă de încins, laibăr, cojoc, cot după cap și, iarna, șubă. Fetele de măritat purtau *cerc pe cap* (cunună) sau *barșon*, femeile măritate cârpă sau cot, legat în față sau în spate, peste conci. La gât - mărgelile și bani de argint, prinși pe sârmă, cunoscuți sub numele de *bani la grumaz*.

Vechea încălțăminte a fost opinca cu gurgui, înlocuită mai târziu cu cizme și șlarfe sau țișele.

Costumul tradițional bărbătesc este compus din cămașă, izmană largă, zobon negru cu bumbi metalici, cârpă de încins iar iarna cioareci, cojoc și șubă.

Pe cap vara purtau cloape iar iarna căciuli de miel. În picioare inițial au purtat opinci iar mai târziu cizme cu tureac tare.

Analizat în ansamblu, vechiul port popular din acest ținut se caracterizează printr-o serie de elementele comune, ce dau o anumită unitate acestei zone etnografice: materialul din care au fost confecționate, croiul specific, ornamentica.

Materialul specific bazinului Crișului Alb a fost inițial pânza de cânepă, apoi amestecul de cânepă cu bumbac, ca să se ajungă în final la „*pânza cu chinar*” sau „*pânza cu cinar*”. Această pânză prezintă vrâste rezultate prin învrâstarea urzelii cu un fir mai gros, ce apare la anumite intervale.

Celelalte materiale, utilizate la confecționarea diferitelor piese vestimentare (joljul, pânza industrială și mătasea) au apărut în perioada interbelică.

Referitor la croi, caracteristic acestei zone sunt spătoaiele și cămășile bărbătești despicate în față, cu umeriță și pumnari, închise cu bumbi colorați.

Cămășile bărbătești sunt mai scurte decât cele de pe Valea Mureșului.

Ca modalități de ornamentare se utiliza alesătura „*în jețete*”

și broderia plină și spartă. Broderia plină se făcea prin cusături numite „trăsorește” și „jurește”.

La gulere și pe pumnari se cosea „brânelește”, în cruciulițe. Cusăturile pe fire trase, cunoscute sub numele de „sălbănași”² erau aplicate pe pieptul cămășilor. Îmbinarea laților se făcea cu cheițe.

Dincolo de aceste elemente comune, zona etnografică a Văii Crișului Alb se caracterizează printr-o mare diversitate, ea împărțindu-se în 4 subzone etnografice (subzona Chișineu-Criș, Ineu, Beliu și Gurahonț), fiecare cu propriile variante locale de costum.

Caracteristici specifice subzonelor etnografice

Subzona Chișineu-Criș

În satele din acest ținut de câmpie, cuprins între Crișul Negru și Crișul Alb, incluzând și cursul inferior al Văii Teuzului, la vest de Cermei, Gurba, Șicula, Moroda până la graniță, portul popular femeiesc a fost, în trecut, format din cămașa de pânză, țesută în casă, cu platcă, ornamentată în față, cu „tazle” și cu „zimți”, poale din 7 lați, ornamentate „pe din jos”, și zadie din mătase sau din tern, brodată roata cu colți sau ornamentată cu volănaș plisat sau cu „țintoc” (dantelă industrială).

Ulterior în confecționarea cămășilor și a poalelor, pânza lucrată în casă a fost înlocuită cu jolj. Cămașile de jolj³ au fost ornamentate cu „sălbănaș”, cu fileu și cu „tazle” lucrate pe „veșcă” (gherghef).

În unele sate precum Mișca, Caporal Alexa, Socodor, mai ales la cămașile femeiești, s-a folosit o pânză albă subțire, cum-părată de la țesătorii slovaci.⁴

O altă piesă nelipsită costumului femeiesc din această subzonă a fost „zobonul”, adică o vestă din catifea neagră, scurtă, cu clini, ornamentată cu „fufe”⁵ sau cusături la mașină și aplicație de dantelă.

Iarna, zoboanele erau înlocuite cu cojoace din blană albă de oaie, cu bumbi metalici, ornamentate cu rozete, pana păunului și vrejul de frunze, viu colorate, lucrate la Mișca sau Șiclău. Peste

acestea s-au purtat sumanele, din pănură albă, ornamentate cu bucăți de postav roșu și negru sau bitușele.

În timpul primului război mondial, femeile încă mai purtau peste zoboane sau cojoace și cârpe mari de mătase, cu ciucuri lungi.

Când în portul femeiesc a apărut „*rocia*”, ea a fost bogat plisată iar în partea de jos a avut aplicate mărgеле.

Pieptănătura capului s-a schimbat în funcție de vârstă. Fetele până la 14-15 ani purtau părul împletit în două cozi, lăsate libere pe spate. Însă, în unele sate, precum Socodorul, părul era retezat pe o parte.

Fetele mai mărișoare din Grăniceri, Caporal Alexa și Socodor, purtau cozile „*puse pe cap*”, adică strânse roată pe cap în cunună. La Mișca, de prin anii 40, cele două cozi erau trecute cruciș, de două ori, și se prindeau într-un fel de „*conci atârnat*”. În același timp erau scoase șuvițe de păr în față, din care făceau, sub cerc, cârlionți.

Fetele de măritat purtau pe cap *barșon* sau „*cercuri din flori de său*”. La Mișca părul era împletit în cozi adunate în jurul capului și acoperite cu o ceapsă neagră din dantelă numită „*obligăție*”. Deasupra acesteia se punea barșonul, făcut dintr-o panglică colorată, lată de 4-5 cm, pe care se aplica „*gălan*,”⁶ în trei rânduri încrețite, ce formau niște umflături mărunte numite „*bulbuci*”. Cu vremea, gălanul a fost înlocuit cu mărgеле împletite, printre care ieșeau bulbucii. Pe frunte mărgелеle erau înșirate în colțișori.⁷ În Caporal Alexa, de o parte și de alta a capului, se făceau 7-8 cozi, cuprinse la capăt într-o singură coadă. Cunună era montată deasupra, cu ajutorul unor panglici colorate. Din panglicile colorate, pe ambele urechi se fixa câte o părușană. La Șepreuş, fetele purtau la joc o mică cunună cu pene din pânză cerată.

Ca podoabă, la gât se puneau bani de aur sau taleri de argint, prinși pe sârmă cu primă (panglică) de trei degete, roză sau albastră, trasă cu fodră, și *guși*, adică prime late din mătase, plisate.

Ca pieptănătură, femeile măritate, inițial au avut părul pieptănat în două „*chiciuri*”, învărtite pe după un piaptăn de tablă,

„cârn”, (de formă semicirculară) cu șase dinți, într-un concî. Acest concî era legat strâns cu o ceapsă. Cu vremea însă s-a renunțat la piaptăn, femeile începând să-și facă un „*conci cu pupî*”, rotund, bombat. Peste ceapsa, ce ținea concîul, se înveleau cu „*cârpă de cap*”, legată în față.

În picioare, în funcție de anotimp, au purtat păpuci sau sandale.

La bărbați, cămășile erau brodate alb pe alb iar izmenele erau mai largi și mai scurte ca în alte subzone.

Iarna acestea erau înlocuite cu nădragi priceși din barșon, de culoare verde, maro, albastru și negru, băgați în cizmă. În partea de sus erau îmbrăcați cu o „*mișălă*”, peste care se lua sumanul. Acesta, în jurul Șepreușului, era lung până la genunchi și se scurta înspre zona de frontieră cu Ungaria, ajungând până la mijlocul coapsei. Ornamentația se reducea și ea, în localitățile de frontieră, până la o simplă fâșie de postav negru.

În picioare bărbații obișnuiau să încalțe, la lucru, opinci iar, în ocazii festive, iarna cizme de foi și vara șlarfe.

Subzona Ineu

Costumul popular femeiesc din această subzonă, confecționat tot din pânză cu cinar, se caracterizează printr-o mai mare bogăție ornamentală.

Spătoaiile sunt fie brodate brânelește, fie cu crucițe sau cu cusătură pe scriitură. Ornamentele- plasate pe guler, pe umăr, de-a lungul mânecii și pe pumnari- sunt lucrate la unele piese cu ață colorată la altele cu alb. La început, s-a folosit în alesături și la broderii firul de cânepă răsucit și înălbit, apoi „*fitău*”(bumbac) colorat. Între cele două războaie, la Bocsig, Șicula, Gurba, Ineu, femeile au început să coase ornamentele cu ață „*deanț*”, de toate culorile, din comerț.⁸ În graiul local din Șicula, culorile folosite la ornamentare erau numite „*noroancă, galfăd, bordoc, alboiet, ca cafa, lila*”⁹

Un alt element definitivant pentru această subzonă a fost numărul mare de motive ornamentale folosite de țărânci: *șirul cu pomu, penele cu pahar, pecia, steaua, pipărci, turteaua, panjera, șerpălăul*, etc.¹⁰

Poalele, strânse și încrețite, erau și ele ornamentate, în partea de sus, la pumnată, cu *scara, ghiara, pintenii, steaua, stâlpul, fluturile, broasca*, etc.¹¹ În partea de jos, la „*jură*” erau reluate o parte din motivele ornamentale de pe mâneca cămășii. Zadia sau „*cârpa dă încins*” era la fel de bogat ornamentată, cu motive numite local *capra, prescura, furchița, stâlpul, rujița*. Peste spătoi și cojoc sau viziclu, se puneă, în cruce, un „*cot după cap*” din mătase, de culori diferite, cu flori mari imprimare și cu ciucuri lungi, care era legat la spate.

Ca piesă auxiliară în această zonă se purta „*cojocul cu pene*”, executat în Ineu. Cusăturile la aceste cojoace erau lucrate cu lână roșie și neagră. Printre broderii aveau aplicații din piele *cu cocotori* (oglinzi) și *goloambe* (nasturi metalici).

În sfârșit, iarna, și femeile îmbrăcau șube albe, bogat ornamentate pe piept, la buzunare, la manșetă și în mijlocul spatelui cu șinioare și „*părușene*”, din postav roșu și negru.

Cât privește pieptănătura capului, existau mici diferențe de la o localitate la alta. De pildă, la Bocsig, fetele își făceau chicile „*cu cărare pe un ochi*”, deci într-o parte.

Ca podoabă de cap, fetele de 14-17 ani din Șicula, Ineu, Bocsig, purtau „*pene pe cap*”, de fapt un carton îmbrăcat în panglici, cu flori artificiale de ceară și oglinzi, cu chenare de sârmă, îmbrăcată în staniol sau hârtie colorată. La spate aceste „*pene*” se legau cu o panglică colorată. Pe marginea dinspre frunte, „*penele pe cap*” aveau prinsă o danteluță încrețită, de culoare albă.

De la 17 ani până se măritau, în locul „*penelor*” fetele purtau un „*cerc pe cap*”, adică o cunună înaltă din flori artificiale de culoare roz, albe, albastru, oglinzi, frunze dintr-un material catifelat, boboci roz și albaștrii. La urechi, pe acest cerc, se prindeau două flori mari din pânză ceruită, de culoare albastră sau roz. La Chereluș „*cercuțul*” era mai înalt ca la Șicula, pe când la Gurba cununa era lipită de cap.

La Ineu, părul era încrețit cu câteva zile înainte de joc, prin numeroase cozi împletite. Duminică dimineața aceste cozi erau desfăcute iar părul era dat peste cap și împletit într-o singură coadă, la spate. De această coadă era prinsă, în partea de jos, o oglindă montată pe carton. În față, sub coroană, părul era pieptănat cu julufi.

Femeile măritate purtau părul prins într-un „*conci cu trei coarne*”, peste care legau o cârpă de cap. Față de alte sate, în Șicula femeile nu renunțau la coroană după nuntă. Ele purtau peste cârpa de cap un fel de cunună numită „*bumbi pe cap*”. În fața „*bumbilor*” se aplica o dantelă de culoare neagră încrețită.

La gât, atât fetele cât și femeile măritate, aveau bani de argint, prinși pe sârmă. În picioare erau încălțate iarna cu cizme roșii, cu cusături, cunoscute ca „*cizme roșii ineuănești*”. Cizmele acestea aveau tureacul țeapăn, un grumaz moale și tocuri de 3-4 cm, fasonate. Vara erau înlocuite cu „*sclafe*”.

Cămașa bărbătească, scurtă, terminată în colți, era ornamentată cu motive geometrice, cusute fie alb pe alb, fie cu ață neagră, roșie, albastră, galbenă.

Izmenele erau în întregime albe, laibărul negru, din barșon „*lins*” este bogat ornamentat cu șinioare și „*încărnituri*”, adică cusături în zig zag, făcute cu ață tricoloră, cu mulți bumbi metalici.

În unele sate (Chereluș, Răpsig, Bocsig) bărbații purtau și o cârpă de încins, plisată sau ornamentată în partea de jos. Costumul mai avea în componență cojocul, de obicei executat în Ineu sau Moroda și șuba albă, evazată, cu 2-3 clini laterali și unul frontal, lungă până sub genunchi, bogat ornamentată cu postav roșu și negru.

Portul femeiesc de pe Valea Cigherului, asemănător cu cel ineuan, avea totuși și unele particularități locale. Gâtul la spătoi era încrețit, pumnarii erau trași și se folosea cusătura *boturească*. La broderii era folosită „*bârca*”, firul de argint și de aur. În loc de cojoc femeile purtau *contușe* acoperite, aproape pe toată suprafața, cu paiete aurii, organizate în variate motive ornamentale. Sumanele, executate de sumănarii locali, erau în schimb mai sărac ornamentate.

Subzona Beliu

Dintre elementele care definesc costumele populare de femeie din această subzonă menționăm: cămașa cu mânecile prinse din umeri și pumnari întorși, brodate trăsorește și jurește sau cu broderie albă cu tăieturi și spărturi și zadia neagră de glot, plisată,

cu chei; Înainte de primul război mondial, mai ales la Hășmaș și Botfei, fete mari au purtat un cojoc cu șinioare și cu iscloji, numit *laibăr cu iscloji* iar femeile cojoc alb, tivit cu blană neagră și cusut cu motive florale și mărgelile negre. Apoi, după 1936, cojocarii din Beliu au început să facă cojoace butincenești.

În fine, după al doilea război mondial, când în portul local au fost introduse sumnele din tern și mătase, purtate cu șorțuri de mătase, cojoacele au fost înlocuite cu zoboane scurte, negre, din glot sau din catifea neagră, ornamentate cu fir.

Părul fetelor mai mari era și în aceste sate pieptănat cu cărare pe mijloc și împletit în două chici, cu panglicuțe. La Tăgădău, pe lângă cele două chici, împletite de sus, se mai făceau două chici din restul părului, de la ureche în jos. Apoi, din cele patru, se făceau două cozi, pe spate.

Fetele de măritat din această subzonă aveau pe cap „*barșon*”, o panglică de catifea, pe care erau cusute ornamente din mărgelile numite „*bumbulei*”. La Hășmaș se adăugau „*pene*” artificiale din plevuț galben, roșu, verde, rozosin.

Înainte vreme și în satele din jurul Beliului s-a purtat conciul cu coarne însă, cu vremea, el a fost înlocuit cu conciul montat pe un piaptăn de formă semicirculară. Peste conci se legau strâns cu o ceapsă, peste care se punea baticul.

Ca podoabe, la gât, s-au purtat talerii și mărgelile.

Portul bărbătesc era mult mai sobru. Pe umerițe, motivele ornamentale erau dispuse în formă de T culcat. Izmenele, mai puțin largi, erau făcute din 3 lați. La marginea de jos erau „*rup-turite*” sau „*bătucite*”.

Feciorii umblau cu zadii, cusute și brodate cu alb, ca și izmenele. Cojocul purtat în această zonă și la bărbați a fost cel butincenesc.

În sfârșit, sumanele din subzona Beliu, purtate iarna atât de femei cât și de bărbați, au fost executate de sumănarii din Sârbești (Bihor), la comandă. Ca specific local, în satele Tăgădău, Urviș de Beliu, Clit, Hășmaș, Comănești se folosea în ornamentare motivul cârligului aplicat pe postav verde. În schimb, în Archiș, Groșeni, Nermiș, ornamentația sumanelor era lucrată preponderent cu roșu și negru.

Subzona Gurahonț

Se întinde la sud-est de Beliu-Bocsig, urmând firul Crișului Alb până aproape de Vârfuri, în depresiunea Gurahonț și apoi pe Cheile Tălajului de pe Crișul Alb.

În mod paradoxal, în această ținut conservator în alte pri-vințe, *pânza cu cinar* sau *pânza pus pă misir*, utilizată inițial la confecționarea poalelor și spătoaielor, a început să fie înlocuită, încă din 1910, cu jolj.

Caracteristic subzonei este spătoiul din două foi, numit aici „*lăturoi*”, netăiat la umăr și având gulerul „*în formă dă tănier*”.

Ca ornamentică, alături de custăturile executate trăsorește se foloseau și broderiile alb pe alb, pline cu „*hude*”, „*tăieturi*” și „*ciur*”. La bluzele cusute din jolj, cu mâneca până la cot, orna-mente erau fie din broderie plină, „*după scris*”, executată cu mătăsă colorată, fie cu broderie albă, cusută la mașină.

Poalele din 7 lați erau brodate pe din jos „*pe scris*”, cu mo-tive ornamentale asemănătoare celor de pe spătoaie.

În partea de vest a acestei subzone, spre depresiunea Hăș-mașului, s-au purtat poale „*cu ștricălitură*” (adăgeală), cu până la 20 de tivituri. Fetele făloase au purtat 3 rânduri de poale „*peste olaltă*” iar „*făloasele cu valuri multe*”, îmbrăcau și mai multe. După înlocuirea pânzei de casă cu jolj, poalele au devenit și mai largi, iar broderia cusută cu mâna a fost înlocuită cu cusătura de mașină, în partea de jos terminându-se cu colțuri rotunde. Odată cu apariția poalelor de jolj a apărut și sumna, o fustă încrețită din stambă, tern, mătăsă sau stofă.

Față de alte sate din această subzonă, spre Vârfuri au rezistat mai multă vreme spătoaiile și poalele cusute cu broderie plină, colorată, după model desenat liber.

Zadia din pânză de bumbac țesută în război, ornamentată cu alesături, a fost înlocuită cu zadii albe din jolj, cu fodrițe și cu șorțuri de delin și mătăsă. În deceniile din urmă, în Gurahonț, s-au purtat șorțuri din catifea neagră, brodate cu motive florale, din mătăsă colorată.

Ca piesă anexă, în unele sate s-a purtat jocul butincenesc, scurt până în talie, puternic decoltat, ornamentat pe toată supra-față cu motive cunoscute (*merișoare, viorele, rozmarin, șașcăre*,

șoroafe), toate cusute mărunt cu mătăsă de culoare albastră și mov. În partea de jos, aceste cojocelul aveau o tivitură „*guverită*”, din piele neagră de capră și „*irhă*” (piele) roșie zimțată și găurită, care permite identificarea centrului de cojocari cu ușurință.

Față de cojocul lucrat în Buteni, „*cojocul honțănesc*” avea motive cusute cu puncte mai mari și mai aerate, încât se vedea fondul negru al pielii. Ornamentica însă era și aici realizată cu fir roșu.

Ulterior, cojocul a fost înlocuit în vestimentație cu zobonul de catifea sau mătăsă. Când aveau mâneci lungi aceste zoboane se numeau vizicluri.

Sumanele din aceste sate, de culoare albă, aveau suprafața colorată mult mai restrânsă, față de cele din subzona Ineului. În Buteni și la Bârsa, ornamentele, în formă de cârlige, erau lucrate din postav albastru și roșu.

Pieptănătura și găteala capului la fete și femei a fost aceeași cu cea din depresiunea Hășmașului (subzona Beliu).

Cămașa bărbătească era ornamentată de cele mai multe ori alb pe alb, motivele vechi locale fiind „*stâlpul*” și „*prescura*”. În partea de jos se folosea cusătura „*pe ciur*”, „*cu fufe*”, „*cu săl-bănaș*”. Gacii erau mai lungi și mai puțin largi ca în subzona Ineului iar ornamentul mai fin.

În depresiunea Gurahonțului se poartă și azi două tipuri de laibere. Spre Beliu, vesta neagră, mai simplu ornamentată, iar spre est, la Almaș, Dieci, Gurahonț, laibărul albastru, cu bumbi mari de metal.

Sumanele bărbătești, puțin ornamentate, în aceste sate, erau mai lungi.

Caracteristicile portului popular din Țara Zărandului

Ținut cuprins între izvorul și Defileul Crișului Alb, străjuit de culmile semețe ale Munților Bihorului și Munții Metaliferi, se întinde cu una din subzonele sale, și anume subzona Hălma-giu, și în județul Arad.

Subzona Hălmagiu

În subzona Hălmagiu, cămașa femeiască era scurtă, din pânză învăluită, prinsă din umăr și cu gura în față. Gulerul se termina cu o fodriță, ce se regăsea și la manșeta lată a mânecii (satele Hălmăgel, Sârbi, Poenari). Ornamentica era *cu fufe*, cu tăieturi, cu broderie plină cu fir, împunsături și crucițe. Dinspre Gurahonț a pătruns însă în ținutul Hălmagiului și cămașa cu platcă, cu mâneca până la cot, cu manșete late, răsfrânte și bogat ornamentate cu broderie din mătasă colorată. Acest tip de cămăși se purtau cu rochii, adică cu fuste plisate.

În satele din jurul Hălmagiului s-au purtat două rânduri de poale, cele de deasupra mai largi, din 7 lați, iar cele de dedesupt mai strâmte, din 3-4 lați, și mai simple. În partea de sus, la „*polmată*”, erau cusute cu „*fir cu spăamă*” (ață răsucită) iar „*crețele*” erau prinse cu ochiuri. În partea de jos aveau broderie și cipcă. Zadiile au fost la început late, făcute din doi lați (țesuți în 4 ite), și ornamentate în partea de jos cu alesături. Ulterior acestea au fost înlocuite cu zadii de „*păr*”¹² și cu șorțuri din mătasă.

Cojoacele erau scurte, albe, cusute cu motive florale, mai puțin ornamentate.

În unele sate, iarna, s-a purtat șuba albă sau „*căputul*” iar în altele ținundra neagră (Groși, Măgulicea, Lazuri, Bănești, Luncoșoara, Brusturi), lungă până la genunchi, cu aplicații de postav colorat.

Pieptănătura capului a fost una singură, atât la fete cât și la femeile măritate. În această subzonă, părul era împărțit cu cărare pe mijloc și împletit într-o singură coadă. Ca o notă distinctă, miresele aveau împletite, în această coadă, panglici albe iar ca po-doabă de cap au purtat o cunună, făcută din flori de hârtie creponată și oglinzi („*bartă*”). Aceasta se pune pe cap și după învălitul miresei.

Femeile măritate din subzona Hălmagiu, ca de altfel din tot Zărandul, au purtat, până prin 1900, peste concii, o ceapsă. Culoarea acesteia diferea în funcție de vârstă. La bătrâne era de culoare neagră, la mirese și la tinere neveste din stofă albă sau din jolj, decorată cu dantele. Peste această ceapsă, încă de la finele secolului al XIX-lea a început să se poarte cârpe negre, mari, din

satin sau stofă, cu franjuri de mătăsă, procurate din comerț.

La gât se poartă și azi mărgelile mici multicolore, numite în unele sate „lățițe”.

În picioare, inițial, s-au purtat opinci din piele de bou, cu obiele de lână, iar mai târziu cizme înalte „vărzărești”, ghetete și păpuși.

Cămașa bărbătească era confecționată din 4 lați de pânză, cu guler înalt și întors și cu mâneci cu pumnari lați. La pumnari și la guler cămașa era ornamentată trăsurește, cu ață colorată sau alb pe alb. Izmenele, din 4 lați, erau lucrate în partea de jos „pe scris” și cu colți (satul Cristești). Iarna peste ele s-au purtat cioarecii albi, ornamentați la buzunare cu galoane negre.

În loc de cojoc, în zonă s-au purtat pieptarele de Hălmagiu, ceva mai lungi, cu clini laterali și cusute cu mătăsă colorată (galben, roșu, verde, albastru). Apoi, de prin anii 1940, în port au intrat și cojoacele vopsite în brun, cu aplicații de meșină, în formă de benzi, decupate în festoane simple și găurite cu „potricala”, pentru a forma flori.

Ca pieptănătură, în trecut, țăranii din aceste sate au purtat părul lung cu plete.

În picioare, după opinci, s-au purtat bocanci și cizme făcute la Hălmagiu.

Caracteristici generale ale portului popular de pe Valea Mureșului

Valea Mureșului reprezintă, din punct de vedere antropic, o altă zonă etnografică și ea se întinde de la Radna-Lipova până la marginea județului spre Hunedoara. Culoarul Mureșului desparte localitățile în așezări plasate la nord, de-a lungul apei sau pe văi, ce se pierd în Depresiunea Zărandului, și în așezări plasate la sud, în Banatul istoric.

Această împărțire a oamenilor și a satelor se regăsește și în costumele populare tradiționale, care prezintă anumite particularități, de o parte și de alta a Mureșului.

Totuși există unele elemente comune întregii Văi a Mureșului, care diferențiază portul din această zonă de cel din bazinul

Crișurilor, Câmpia Aradului și a Vingăi, Podgorie și Țara Hăl-magiului.

Specifice acestei zone sunt culorile sobre, piesele de îmbră-căminte fiind lucrate fie alb pe alb, cu broderii pline sau sparte, fie cu ornamente, în care predomină negru.

De asemenea, costumul de pe Valea Mureșului se individua-lizează de celelalte zone etnografice ale județului prin tehnica de ornamentare, care aici este compactă, formând pe mânecile spă-celelor așa numita „*tablă cu pui*”, și prin prezența unor croiuri speciale sau a unor piese vestimentare, pe care nu le găsim în alte ținuturi din județ.

Dacă ne referim la croi, și de o parte și de alta a Mureșului cămașa bărbătească este lungă până la genunchi iar șubele albe sunt croite drepte, fără clini, și sunt ornamentate numai cu șinor și ață neagră.

Ca piese vestimentare generale, specifice acestui teritoriu, amintim laiberele din pănură, uneori de culoare „*albastru ghe-neral*”, ornamentate cu șinor negru și cu cusătură de lână neagră, brâiele și chimirele, zgarda și măregele de sticlă, banii de aur purtați pe panglică în trei rânduri la gât.

Pentru partea de sud a Mureșului, ca piese aparte, menționăm cătrînța și opregul, cealma și salbele de bani de pe cap.

Ca pretutindeni, costumul popular din această zonă a cunos-cut și el în timp schimbări, influențe urbane și înlocuiri.

Dacă ne referim la port, o primă schimbare a avut loc la în-săși materialul din care au fost confecționate hainele, care inițial au fost făcute din pânză de cânepă, apoi din „*pânză de tramă*” (urzeala din misir și beteala din cânepă) și din „*pânză cu cînar*” (bumbac țesut în două ite din care unele mai groase), ca sa ajungă în final la pânză de bumbac limpede.

O altă schimbare importantă a fost introducerea, în perioada interbelică, sub influență urbană a „*sucnei*” sau „*rociei*”, din mă-tasă sau stofă industrială, și a baticului mare cu ciucuri de mătase, legat în cruce la spate, prezent și în portul germanilor, maghiarilor și slovacilor din județ, (atestat prin 1931 în satele din jurul Să-vârșinului).

Sub influența modei de după Unire, spăcelele încep să fie de-

coltate (cu deschiderea în spate sau pe umăr), și să prezinte ornamentele muntenesti (altița). De asemenea, pe piept ornamentele încep să fie dispuse orizontal iar volanele legate cu panglici.

Cât privește pieptănătura, încă de la sfârșitul secolului XIX, la fete s-a răspândit moda tunderii părului pe frunte până la sprâncene. Părul tuns se întărea cu apă cu zahăr și se încrețea cu fierul de ondulat, obținându-se semicercuri, de o parte și de alta a mijlocului frunții, numite „cocori”. În zilele de sărbătoare, capul se împodobeau cu flori naturale și artificiale, cu panglici, ace și agrafe.

Portul de la nordul Mureșului

Părul fetelor mai mari era încrețit cu andreele încălzite la lumânare, formând în față colțișori („cocori”). În spate, de la un sat la altul, era împletit într-o coadă (Julița) în 4-5 cozi sau în 12, 14, 24 părți, care erau adunate în coc. În mijlocul cocului se prindea o „pană” de târg.

În trecut, fetele de măritat din Vărădia, Julița, Săvârșin și Petriș au purtat o coroniță de ceară albă, care mai târziu a fost înlocuită cu un „barșon,” din panglici încrețite cu aplicații de mărgele.¹³

Femeile căsătorite aveau părul făcut concii pe ceafă și învălit cu cârpă legată în față.

Costumul de vară era compus din spăcel, laibăr, poale, sumnă și cătrintă sau „cârpă gi înainte”. Spăcelul este fie încheiat în mijlocul spatelui, la ceafă, fie despicat în față, cu umeriță. Mănecele erau trei sferturi sau lungi, terminate în pumnar îngust și fodor. Spăcelul era brodat pe piept cu arămiz alb sau cusut cu cusături din ață roșie, verde, neagră, albastră, galbenă, reprezentând forme geometrice sau flori stilizate.

Poalele, foarte largi, erau ornamentate în partea de jos, la fel ca și spăcelul, și terminate cu o „jirătură”, brodată. Peste poale, femeile îmbrăcau o sumnă din diverse materiale iar în față o cătrântă, brodată sau cusută, din aceeași mătăasă sau stofă, ca și „cârpa gi pă cap”.

Peste spăcel se îmbrăca un laibăr din mătăse neagră, bordo

sau maro, cu decolteu adânc, cusut cu fir și tivit cu panglică neagră sau roz plisată.

Iarna femeile purtau cojoace deschise în față, ornamentate cu cusături din ață și fir și cu piele vopsită, și șube din postav alb, cu vipușcă neagră.

Costumul femeilor în vârstă era foarte sobru, ornamentele cusute fiind doar cu alb și negru.

În picioare odinioară s-au purtat opinci, apoi sandale și ghete.

La gât se puneau zgărduțe, mărgelile de sticlă și salbe. La Săvârșin, Troaș, Temeșești, salbele erau pe trei rânduri, două rânduri înșirate pe șiret, intercalat cu panglici încrețite și mărgelile și ultimul rând pe ață.

În prezent, în multe localități de la nord de Mureș, costumul popular femeiesc este alterat, fiind executat, sub influența costumului bănățean din zona Lugojului, din nylon, și ornamentat cu motive florale cusute cu fir auriu, argintiu sau negru și cu „iscloji”(paiete).

Bărbații poartă cămașă și izmene largi. Cămașa era făcută din patru lați, lungă până la genunchi și în partea de jos cu o „cip-cuță”. Mânecile erau croite din doi lați, încrețite la umeri și pumnari în „pătarele”(cute). Se încheiau cu doi nasturi albi sau colorați. La grumaz cămașa este încrețită, terminându-se într-un guler lat, ornamentat cu cusături colorate sau alb pe alb. Acest guler se încheia cu doi nasturi, al treilea nasture încheind cămașa.

Cămașa de pe Valea Mureșului a fost ornamentată cu motive florale cusute, cu arămizi, adică alb pe alb, sau cu ață colorată, în formă de cruciulițe, la pumnari, pe piept și la guler. Izmenele, croite din patru sau șase lați, aveau în partea din jos o „chivitură”, ca la cămașă, iar la cingătoare o brăcinăriță, prin care se bagă sfoara din cânepă sau brăcinarul.

Peste cămașă se îmbraca un laibăr din mătăsă cumpărată, uneori vopsită cu motive florale. Uneori, aceste laibere erau cusute pe margini, pe spate, și în jurul buzunarelor cu fir auriu. Pe piept, aveau mai multe rânduri de nasturi colorați, care alternau și care nu se încheiau, având o valoare pur decorativă. În alte localități precum Săvârșinul, laibărul se făcea din stofă de barșon (catifea neagră), cu nasturi negri sau colorați însă, și aici, acesta

era ornamentat cu fir galben .

Iarna, peste izmene se îmbrăcau cioareci din lână. Partea de jos a acestora era mai strâmtă pentru a se putea înfășura obdelele. Ulterior au început să se poarte cioarecii priceși, ce se băgau în cizme.

De asemenea, peste cămașă îmbrăcau cojoace sau pieptare, confecționate din piele de oaie, cu cusături aplicate. Cojocul se încheia pe mijlocul pieptului iar pieptarul pe laterale, pe la subiori, cu nasturi din piele. În zilele de sărbătoare tinerii purtau „*cojoace lugojenești cu zbici*”.

Uneori bărbații purtau la cioareci „*coțobaică*” (roc). O piesă nelipsită a fost șuba, dreaptă, albă, ornamentată cu șinoare și cusături cu ață neagră.

Pe cap vara aveau pălării negre, cumpărate din târg, iar iarna căciuli de miel, de culoare neagră sau gri.

Tinerii recruți își puneau, ca semn distinctiv, la pălărie o panglică tricolor și rozeta tricoloră.

În picioare inițial au purtat opinci cu gurgoi apoi bocanci și cizme.

Portul de la sudul Mureșului

Localitățile de la sud de Mureș se înscriu din punct de vedere etnografic într-o singură subzonă, a Lipovei, cuprinzând satele din Podișul Lipovei și mergând până la Birchiș.

Costumul popular din această subzonă, se încadrează în tipul de costum bănățean.

Nevestele purtau pe cap conciuri, cealmă, căpița de bani, ciulă.

La femei, costumul tradițional era compus din spăcel și poale, confecționate din pânză albă de bumbac, țesută în două ite, cu firul din beteală mai gros decât cel din urzeală, aspectul pânzei fiind unul încrețit. Spăcelul era deschis în față, terminat la femeile mai în vârstă, la gât, cu o margine neagră. Mânețile, foarte largi, erau încrețite și prinse în partea de sus de bentița de la gât. În partea de jos se terminau fie în „pumnari” cu fodorii fie rămâneau largi și terminate în cipcă lată.

Tehnica de ornamentare specifică pentru satele din jurul Lipovei a fost broderia plină, în table, cu motive geometrice mărunte, cu o cromatică sobră, în care predomină negrul sau broderia spartă, lucrată alb pe alb.

La femeile tinere în broderia plină, alături de negru, în formele geometrice apărea și roșul, verdele, portocaliul, albastrul.

Poalele erau ornamentate cu șiruri verticale de broderie, la care se adăuga broderia plină din partea de jos și cipca. Deasupra poalelor, în unele sate, se legau în față și în spate două cătrînțe, cea din față mai lată, cea din spate mai îngustă. Acestea erau lucrate în tehnica alesăturii în război, asemănătoare cu cea a ponievilor. În alte sate, precum Ususăul, femeile purtau în față cătrînță iar în spate opreg. Opregul avea petecul din brocart, cusut cu fir metalic sau cu mătăasă colorată și ciucuri lungi din fire colorate în roșu, galben, verde, albastru.

Laibărul, din plis negru sau brun, era decorat cu fir auriu sau cu mărgel. Mijlocul se încingea cu un brâu din lână, țesută în război, în două sau mai multe culori, sau din mărgel mărunte, de culori diferite, cusute în forme geometrice sau florale, stilizate, tricolor sau din două culori.

Iarna, femeile din jurul Lipovei îmbrăcau un cojoc (pieptar) din piele de miel, bogat ornamentat și în față și în spate, o „*dolamă*” (șubă albă, mai scurtă ca la bărbați, cu modele din șnur cusute la buzunare, mâneci și guler) sau un „*iancălău*” și se înveleau cu maramă din plis de culoare deschisă.

Gâteala capului la femeia măritată avea ca element caracteristic „*cealma*”, o variantă a conciiului din alte zone ale Banatului, confecționată pe un suport de carton, îmbrăcat cu o țesătură cu fir metalic auriu sau argintiu și doar punctată în câmpul ornamental cu mătăasă colorată, pe urzeală de bumbac. În paralel, se mai purta în trecut cârpa de cap, peste care se punea o „*partă*” cu bani, mărgel de sticlă sau aplicații de șnur auriu, numită „*sârmă de pe frunte*”, care avea pe margine bucle ondulate de păr sau pene de rățoi, ce substituia cocorii.

În picioare femeile au purtat la început opinci, apoi pantofi, ghete cu tureac, cizmulite, cizme. La opinci s-au purtat obiele din lână, lucrate în război în patru ițe, (firele din lână colorată

fiind folosite atât în beteală cât și urzeală). Decorul din vergi verticale și orizontale obținut dădea un aspect de pătrate. Odată cu renunțarea la opinci, locul obielelor a fost luat de „*ștrimfi*” (ciorapi).

La începutul secolului XX, sub influența portului german, în paralel cu poalele de deasupra, femeile au început să poarte și „*rochie*”, adică o fustă foarte lungă, confecționată aproximativ din 5 m de material scump: brocart, cașmir, catifea sau mătăasă. În partea superioară, rochia era încrețită pe un cordon iar în partea inferioară avea câteva tighele transversale. Deasupra rochiei se punea un șorț confecționat din material industrial.

Costumul tradițional bărbătesc era format din cămașă de pânză albă cu guler drept, lungă până sub genunchi, cu broderie la pumnari, guler și piept. Tehnica de ornamentare specifică a fost broderia pe fir, cu motive geometrice mărunte, dispuse în tablă, cu o cromatică sobră, predominând roșul. Izmenele erau largi, croite drept, din patru foi. Laibărul era din pănură, aba de manufactură sau catifea. Cămașa era prinsă la mijloc cu brâu din lână colorată, țesut, sau cu chimir lat, cu broderii și aplicații metalice.

Iarna se purta șubă albă, croită drept, despicăta în față și „*împuiată*” (ornamentată cu pui), iancălău (șubă scurtă), cojoace din piele de oaie (cu motive florale negre și maro), desfăcute în față sau pieptar ce se încheia pe o parte (din pănură sau piele de oaie), cioareci din pănură albă, ornamentați cu aplicații de șinior de culoare neagră. Pe vreme rea îmbrăcau mantale lungi cu guler mare în spate, numite „*căbănițe*”.

Încălțăminte, în funcție de anotimp, a constat în trecut din bocanci, șlafi, pantofi, opinci (toampe sau cu gurgui).

Pe cap bărbații purtau, vara, pălărie din postav tăbăcit tare și cu boruri iar iarna căciulă din blăniță de miel.

În porțiunea arădeană care se apropie etnografic de Făget se înscrie costumul popular din Birchiș.

Aici, vara, femeile purtau spăcel și poale. Spăcelul era rotunjit la gât, cu guler îngust și despicat în față, ornamentat pe mâneci cu negru sub formă de pui tablă sau cu șiruri verticale de găuri, cusute cu arămiz alb (motivul cheia). Mânecele se terminau cu fodori. Poalele erau și ele ornamentate, în partea de jos, cu cu-

sături făcute cu ață neagră sau cu motivul cheii și cu cipcă. Peste spăcel se lua un laibăr, cu decolteu adânc, din șomot (catifea neagră), cusut cu arămizi galbene. Peste poale se puneă în față cătrânța din șomot, cusută cu motive florale, cu fir și mărgel. În partea din spate se pune opregul, cu petecul cu mult fir auriu și cu ciucuri roșii, care atâră în jos. Alteori peste poale, în loc de cătrânță și opreg se puneă 2 lați cu fir, așezați în față și în spate.

Iarna se purta *coțobaica*, din lână, ornamentată cu mult și-nior, iar la guler *cu mătă* (o încrețitură din lână neagră) *la gât* sau șubă albă, croită în clini și *șiniorită*¹⁴.

În picioare femeile au purtat opinci cu obiele de lână sau ghete cu ciorapi de lână făcuți în casă.

Ca podoabă de cap, fetele de măritat din Birchiș, Căpâlnaș, Țela purtau pe cap o salbă de bani („*bani pe cap*”). Aceasta era confecționată dintr-o pânză pe care se cosea patru rânduri de monede de argint iar printre ele mărgel de sticlă și pene din târg. În față erau aplicați zuluți (cocori din păr), prinși cu agrafe de os. Salba se lega la spate cu panglici.

Părul fetei era împletit într-o chică lăsată liber pe spate, peste care se puneau alți bani cusuți, tot așa, pe o pânză.

Nevestele tinere din Birchiș, purtau un an de la nuntă „*balțul*” din mătăsă sau cașmir, primit de la mire și voalul, peste care puneau banii de argint. Sub balț, părul era legat și acoperit de o ceapsă. Ca podoabe, femeile măritate purtau la gât bani de aur.

Costumul bărbătesc de vară era din pânză albă, cu ornamente puține, executate în arămizi. Cămașa cu pumnarii, era ornamentată la guler, pe piept și mâneci cu broderie spartă. Gulerul îngust, prezenta o cusătură specială, în formă de potcoavă, care cobora și pe piept, la despicatură, ce se închidea cu bumbi mici și deși. Izmenele, până la gleznă, erau confecționate din aceeași pânză, din mai mulți lați și sunt călcate plisat. În partea de jos au cipcă sau broderie spartă. Cămașa era strânsă la mijloc cu un brâu. Deasupra se purta laibăr de habă (lână) albă sau vânătă (denumită și „*gheneral*”), ornamentat cu diferite modele din șnur negru.

Iarna se purtau *cioareci*, din stofă de lână. Aceștia aveau, pe partea interioară, vertical, aplicat un șnur negru. Peste cămașă se

îmbrăca cojocul de tip „*lugojenesc cu zbici*” sau „*coțobaica*”, un fel de căbat mai scurt, făcut tot din pănură albă și șuba. Aceasta era croită mai strâmt și era ornamentată cu șinioare negre sau albastre. În vestimentația din jurul Birchișului mai intra și *burca verde cu glugă*, numită și căbăniță. Croiul acestei piese a fost preluat de la mantalele grănicerești.

În picioare țăranii purtau opinci cu obiele de lână sau cisme negre de box. În cap pălării negre iar iarna căciuli negre din blană de miel.

Caracteristici ale portului popular tradițional din Podgoria Aradului

Strict geografic, Podgoria Aradului se întinde pe fâșia îngustă dintre Câmpia Aradului și Dealurile Măderat –Radna, localitățile din această zonă etnografică fiind foste comune promontoriale iar locuitorii lor fie proprietari fie simpli lucrători la vii.

Ca și în celelalte zone etnografice ale județului Arad și în satele din Podgoria Aradului portul popular tradițional a cunoscut în timp anumite schimbări.

Inițial portul popular femeiesc de vară a fost alcătuit din spătoi, poale și cârpă dinainte.

Spătoiul avea mânecile prinse pe umeri. Cele mai vechi erau foarte largi și aveau pânza luată fie în lungime fie în lățime. Când erau croite pe lățimea pânzei fiind foarte scurte, spătoaiile erau adăugite. Un element ce diferențiază Podgoria Aradului de Valea Crișului Alb apare la umerița spătoiului, care aici era ornamentată doar cu o cusătură simplă numită „*ochiți*.”

Încreștitura de la gât a spătoiului era prinsă într-o bentiță îngustă, de care era cusută fodra, fie din cipcă, fie din pânză, ornamentată cu motive vegetale. Spătoiul era tăiat în față și avea, de o parte și de alta, tighele numite „*forment*”. Mâneca, de un lat și jumătate, se strângea la cot și se termina într-un volănaș, larg, de cipcă sau pânză simplă. Ornamentația pe mânecă era dispusă fie în lungime fie orizontal și consta din motive florale (*părușene*), unele alese, altele cusute cu ață albă sau colorată, altele cu broderie spartă („*hinzuite*”).

După 1944, acest tip de spătoi a fost înlocuit cu spătoiul cu

platcă, care se închidea pe umăr. Acest model mai nou era fără guler, cu mâneci drepte, strâmte, până la cot.

Peste spătoi se îmbrăca un zobon din barșon negru, brodat cu fir auriu sau argintiu.

De asemenea, la începutul secolului XX, fetele și femeile purtau în zilele de sărbătoare coturi după cap, din mătăasă, cu ciucuri.

Mai târziu, spătoaiele s-au purtat pe sub vizicluri, confecționate din același material ca „rocia”. Poalele, în număr de cinci, șase sau șapte, s-au purtat în Podgoria Aradului numai sub rocie. Ele erau croite largi, din șase-șapte lați de pânză, și lungi până la gleznă. Inițial au fost făcute din pânză de cânepă cu bumbac, apoi din pânză de bumbac, *creț în creț*, iar mai târziu din jolj. Ornamentele erau dispuse în partea de jos a poalelor, să se vadă de sub rocie. Puteau să fie „tăzluite”, „cu colți bătuciți” cu ață colorată sau cu cipcă. Cele din jolj erau „brodate cu hude sparte și colți rotunjiți”.

Rocia era făcută din material industrial: stofă, mătăasă, cârțiță, barșon. Modelul mai vechi, cunoscut ca „rocia cu poală”, era tăiat la jumătate, continuându-se cu un voal mare. La fetele de măritat rociile erau din materiale de culori mai deschise.

Cârpa dinainte, era făcută din cașmir sau mătăasă, din 2 lați. Jur împrejur sau numai în partea de jos avea foderă.

În preajma primului război mondial, iarna femeile purtau șubă albă, din lână țesută în casă și dubită, mai puțin ornamentată decât șubele de pe Valea Crișului Alb. Totuși la mâneci, piept și buzunare, se aplicau ornamente din postav negru și roșu, peste care se broda cu bârcă.

După primul război, șuba a fost înlocuită cu jacheta de croială orășenească, făcută din pluș sau postav. Femeile bogate, sub influența portului german, purtau căbate din plis.

Cojoacele purtate în Podgoria Aradului, iarna, erau unele lungi, altele scurte. Cele lungi erau frumos ornamentate pe piept și la buzunare, cu motive florale brodate cu bârcă colorată și cu fâșii de piele.

Cojoacele scurte erau încheiate pe piept cu bumbi din piele de oaie. Pieptarele se încheiau pe umăr și sub braț.

Iarna, s-a purtat cotul după cap, din lână, de culoare albă, neagră, verde sau cafenie.

Fetele de măritat purtau părul împletit în 7-8 cozi strânse în jurul capului. Peste ele se aplica o agrafă mare de os, de culoare castanie, traforată, având sub ea staniol ca să se vadă modelul. În față părul era făcut din colțișori (întărit cu zahăr) și între aceștia și părul din spate se puneau „cipca”, formată din panglici colorate. Miresele au purtat cununi din flori artificiale, albe.

Femeile măritate aveau părul prins în concii, acoperit cu coturi.

La gât fetele și femeile aveau mai multe șiruri de mărgelile de sticlă de mărimi diferite și bani din aur sau argint.

Vara se încălțau cu șlarfe iar iarna cu „păpuci cu fug”, din piele.

Costumul popular bărbătesc a fost și el urbanizat cu vremea. Totuși până în anii din urmă în Podgoria Aradului au mai putut fi văzuți oameni îmbrăcați în cămașă, izmene și zobon.

Cămașa era lungă până aproape de genunchi, izmene lungi și largi până deasupra gleznelor. Ambele au fost lucrate în casă din in, fără ornamente. Pumnarii de la mâneci erau foarte strâmți, cu mulți nasturi. La fel, cămașa avea și la gât mulți nasturi. Deasupra cămășii se purta un zobon de stofă închisă, încheiat în față cu mai mulți nasturi sau prins la mijloc cu o cheutoare roșie de unul din nasturi.

Feciorii mai înstăriți îmbrăcau laibere de mătăsă cu borduri late de fir, iar pe cap pălării împodobite cu flori și fire de beteală.

Iarna bărbații purtau cioareci, cojoc fără ornamente sau șubă albă ornamentată la mâneci și buzunare cu postav roșu și negru.

Inițial în picioare au purtat opinci cu gurgui, mai apoi bocanci și iarna cizme pe picior.

În cap, tinerii, vara purtau pălărie neagră cu boruri scurte, iar cei mai în vârstă pălărie cu boruri scurte, ridicate în sus, și cu țintă în față. Iarna își acopereau capul cu căciuli de astrahan de culoare neagră.

Caracteristici ale portului popular din Câmpia Aradului și Câmpia subcolinară a Vingăi

Zona etnografică a Câmpiei Aradului cuprinde satele dintre Valea Crișului Alb și Valea Mureșului și comunele suburbane ale Aradului. La acestea se adaugă satele din cealaltă subzonă, a Câmpiei Vingăi.

Dacă în subzona reprezentată de Câmpia Aradului găsim în costumele populare unele elemente comune Câmpiei Crișului Alb dar și influențe și preluări din portul minorităților naționale, care trăiesc în acest teritoriu, în satele din Câmpia Vingăi portul prezintă caracteristici bănațene.

În Câmpia Aradului, vara, femeile purtau cămașă scurtă, poale, viziclu, „sugne” foarte largi, zadie.

Pe cap aveau cărpă mare de culoare vânăt închis și cu pupi iar mai nou baticuri de mătăsă legate sub bărbie. Iarna, se mai adăuga un pieptar de piele sau cojoc scurt de miel, de culoare galbenă. La sărbători, cele înstărite, purtau palton.

Erau încălțate cu țițele, cisme simple sau roșii cu crețuri și păpuci.

Femeile bătrâne purtau concii, fetele chică pe spate, împletită în trei. Mai târziu au început să-și încrețească părul și să facă o mulțime de chici, ca să stea creț, altele îl făceau pup (coc) la care îi ziceau „*crumpă*”.

Mireasa purta pe cap o cunună de flori albe de ceară.

La gât purtau „*husoși de argint*” iar cele mai bogate „*sulferrini*” (bani de aur).

Bărbații purtau între cele două războaie, vara, cămăși scurte și largi la mâneci și izmene. Cămășile aveau guler și pumnari înguști iar la gât, în loc de nasturi, se legau cu un golund colorat, care atârna în jos pe cămașă. Ele erau numai albe iar ornamentica se făcea prin broderie spartă pe piept și la guler. Peste cămașă luau zobon. În zilele de lucru purtau în față zadie din pânză industrială albastră.

Iarna, cei mai săraci purtau șubă până deasupra genunchilor și cioareci, ambele confecționate din postav alb, gros, de lână. Sumanul era ornamentat în zona buzunarelor, care de fapt lipsesc,

cu postav negru. Alături de acestea se mai purtau nădragii, rocul, „*schența*” neagră cu blană, coțobaica și căbatul.

Iarna, în trăsură se purta „*bitușa*” largă de oaie, lungă până la călcâie. Fără mâneci și fără nasturi, aveau în interior două buzunare.

Păstorii purtau „*buhai*” din postav de șubă, cu guler lat pe spate, împodobit cu găitane negre și la ambele colțuri ale gulerului cu două rotocoale din postav negru sau albastru.

Cei înstăriți purtau bundițe (cojoace) din piele de oaie, croite mai larg, împodobite cu flori din piele, roșii, galbene și albastre, și cu nasturi sclipicioși, ca la militari.

În picioare, încă și între cele două războaie se mai purtau opincile cu gurgui, dar alături de ele au apărut cizmele cu tureacul tare, unele cu pinteni.

Capul era acoperit vara cu clop iar iarna cu căciulă de miel, rotundă, cu vârful băgat înăuntru. În perioada interbelică la sâr-bători țăranii din aceste sate au început să poarte pălăria neagră.

Odinioară, bărbații din Câmpia Aradului purtau părul lung, unii îl răsuceau sau îl împleteau.

În câmpia Vingăi, portul a fost unul propriu Banatului de Câmpie, caracteristic pentru femei fiind cătrânța, și zoboanele ornamentate cu fir metalic. Același fir se folosea și pentru laibele feciorilor.

Reprezentativ pentru marginea de vest a acestei zone este portul popular din Secusigiu, care din punct de vedere etnografic se înscrie în **subzona Sânnicolaul Mare**.

În Secusigiu pieptănătura de fată se făcea în două moduri. Fetele care purtau sucnă (o fustă creată, lungă, confecționată din material industrial) și viziclu își împleteau părul după model nemțesc în două cozi încrucișate la ceafă și prinse în dreptul urechilor iar mai târziu într-o singură coadă, în jurul capului (*colac*), prin adăugarea consecutivă de șuvițe.

Fetele care se îmbrăcau cu poale cu cotrânță, își pieptăneau părul într-o „*chică cu moț*”, vechea pieptănătură a locului. Se făcea cărare pe mijlocul capului după care se împletea o chică cu părul din creștet. Părul din spate se împletea într-o altă chică care se prindea de cea dintâi cu „*arondiță*” (șnur folosit pentru legarea cozilor). Mireasa a avut și ea părul împletit în chică cu moț.

Spăcelul era croit dintr-o lățime de pânză în față și din două lățimi în spate. Lateral erau introduși doi clini de margine. Mânecile, prinse din gât, erau confecționate din două lățimi fiecare, ceea ce le conferea bogăție și eleganță. La încheietura mâinii se termina cu fodorii prinși de bentiță. Când avea pumnari, fodorii se prindeau de aceștia. Spăcelul era despicaț în față până la nivelul sânilor iar la gât era prevăzut cu o bentiță îngustă sau un guler. Tehnica de ornamentare era alesătura în război. Mânecile cu decor ales se țeseau separat, din același fir de bumbac subțire dar fără dungi. Ornamentele, reprezentând motive fitomorfe geometrizate, erau dispuse în 2, 3, 4 vrâste, pe verticală.

Al doilea tip de cămașă din acest areal a fost cel cu platcă „chitărită”¹⁵, care se încheia cu copcii pe ambii umeri. De această platcă este prins stanul, constând dintr-o lățime de pânză și în față și în spate. Cu timpul acest spăcel s-a simplificat, mânecile au devenit mai strâmte și s-au terminat la cot cu dantelă, după moda orășenească.

Peste poale, se purta în față catrința și în spate opregul. Catrința era ornamentată în tehnica alesăturii „toiegii” (se băteau mai multe fire de urzeală). Peste țesătură se coseau motive vegetale stilizate, cu fir argintiu. În secolul XX, catrința a început să aibă fondul monocrom (roșu, verde, albastru, negru), țesut în patru ițe, cu ornamentul dispus în partea inferioară, realizat cu acul persian, reprezentând flori, frunze, păsări. Motivul se repeta ca un chenar pe părțile laterale ale catrinței. Decorul este încadrat în ciucuri mărunți din canură.

În partea din spate a poalelor se purta opregul. Opregul bătrân era ornamentat cu motive florale stilizate, prin alesătură „karamani”, ca la chilimuri.

La brâu se purta brăciră, executată în aceeași tehnică karamani. Coloritul acesteia era mai sobru pentru femeile în vârstă și mai viu pentru femeile tinere.

Peste spăcel se îmbrăca „prusluc” din mătasă, ornamentat cu fir și încheiat cu cataramă sau „burdic” - un pieptar din piele de miel, pe față dublat cu piele roșu „cărămăjin”, despicaț în față, scurt până la talie, bogat ornamentat cu „hiră”¹⁶ colorată, „târșuri” și bumbi.¹⁷

În perioada interbelică, sub influență germană, peste poale a început să se imbrace și sucna, iar peste spăcel viziclu din mătase.

Bibliografie

Bocșe Maria,

1970, „Contribuții la studiul opregului bănățean“, în *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei*, 1968-1970, Cluj-Napoca, p.243-259.

Clepea, C.Stela,

1980, Contribuții la studierea portului popular din podișul Lipovei, în *Ziridava*, XII, Arad, p.699-706.

Dunăre, Nicolae,

1956, Sate din Zărand specializate în meșteșuguri țărănești, *Contribuții la cunoașterea regiunii Hunedoara*, Deva, p.20-161.

1957, *Portul popular din Bihor*, Editura de stat pentru Literatură și Artă, București

1966, Portul popular din Țara Zărandului, *Sargeția*, IV, Deva, p.227-268.

Gaga, Lidia,

1980, Preliminarii la studiul portului popular din culuarul Mureșului, *Ziridava*, XII, Arad, p.681-686.

Herlo, Rodica

1982, Podoabe populare românești din părțile Aradului, *Ziridava*, XIV, Arad, p.501-512.

Lăpăduș, Eutimiu,

1978, Ceapsa și conciul cu variantele lor în Banat, *Tibiscus Etnografie*, Timișoara, p.71-108

Manea, Gheorghe,

1978, Încercare de zonare etnografică a județului Arad, *Ti-*

biscus Etnografie, Timișoara, p.281-294.

Medeleanu, Horia

1979, *Considerații estetice și istorice asupra portului popular din Ineu, Ziridava*, XI, Arad, p.969-988.

Mozeș, Tereza,

1975, *Portul popular din bazinul Crișului Alb*, Oradea

Negoită, Jana,

1978, *Conci, ciupag, opreg. Comentarii etnolingvistice, Tibiscus Etnografie*, Timișoara, p.57-70.

Secoșan, Elena,

1974, *Elemente caracteristice ale portului popular din Banat, Tibiscus Etnografie*, Timișoara, p.67-72.

Turcuș Aristida,

1978, *Evoluție și elemente caracteristice ale portului popular din Saravale, Igriș și Secusigiu, în Tibiscus Etnografie*, Timișoara, 7-36

1982, *Portul popular românesc din județul Timiș*, Timișoara

Note:

¹ Dunăre, Nicolae, *Sate din Zărand specializate în meșteșuguri țărănești, Contribuții la cunoașterea regiunii Hunedoara*, Deva, 1956, p.20-161 și George Manea, *Încercare de zonare etnografică a județului Arad, Tibiscus Etnografie*, Timișoara, 1978, 281-294

² Cusătură pe bază de fire trase

³ Pânză subțire și fină

⁴ Tereza Mozeș, *Portul popular din bazinul Crișului Alb*, Oradea, 1975, p.42

⁵ Broderie plină lucrată pe fir

⁶ Panglică mai îngustă din saten

⁷ Rodica Herlo, Podoabe populare românești din părțile Aradului, *Ziridava*, XIV, 1982, Arad, p.507

⁸ Tereza Mozeș, *Portul popular din bazinul Crișului Alb*, Oradea, 1975, p.43.

⁹ portocaliu, galben, bordo, albastru închis, cafeniu, etc.

¹⁰ Medeleanu, Horia, Considerații estetice și istorice asupra portului popular din Ineu, *Ziridava*, XI, Arad, 1979, p.972

¹¹ *Ibidem*, p.985

¹² Țesătură din lână, fină, de origine industrială

¹³ Rodica Herlo, *op.cit*, p.503.

¹⁴ Cu aplicații de găitane

¹⁵ Decorată cu broderii perforate

¹⁶ Fire din piele

¹⁷ Aristida Turcuș, *Portul popular românesc din județul Timiș*, Timișoara, 1982, p.64

Summary

Romanian folk clothes from Arad county

Paper provides an overview of folk costume of women and men, summer and winter from the four ethnographic areas (Cris White Basin, Mureș Valley, Vineyard Arad, Arad Plain and Plain of the hilly Vinga) the county Arad. The author insists on specific items of each area and sub-areas, the development of traditional clothing that knows the time, urban influences and elements taken from other populations in the suit (Germans, Hungarians). Finally the paper tries to demonstrate that for county residents Arad, their port is a popular local brand identity.

**Costum popular din
Secusigiu**

**Port popular din zona
Ineu**

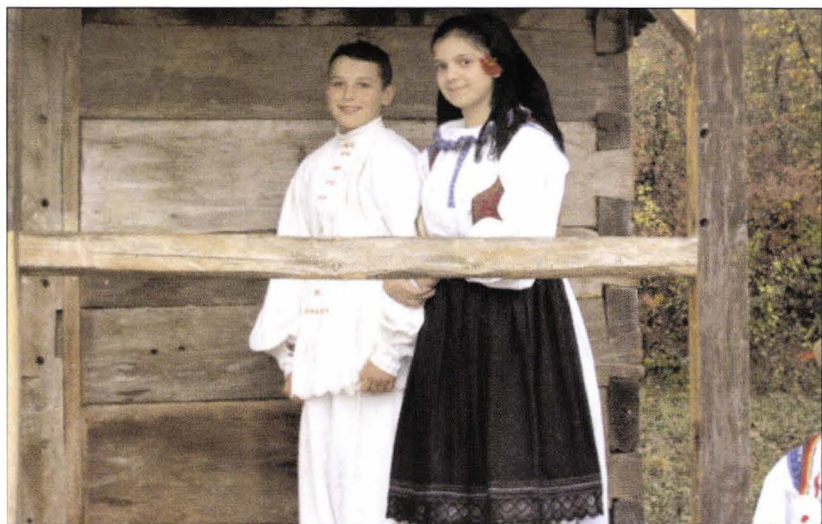
Port popular de fată din Sâmbăteni, 1932

Miri din Micălaca, 1946

Port popular din satul Vidra

Port popular din satul Iacobini

**Port popular din satul
Bata**

**Laibă bărbătesc de pe
valea Mureșului**

**Port popular de tineri
căsătoriți din Șepreuș**

**Port popular de fete de
școală din Șepreuș**

Situația actuală a centrului de olărit Târnăvița din județul Arad

Dorina Rusa

*Olărie multă și cahle s-au produs și în satele specializate din Țara Zarandului, Târnăvița, Obârșia și Hălmăgel. Produsele se desfăceau în Câmpia Aradului, Banat, pe Culoarul Mureșului și în satele din partea centrală a Munților Apuseni,¹ este caracterizarea făcută de Valer Butură, olăritului din Țara Zarandului, în lucrarea sa, *Etnografia poporului român*.*

Atestat documentar prin anii 1760, Târnăvița este un sat aparținător comunei Hălmăgel, situat în partea de est a județului Arad, aflat la o mică distanță de localitățile Luncoșoara, Țohești, Hălmăgel și Sârbi, sate componente ale aceleași comune.

Aflat în Depresiunea Hălmagiu, la poalele Munților Bihor, într-o zonă de munte, de un pitoresc deosebit, acoperită de păduri, localitatea Târnăvița conservă o serie de aspecte ale unui vechi meșteșug și anume: olăritul, îndeletnicire reprezentată în Târnăvița de meșteri olari și de atelierele de ceramică populară, smălțuită.

Târnăvița, ...cătunul ... unde toți locuitorii se ocupă cu olăritul,² centru de olari cu veche tradiție, în care meșteșugul olăritului a constituit principala ocupație avea în prima jumătate a secolului al XX-lea circa 60 de olari³, care activau constant.

Acest număr, ulterior s-a redus treptat, oamenii renunțând la această meserie, oalele de lut nemaifiind atât de căutate.

Tradiția olăritului la Târnăvița este veche, la fel de veche ca și așezarea, bazându-se pe resurse naturale foarte bune.

Dovada vechimii acestui meșteșug constă în numărul mare de olari, care activau în prima jumătate a secolului al XX lea, existența atelierelor de olărit în care, spun olarii, se lucra uneori și la trei roți, aria de desfăcere a produselor, transmiterea meșteșugului din generație în generație.

Toate acestea nu puteau să coexiste decât în condițiile unei tradiții susținute. Aceste mărturii sprijină ideea continuității acestui meșteșug în Târnăvița, alături de celelalte ocupații de bază a

locuitorilor agricultura și creșterea animalelor.

După o perioadă de înflorire, evoluția olăritului în Târnăvița cunoaște o perioadă grea care s-a prelungit și în zilele noastre, când în această localitate mai activează doar trei olari, care trăiesc din această meserie Ștefea Cornel, Betea Constantin și Betea Viorel.

Fiind conștienți de valoarea și de semnificația meșteșugului lor, meșterii își fac simțită prezența în târguri și festivaluri, organizate săptămânal sau anual în împrejurimi.

În trecut, desfacerea mărfii se făcea pe distanțe mari. Meșterii olari din Târnăvița duceau marfa către vest (Arad, Timișoara, Pecica, Vinga, Lugoj), iar cei din centrul vecin, Obârșa mergeau către est (Alba Iulia, Făgăraș, Petroșani, Hațeg).

Sunt prezenți îndeosebi la serbarea câmpenească "*Târgul de fete de pe Muntele Găina*", desfășurată în fiecare an, în duminica Sfântului Ilie (cea mai apropiată duminică din jurul datei de 20 iulie), manifestarea cea mai importantă din zonă, unde se adună mii de turiști, unde meșterii își valorifică produsele muncii lor, trezind astfel în rândul necunoscătorilor interesul pentru arta populară.

Aceste târguri tradiționale vin în sprijinul olarilor creându-le acestora posibilitatea desfacerii produselor într-un cadru organizat și de asemenea prilejul de a se întâlni cu alți meșteri din împrejurimi, din alte centre: Hălmăgel, Obârșa, Horezu, Corund, Biniș, Lipova, etc.

În cadrul acestor târguri ne confruntăm cu fenomenul de marketing modern, fenomen, care s-a generalizat și care reprezintă o adaptare a meșteșugarilor la condițiile actuale impuse de piață, fenomen ce nu poate fi evitat.

Cu toate acestea, adevărații cunoscători de artă populară tradițională și cei interesați descoperă în mulțimea obiectelor de lut ars, diferite forme, obiecte autentice, lucrate cu grijă de meșteri cu motive decorative arhicunoscute, culori naturale, obiecte unicat, etc. Aceștia, reușesc să achiziționeze obiecte autentice, în care pot descifra și diferite aspecte din istoria comunităților din care fac parte.

Din considerente economice, astăzi, olarii târnăvițeni lu-

crează mai mult ceramică de uz. Ceramica de Târnăvița, prezintă trăsături specifice și calități deosebite. Este o ceramică smălțuită, utilitară îndeosebi, rareori decorativă, care paradoxal se caracterizează prin finețea pastei din care este confecționată, eleganță, simplitate în ornamente și autenticitate.

Vasele de folosit, după cum sunt numite de olari, trebuiau să îndeplinească anumite caracteristici: să fie bine lucrate, practice și să corespundă pretențiilor igienice. Pe lângă aceste calități funcționale trebuiau să fie estetice, să încânte sufletul.

Amplasarea centrului de olărit, Târnăvița într-o zonă geografică izolată a făcut ca ceramica rezultată aici să păstreze, într-o foarte mare măsură, formele autentic tradiționale.

În general, olarii respectă tradiția fără să se abată, dar inventează modele și forme noi, inspirându-se din cărți, de la alți olari sau lucrează la comandă în funcție de cerințele pieței. În ambele cazuri ei își dovedesc măiestria și simțul artistic.

Ceramica de Târnăvița abundă în tot felul de forme, predomină cele de capacitate mare: *oluri asemănătoare cu cele din Bihor, cancee, străchini (tănere), cratițe ulcioare de diferite dimensiuni, căni de apă, vase pentru flori, suporturi de ghivece, ghivece pentru flori, blide, vase pentru friptură*.

Fiind strâns legată de utilitate, partea decorativă nu este spectaculoasă, se remarcă prin simplitate, fără să exceleze în motive tradiționale, care să reprezinte anumite simboluri.

Procedeu de ornamentare este numit *împistrire*, cu un fel de vopsea de culoare albă preparată dintr-o argilă, procurată din apropiere, din Dealul Obârșii. Acest procedeu este realizat cu mâna.

Dintre ornamentele folosite constant sunt: *vârstele, răsăritul soarelui, gheara, stropii și brăul, calea rătăcită*. Cromatica modestă folosită de meșterii olari se distinge prin nuanțele calde de galben, brun sau gri-bej, predominant fiind verdele, smălțul punându-le în valoare.

Unul dintre olarii cunoscuți din centrul de olărit din Târnăvița este **Cornel Laurian Ștefea** născut în anul 1937, în localitatea Mermești, județul Arad. Încă de mic copil, la vârsta de 12 ani mergea la muncile câmpului, alături de alți copii de vârsta lui,

adunați de prin toate satele. Tatăl său, care era cojocar își dorea ca acesta să urmeze ca meserie cojocăritul. Șteflea Cornel a încercat să răspundă la această provocare, însă fără sorți de izbândă.

Stabilit în Târnăvița, în urma căsătoriei tatălui său, Șteflea Cornel a fost fascinat de olăritul care se practica aici, la vremea aceea la scară largă *tot satul făcea olărie*.

A învățat olărie de la Betea Onica, meșter olar din Târnăvița. Deprins de mic cu greutățile și cu munca pe bani puțini, Șteflea Cornel a încercat să găsească, cu orice preț, o modalitate să învețe acest meșteșug, care pentru unii la vremea aceea asigura bunăstarea.

... mergeam acasă fără să știe ai mei... luam ouă de la găini de sub coteț și îi duceam lui Betea Onica, să mă învețe la oale, ... îi duceam ouă, îi duceam fasole. Îi dădeam pe ascuns într-un coteț, unde îi băgam acolo ouăle și fasolea și vinarsul ... el știa că le las acolo, că eram vorbiți. Boala mea a fost asta, să învăț... De la el am învățat olăria, spune Cornel Șteflea. A început să stăpânească meșteșugul în cel mult trei ani, lucrând susținut și dându-și tot interesul.

După ce am învățat, trebuia să fac ulcioare. Astea se fac mai greu. Uite... la noi sunt oameni, mor de bătrâni și nu le pot face. E greu să le faci la roată. Făcutul ulcioarelor era de-a dreptul o provocare pentru cei care terminaseră ucenicia, dar pe Șteflea Cornel nu îl speria acest lucru.

După ce a învățat să facă ulcioare, a învățat să le ardă în cuptor de la un bătrân din sat, numit Medrea, care ajunge mai târziu să îi zidească un cuptor de ars oale acasă. Tot acest bătrân îl sfătuiește să se apuce să lucreze singur. Cu lecțiile învățate și cu multă ambiție și talent, Șteflea Cornel a făcut ceramică, ajungând în scurt timp să fie cunoscut ca unul din cei mai buni meșteri din Târnăvița.

Pentru că lucrează cantități mari de ceramică și forme diverse, meșterul își confecționează singur două cuptoare pe care

le folosește alternativ.

Materia primă, lutul pentru vase îl procura, pe vremuri dintr-un loc numit Pârâul lui Mareș, dintr-o zonă de lângă Târnăvița, lângă satul Țohești. Astăzi, pământul de oale este luat din apropierea satului Obârșă, un loc cu pământ foarte bun, unde este *o argilă bună de lucrat*. Alegerea zonei de unde se lua pământul se făcea pe încercate. Se săpau gropi de 2-3 m până se dădea de *un pământ alb-gălbui, în dungi, cu fisuri, acela era pământul bun*, ne zice Ștefea Cornel. *Pământul de calitate trebuia să fie mai gras „letiu”, mai apăsător, nu” suhaiu”, (sec)*. La scoaterea pământului și la căratul lui participau mai mulți olari, făceau clacă, aceștia se ajutau între ei. Pământul se scotea cu ajutorul unei cârje și a unui lanț cu care îl trăgeau la suprafață, iar apoi era cărat cu *trocul* în grămezi. *Fiecare meșter avea grămada sa de pământ*. Era transportat apoi acasă cu ajutorul căruțelor, în ziua de azi cu ajutorul mașinilor.

Datorită condițiilor naturale, Târnăvița se bucură de un pământ de foarte bună calitate, propice olăritului. Meșteri din alte centre de ceramică, cum ar fi centrul de olărit, Horezu, din județul Vâlcea sunt atrași de acest lucru și *vin să –și ia pământul pentru oale de aici*, ne spune Ștefea Cornel.

După ce este adus acasă, pământul este depozitat și lăsat la macerat. Ștefea Cornel spune că *un pământ bun de lucrat oale este acel pământ peste care a trecut o iarnă, un îngheț*. Și asta pentru că el devine mai moale, mai maleabil, mai ușor de lucrat. Odată procurat, lutul este tăiat în bucăți potrivit de mari cu o sapă, îl bat cu fierul și apoi este trecut printr-o mașinărie acționată electric, confecționată tot de meșter, o instalație cu doi tamburi numită malaxor pentru a elimina ultimele impurități sau pentru a le sfărâma. Apoi meșterul trece la următoarea etapă, la cea a confecționării vasului.

Ceramica de Târnăvița este o ceramică tradițională, lucrată arhaic prin acționarea roții olarului cu piciorul, fără a apela la noile tehnologii.

Cornel Ștefea a participat și la un schimb de experiență, împreună cu alți olari, în județul Suceava, la centrul de ceramică Marginea, unde alături de olarii moldoveni au învățat să lucreze

formele specifice zonei de acolo, la roți acționate mecanic.

Acasă, pe roata sa arhaică, în atelierul personal, Cornel Ștefea dă frâu liber imaginației sale și talentului său, lutul prinde viață în mâinile sale, confectionând diverse forme. Dintre categoriile de obiecte lucrate de el sunt: câni, oale de sarmale, ghivece de flori, ulcioare (*oluri*), farfurii (*tănere*), etc.

Ulcioarele se confectionează mai greu, ne spune meșterul. Cârja pentru ulcioare vine băgată înăuntru, pentru a trage la nivel vasul, pentru că nu mai poți băga mâna, apoi se pune buza vasului, apoi se pun zărăii (zurgălăii), ciurul (sita pentru impurități), se lasă la uscat, se pune pe roată și se face țâța ulciorului și coada, țâța se modelează și se pune pe coada ulciorului, îmi explică meșterul întregul meșteșug al confectionării unui ulcior. Ulcioarele se fac mai greu. Am fost în Moldova..., ei nu pot face ulcioare. Ei lucră lucrurile cele mai frumoase, cu decoratul, ... noi la decorat nu ne pricepem ca ei.

Unelte utilizate sunt: *plotogul, pieptănul și țepușa*, folosite în special la ulcioare, *cornul și pensula* folosite pentru decorare. După această operațiune, vasele gata lucrate sunt lăsate la uscat pe niște scânduri, într-un spațiu aerisit, vreo două sau trei zile. Pe vreme de iarnă, vasele erau uscate în casă. Deși dificile toate aceste operațiuni, mai ales pe timp de iarnă, meșterii lucrează mai multă ceramică, în această perioadă a anului. Atunci este momentul potrivit să onoreze comenzile primite.

De asemenea, olarii povestesc că prin anii '80 a existat în Târnăvița o hală, în cadrul unei cooperative, care s-a închis după revoluția din 1989, unde olarii din satele din împrejurimi lucrau ceramică, angajați fiind. Lucrau la comandă și cu greu făceau față marelui volum de muncă și comenzilor.

Smălțul folosit de către meșteri la înfrumusețarea vaselor era procurat pe vremuri din magazine, sub formă de oxid numit *litargă*. Acum este procurat prin diverse cunoștințe de la Baia Mare și Horezu.

Nuanța galbenă este dată de pământul roșu, iar culoarea verde este obținută prin adaos de zgură de cupru, ambele procurate de la Vișca., culoarea verde fiind specifică centrelor Hălmăgel și Târnăvița. Din zona numită Valea Mare, de pe lângă

Târnăvița se procură, piatra albă (*bouță*), pentru a obține culoarea albă. Decorarea vaselor se face cu *cornul* pe roată, în timp ce aceasta se învârtește și are la bază procedeul de *împistrire*. Motivele decorative prezente pe vasele lucrate de Ștefea Cornel sunt: *răsăritul soarelui, gheara, vârste, stropi*. Apoi se aplică smalțul cu ajutorul unei linguri. După uscare vasele urmează să fie arse.

Cornel Ștefea își arde ceramica lucrată în cuptorul propriu, amenajat chiar la intrarea în gospodăria sa, cuptor care este moștenit de la bunicul său și pe care îl îmbunătățește de fiecare dată când este nevoie. Arderea are loc în etape. Prima ardere este cea de dinaintea smălțuirii, când vasele sunt uscate și decorate și durează între 7-8 ore. Vasele se așează în cuptor în așa fel încât spațiul existent în cuptor să fie valorificat la maxim și ținând cont ca acestea să nu fie supuse unor tensiuni. Astfel cantitatea de oale arse era mai mare și riscul de a se sparge este scăzut. După ce cuptorul se umple cu vase, deasupra se pun cioburi care să mențină căldura în interior. Focul se aprinde la cele două guri ale cuptorului. Pentru început focul trebuie să fie mai domol, apoi pe măsură ce cuptorul se încălzește și focul poate fi întesit. Arderea trebuie supravegheată cu multă atenție, iar focul trebuie să ardă constant pentru ca vasele să nu se spargă.

Urmează apoi cea de-a doua ardere după ce vasele au fost smălțuite. Este folosit același cuptor. În mare parte, procedeul de aranjare a vaselor și de ardere este același, numai că de data aceasta temperatura trebuie să urce până la 1000 C pentru a se topi smalțul. Această ardere durează mai puțin, în jur de 4-5 ore. După ardere, vasele sunt lăsate să se răcească și sunt scoase afară pe rând.

Ceramica este apoi încărcată în căruțe și mașini și este transportată și dusă spre vânzare la târgurile din Timișoara, Arad, Baia Mare, pe Muntele Găina, etc.

Pe vremuri, oalele erau cărate cu spinarea sau cu căruța și vândute în iarmaroace, târguri prin satele din Câmpia Aradului, Bihor și Banat. Când nu reușeau să le vândă pe bani, erau date în schimbul unor alimente: grâu, porumb, brânză, carne, cartofi (*crumpii*), fasole, etc. Vasele nevândute erau aduse înapoi acasă.

Constantin Betea este unul dintre meșterii care sprijină tradiția olăritului în Târnăvița. Urmaș a două generații de olari, bunicul Ioan Betea și tatăl Ieremie Betea a practicat neîntrerupt acest meșteșug până în prezent. A deprins acest meșteșug de la 19 ani și a fost nevoit din pricina traiului greu să își câștige existența din această meserie.

Erau vremuri grele ... aveai nevoie de autorizație ca să faci oale, ... de la Secția Financiară, care era foarte scumpă. Am lucrat la UJECOOP (Uniunea Județeană a Cooperativelor), mulți ani, eram responsabil, ... unde eram plătiți pe ștat de plată, după munca pe care o făceam acolo, după obiectele pe care le făceam, ne spunea meșterul. Și Constantin Betea a lucrat alături de ceilalți meșteri din Târnăvița în acea hală înființată prin anii 80 la Târnăvița, unde se făcea ceramică.

După ce le făceam, vasele erau încărcate în căruțe și mașini și erau duse la Pecica, Arad, Pâncota, Beiuș, Caransebeș, Lugoj.

Acum lucrează în atelierul personal pe care l-a moștenit de la părinți. Vasele produse în atelierul său sunt de o mare varietate: *blide, farfurii, oale de sarmale, oale de lapte, căni, vase pentru friptură, oluri (cârcege)*. Toate acestea trebuie să concureze la târguri cu invazia de vase din plastic aduse de comercianți.

Olurile și oalele de lapte se vând și astăzi foarte bine la târg, ne spune meșterul. Constantin Betea este ajutat de familie, copii și nepoți la valorificarea produselor la târgurile de la Moneasa și Arad. Este ajutat și de soție la unele faze de lucru în procesul de confecționare a vaselor.

Până să prindă viață, lutul parcurge diferite faze succesive de lucru, pe care meșterul le respectă cu sfințenie. Consecvent în muncă punându-și la încercare talentul, Constantin Betea respectă tradiția.

Pentru confecționarea oalelor, ia pământ din zonă, de lângă Obârșa, îl lucrează pe roata acționată cu piciorul. Roata olarului a moștenit-o de la părinți, *roata a rămas de la moșu...de la tată.*

Nu apelează la mijloacele moderne apărute ulterior din considerentul că *tot ce este lucrat mecanic nu este tradițional*. Este fidel meseriei pe care o face cu plăcere și consideră că *olăritul este o meserie din care se poate trăi*. S-a străduit să transmită acest meșteșug copiilor și nepoților.

Cuptorul de ars oale, circular, de dimensiuni medii, făcut din lut, paie și piatră este confecționat de el însuși și este amplasat în curtea gospodăriei. De la bunic și de la tată a deprins și meșteșugul confecționării cuptoarelor de ars oale fiind convins că *nevoia te face să înveți*. Nu arde cantități mari de vase, *ard atâta cât am nevoie și cât se vinde*. Astfel, în cadrul gospodăriei Constantin Betea a construit și un cuptor de copt pâine.

Decorarea vaselor este etapa cea mai delicată și este rezervată în ultimul timp, fiicei sale.

Decorul nu este spectaculos, specific ceramicii utilitare are la bază procedeul de *împistrire*, iar motivele se numesc *împistrituri*. Acestea erau realizate cu ajutorul *cornului* cu vopsea. *Pana* era folosită pentru a face *brâul* pe oale și *calea rătăcită*, acestea fiind alte motive ornamentale ce caracterizează ceramica lui Constantin Betea și a acestui centru de olărit.

După ce a absolvit un curs de calificare de forjori, la Gura Barza a lucrat ca fierar în sat, dar fără spor. Nu își deschide atelier pentru că oamenii obișnuiesc să își potcovească singuri caii, *în sat, pe vremuri, nu prea erau cai, erau câte o pereche de boi la fiecare casă*.

Este conștient că olăritul cere multă muncă, și că *olăritul este o meserie murdăroasă*, dar, care aduce pe lângă satisfacțiile bănești și mulțumire sufletească, chiar dacă trebuia să străbată uneori țara în lung și în lat cu căruța încărcată cu oale indiferent de anotimp și de vremuri.

Viorel Betea (77 ani), născut la data de 16 septembrie 1933 este unul dintre cei trei meșteri activi de astăzi, care duce tradiția mai departe în Târnăvița.

Ambițios din fire a deprins foarte repede meșteșugul de la tatăl său, Betea Miron și a fost nevoit să lucreze de la o vârstă foarte fragedă pentru că familia avea probleme financiare severe.

A fost nevoit să se descurce singur de la 10 ani, să facă oale

pentru a -și câștiga existența. Este unul dintre olarii din Târnăvița care se întreține exclusiv din olărit și din veniturile gospodăriei, fiind conservator în păstrarea tradiției. Face parte dintr-o veche familie de olari din Târnăvița, unde s-a transmis acest meșteșug din tată în fiu (tatăl, Betea Miron și bunicul Betea Iacob).

Întregul proces de procurare și de prelucrare a pământului, precum și de confecționare a vaselor este în general același ca al celorlalți olari. Pe parcursul tuturor fazelor de lucru meșterul este sprijinit de întreaga familie, soția Betea Lucreția (70 ani) și cei doi copii ai săi Betea Nelu și Betea Traian, precum și nepotul lor, Betea Dorin.

Genealogic, Betea Viorel se înrudește cu Betea Constantin, celălalt olar, aceștia fiind veri. În Târnăvița, numele de Betea este cel mai des întâlnit, fără ca familiile să aibă de cele mai multe ori vreo relație de rudenie între ele.

La rândul său, bazându-se pe *un pământ numa' bun de lucrat* și folosind instrumentele necesare acestui meșteșug, dotat fiind cu un malaxor vechi, o roată de olar și cu propriul său cuptor de ars oale, Betea Viorel se încapățânează la o vârstă înaintată să facă ceramică tradițională. Prin 1970 a lucrat ca fierar, la Gura Barza, vreo 25 de ani, *atunci erau vremuri grele*, ne împărtășește meșterul.

Cea care se ocupa în lipsa sa de olărit și de valorificarea produselor la târguri și iarmaroace era soția sa, Betea Lucreția. Merga cu oalele la Hunedoara, Arad, Deva. Cărau oalele cu spatele până pe Muntele Găina sau cu desagii pe cai, pe distanțe lungi. *Pe vremuri, oalele se dădeau în schimbul produselor: făină, caș, ouă, boabe de porumb, etc.*, ne spune meșterul.

Când nu lucra la mină ca fierar, venea acasă și modela oale. Zilele în care olarii nu modelau vase erau duminicile și sărbătorile legale cum ar fi: de Sf. Ilie, Adormirea Sf. Ana, Sf. Maria, Sf. Petru, etc. Atunci reușeau să se odihnească și mergeau la slujbele de la biserică.

Categoriile de vase lucrate de el sunt: *tănere, blide, oale de sarmale, ulcioare, oluri, câni mari, câni mici, etc.*

Betea Viorel consideră ca cel mai greu se fac oalele de sarmale (*laboșe*) pentru că necesită multă atenție și migală. Pentru ca desfacerea produselor să aibă succes, trebuia ca respectivul meșter să lucreze o mare diversitate de obiecte:... *ca să ai vânzare la târg trebuie să ai toate felurile de vase...cănuță mică, cănuță mare, oluț mic, oluț mare, tot obiectul de la mic și până la oala de sarmale.* Meșterul confecționează și ulcioare (*cârcege*), care erau folosite la biserică pentru vin și care se dădeau de po-mană la înmormântări.

Decorul vaselor se caracterizează tot prin acea *împistreală* obișnuită, specifică ceramicii utilitare din Târnăvița.

A transmis meșteșugul și nepotului său, Betea Dorin, care a fost invitat să participe la diverse târguri și festivaluri în Franța și care continuă tradiția bunicului său cu mult talent și pricepere.

Bibliografie:

Valer Butură, *Etnografia poporului român*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1978

Traian Mager, *Ținutul Hălmagiului. Aspecte economice. Partea I. Colecția Aspecte din Munții Apuseni*, Arad, Ed. Tiparul Tipografiei Diecezane, 1928

Arad, *Județele patriei*, Ed. Sport –Turism

Valeria Velcea, Ion Velcea, Octavian Mândruț, *Județele patriei, Județul Arad*, București, Ed. Academiei RSR, 1979

Arad, Complexul Muzeal Arad, *Meșteri populari din județul Arad*, Ed. SC Tipografia Trinom SRL, 2009

Informatori:

Ștefea Cornel Laurian, 73 ani, Târnăvița, nr.32, olar

Betea Viorel, 77 ani, Târnăvița, nr.11, olar

Constantin Betea, Târnăvița, nr.11, olar

Elvira Betea, 42 ani, casnică, Târnăvița

Traian Betea, 42 ani, Târnăvița, epitrop

Rodica Betea, 44 ani, Târnăvița

Jeniu Betea, Târnăvița, paracliser
Lucreția Betea, 70 ani, Târnăvița, nr.11
Nedea Mircea, 51 ani, Obârșă, jud. Hunedoara
Vasiu Lucreția, 73 ani, Târnăvița
Vasiu Fericean, 77 ani, Târnăvița

Note:

¹ Butură, Valer, *Etnografia poporului român*, Cluj- Napoca, Ed. Dacia, 1978, pg. 392

² Mager Traian, *Ținutul Hălmagiului. Aspecte economice. Partea I. Colecția Aspecte din Munții Apuseni*, Arad, Ed. Tiparul Tipografiei Diecezane, 1928, pag. 26

³ Revista *Datini*, Revistă de cultură, nr.3, Editura Datini, 1998, pg.45

Summary

Current status of pottery center in Târnăvița, Arad county area

The present paper deals with a subject intensely approached in the area of Romanian ethnography, namely the pottery. It is the result of the effected in 2010 research on the ground in the locality Târnăvița, Arad County, one of the famous pottery centers in the West of the country. I have tried to briefly present in these few pages several aspects regarding the place of this locality and the natural circumstances it offer in maintaining this occupation alive.

Documentary attested since 1760, Tarnăvița is a village belonging to the Hălmăgel commune, being situated in the Eastern part of the Arad County at a short distance from Luncșoara, Tohești, Halmăgel and Sârbi - villages of the same commune. Situated in Hălmăgiu Depression at the foot of the Bihor Mountains in a covered by the forests extremely picturesque mountain area, the Târnăvița village preserves a lot of aspects of an old

skill, the pottery, an occupation represented in Târnăvița by the masters in pottery and by folk enameled ceramics work shops.

In the first half of the 20-th century, about 60 handicraftsmen were constantly working in Târnăvița as an old tradition pottery center, where this trade used to be the main inhabitants' occupation.

The fact the pottery has been practiced in Târnăvița in ancient times and it is still practiced today worth to be taken into consideration.

After a thriving period, the pottery development in Târnăvița decreases until the present days when in the village only 3 masters are still working and living on this vocation. They are Ștefea Cornel, Betea Constantin and Betea Viorel and they represent only a certain kind of pottery, the utilitarian one.

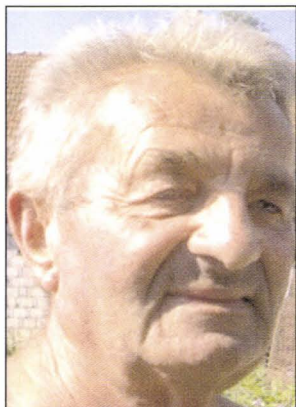
By their impressive gift and skills they bring life to the clay, successfully representing the utilitarian pottery.

The specific to Târnăvița center pottery is the enameled one, simple, well finished, produced on the wheel, with a less spectacular decoration and resistant to the environmental circumstances. The adorning method is named "*împistrire*". Among the constantly used ornaments are: "*vârstele*", *the sunrise, the claws, the drops, the belt and the wander path*. The modest chromatics specific to this area stands out by the warm shades of yellow, brown or gray-beige and green prevailing with valorization given by enamel. The Târnăvița pottery is abundant in all kinds of forms the large ones prevailing: *bowls similar with those of Bihor, "cancee", bowls (tănere), pans, pots of different sizes, water jugs, vases for flowers, pot holders, pots for flowers, dishes, roasting dishes and so on.*

To transmit the skills of this disappearing trade to the young generations, to their descendants is extremely important. The responsible manner the last ones strive in their turn to accustom to all secrets of this trade is laudable, offering the certainty that it will last for some other centuries.

**Olarul Cornel Ștefea
(73 ani)**

Malaxor acționat mecanic

**Cuptorul de ars oale al lui
Ștefea Cornel**

**Forme diferite lucrate de
Ștefea Cornel: Oluri (ul-
cioare) și oale de lapte**

Cuptor de ars oale (Ștefea Cornel)

Capace de oale de sarmale

Malaxor (Betea Constantin)

Oale după ars

Betea Constantin, olar

Cuptor de ars

Oluri lucrate de Betea Constantin

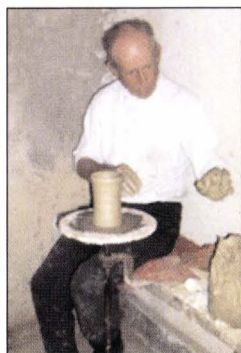

Lutul se dă prin malaxor pentru eliminarea impurităților

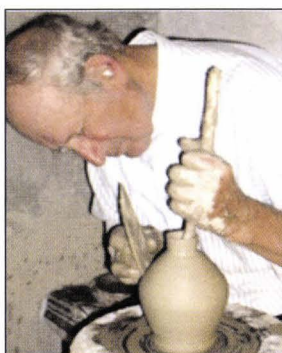
Betea Viorel și nepotul său Betea Dorin

Betea Viorel (77 ani) în atelierul său personal

Modelatul pe roată

Cârja și piaptănul, instrumente folosite în olărit

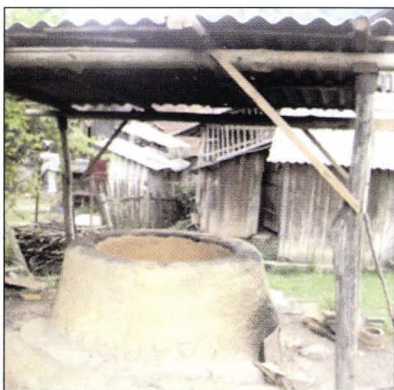
Țâța ulciorului este aplicată pe coada ulciorului

Decorarea cu pensula și cu argilă albă

Cuptor pentru ars oale

Șopronul sub care este adăpostit cuptorul

Atelierul de olărit al lui Betea Viorel

Diferite forme lucrate de Betea Viorel

Târgurile din Țara Zărandului – momente de sociabilitate

Sorin Sabău

Fără îndoială, în viața comunităților rurale și nu numai, târgul a fost și mai este încă un eveniment de o importanță majoră.

*„Târgurile – spune istoricul Fernand Braudel – sunt instituții bătrâne, mai puțin vechi decât piețele, înfigând totuși în trecut rădăcini interminabile... Rolul lor este să spargă cercul prea îngust al schimburilor obișnuite.”*¹

Același istoric surprinde plastic și esența acestor manifestări: *„Toate târgurile se prezintă ca niște orașe, efemere fără îndoială, dar orașe, dacă n-ar fi decât prin numărul de participanți. Periodic, ele își implantează decorul, apoi de îndată ce sărbătoarea se încheie, se mută. După una, două sau trei luni de absență se așează din nou. Fiecare dintre ele are, prin urmare, ritmul, calendarul, indicativul lui, care nu sunt aceleași cu ale vecinului.”*²

Târgul a apărut ca o necesitate a schimburilor economice, a schimburilor de mărfuri. În Evul Mediu, primele care au avut privilegiul de a ține târg au fost orașele. Ele erau, de regulă, și importante centre meșteșugărești în jurul cărora gravitau satele din jur. Dacă la început, datorită mijloacelor de transport slab dezvoltate, care nu permiteau transportul mărfii la distanțe mari, schimburile se făceau mai mult pe plan local, între oraș și satele din împrejurimi, cu timpul atât meșteșugarul cât și producătorul agricol, beneficiind de o producție ce depășea necesitățile pieței locale, încep să caute noi locuri de desfăcere și să iasă în întâmpinarea clientelei.

Nevoia de schimb este din ce în ce mai mare, țăranul având trebuință de îmbrăcăminte, încălțăminte, echipamente agricole, diferite ustensile etc., iar orășanul de produse agricole. Rolul banului în cadrul acestor schimburi începe să crească. Aceasta și pentru că, pe lângă dările în produse, apare și darea în bani, pe care țăranul era obligat să o plătească seniorului.

Dar, așa cum spune istoricul David Prodan: *„Piața... nu se restrânge la schimbul dintre oraș și sat sau dintre oraș și stăpân*

feudal, acesta se face și între omul de la șes și omul de la munte, între sat și sat, între om și om.”³

Factorul geografic are și el o mare importanță în apariția și dezvoltarea târgurilor. Asigurarea schimburilor între regiuni geografice diferite a apărut de la bun început ca o necesitate. Așadar, ca localizare, era normal ca târgurile să se dezvolte la intersecția unor regiuni diferite, a unor locuri cu trafic intens, la intersecția unor importante drumuri, a unor centre comerciale și administrative.⁴

Dar târgurile nu îndeplinesc doar funcția de schimb economic, ci ele sunt și adevărate manifestări socio-culturale. La ele participă toată lumea, indiferent de sex. Sunt locuri de întâlnire pentru oameni din medii sociale diferite, din regiuni diferite, de diferite etnii, sunt locuri de întâlnire a mai multor moduri de viață. Aici se schimbă impresii, idei, gusturi, se stabilesc relații sociale, uneori chiar de rudenie, se leagă prietenii.⁵ Uneori la târguri exista, pe lângă piața de mărfuri, și o piață a muncii. Aici se făceau angajări și pentru zone destul de îndepărtate față de locul târgului.

Târgul este de fapt sărbătoare. De altfel, zilele de desfășurare ale marilor târguri erau și zile de sărbătoare. De exemplu, unele târguri se țineau de Sf. Gheorghe, de Sf. Petru și Pavel, de Sf. Ilie, de Sf. Dumitru, de Sf. Mihail și Gavril etc.

Altele se țineau în sâmbăta și duminica cea mai apropiată de aceste sărbători. Exista un timp ritmic al târgurilor care avea în vedere și cele patru anotimpuri ale anului și muncile specifice acestora. „Târgul ... constituie prin importanța și semnificațiile sale un „eveniment” prin raportare la care, timpul țăranesc este mai precis măsurat, în comparație cu alte repere cronologice mai laxe: cele ale muncilor agricole, de pildă, - „vremea săcerii”, „vremea culesului” etc., sau chiar cu cele liturgice – în „Postul Mare”.⁶

Participarea la târg reprezenta în sine o zi de sărbătoare. Lumea se îmbrăca frumos, cu cele mai bune haine, muncile obișnuite, agricole în general, erau întrerupte, adesea mâncarea și băutura erau diferite decât în zilele obișnuite, se făceau excese.⁷ Alexandru Alimăneșteanu, într-un studiu din anul 1927, intitulat

Organizarea muncii rurale, face o trecere în revistă a zilelor dintr-un an în care țăranul român nu muncește, acestea fiind zile de sărbători la care sunt calculate și zilele de târg. Autorul ajunge la cifra de 86 de zile de sărbătoare pe an, din care mai bine de jumătate sunt zile de târg.⁸

O clasificare a târgurilor se poate face după data de desfășurare: existau târguri anuale, altele care se desfășurau de câteva ori pe an, de regulă în funcție de muncile specifice celor patru anotimpuri, altele lunare, altele săptămânale. Ele mai pot fi grupate și după natura produselor vândute: târguri de cereale, de vite, de animale sau mixte. Există și târguri desfășurate la ocazii speciale: târguri de seceriș, de cules, de tunsul oilor etc.

Județul Arad, care prin structura sa administrativă înglobează și cea mai mare parte a Țării Zărandului a avut și are o serie de târguri de tradiție. Majoritatea dintre ele își au originea în veacul al XVIII-lea, când apariția și dezvoltarea lor a fost încurajată de Curtea de la Viena.

De altfel, rodnicia pământului din această zonă a făcut ca produsele agricole obținute să fie de timpuriu principala sursă de schimb la târgurile din regiune. O descriere a domeniului Ducelui Rinaldo de Modena (care cuprindea o bună parte a Zărandului) din secolul al XVIII-lea, vorbește despre bogăția acestei zone:

*„Moșiile camerale modeneze – arădene se numără cu drept cuvânt printre cele mai frumoase, mai rodnice și mai sănătoase ținuturi din lume și există imperii colosal de mari, care nu s-ar putea mândri cu această fericită așezare geografică și cu această extraordinară bogăție a naturii, întrunită aici pe o întindere de aproximativ 60 mile pătrate.”*⁹

Firesc era, ca într-o asemenea regiune să apară și târguri însemnate care să atragă locuitorii din ținuturile vecine. O imagine a târgurilor din secolele XVII – XVIII din comitatul Aradului ne oferă Gheorghe Cihandu în cartea sa **Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri**. Aflăm astfel că Ineul avea un târg foarte vestit încă din secolul XVII. Veneau aici comercianți din Oradea, Beiuș și Debrețin.¹⁰

În secolul al XVIII-lea numărul târgurilor a crescut, situația lor în comitatul Aradului fiind următoarea: - din anul 1702 Aradul

avea dreptul să țină trei târguri mari pe an. Foarte importante erau târgurile de la Sf. Petru și Pavel în iunie și Sf. Dumitru în octombrie.

Pe luni, târgurile se succedau în comitat în felul următor:

- Ianuarie – târguri la Șiclău și Ineu;
- Februarie – la Șiria, Zărand, Chișineu;
- Martie – la Ghioroc, Arad;
- Aprilie – la Radna, Șiclău;
- Mai – la Șiria, Șimand;
- Iunie – la Zărand, Chișineu;
- Iulie - Șiclău, Arad, Ineu;
- August – Chișineu, Șiria, Zărand;
- Septembrie – Șimand, Ghioroc;
- Octombrie – la Radna, Ineu Șiclău;
- Noiembrie – Arad, Șiria;
- Decembrie – la Zărand, Chișineu. ¹¹

La sfârșitul secolului al XVIII-lea mai primesc drept de târguri și localitățile Sântana și Pâncota în 1768 și Buteni la 1795. Păulișul primește și el acest drept la 1812. ¹²

Existau însă în județul Arad și târguri mai vechi decât cele atestate în secolele XVII-XVIII. Acestea erau târguri tradiționale, ținute mai ales în zonele de munte ale județului. Este vorba de Târgul de pe Muntele Găina (desfășurat în fiecare an în cea mai apropiată duminică de Sf. Ilie) și de Târgul Sărutului de la Hălmagiu (în ziua de Sf. Toader). ¹³ Unele dintre ele erau la origine nedei, transformate în timp în adevărate târguri. (Așa s-a întâmplat și cu actualele nedei de la Tăcășele și Șortoc – transformate acum în târguri).

În prima jumătate a secolului XIX se remarcă târgurile mari de cereale și de vite de la Arad și Hălmagiu. La Hălmagiu erau cinci târguri pe an, iar la Baia de Criș patru. La Buteni era foarte important târgul de vite mari, cornute, la Pecica Ungurească (Rovine), Nădlac și Pâncota se remarcă târgurile de cai, iar cele de oi la Hălmagiu, Buteni, Pâncota, Cermei, Pecica Ungurească. ¹⁴

Perioada de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea este perioada de maximă înflorire a târgurilor. Marfa circulă, la fel și oamenii. Cei de la munte merg

cu produsele lor spre câmpie, iar cei din câmpie, mai statici, încep să depindă de schimbul sub formă de troc sau direct în bani, de produsele muntenilor. Participarea la târguri, schimburile de mărfuri, testarea pulsului piețelor, schimbul de informații și nu în ultimul rând câștigul, iluminează. Alături de reforma învățământului prin care accesul la educație pătrundea în cele mai izolate sate, participarea la târguri deschide mințile. Muntenii ies din izolarea lor, produc mai multă marfă pe care o valorifică din târg în târg, ajungând până la Curtea de la Viena.

Dacă în perioada sus menționată, târgurile erau de obicei apajul orașelor, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea situația se schimbă.

*„În perioada care urmează anului 1886 începe declinul târgurilor, datorat în principal progreselor industriei mari și generalizării transporturilor pe căi ferate. Orașele mari nu mai sunt în același timp și târguri de seamă. Viața târgurilor pulsează cu precădere în lumea satelor, acoperind necesitățile de schimb ale mediului rural. Există un raport invers proporțional între progresele capitalismului și intensitatea activității târgurilor. E semnificativ că târgurile au o viață mai prelungită și mai intensă în zone ca Munții Apuseni, Secuimea, Câmpia Transilvaniei, zone mai înapoiate sau, în ultimul caz, relativ izolate, în ciuda poziției centrale, din pricina mijloacelor de comunicație reduse și de proastă calitate. Nu putem trece cu vederea factorul tradiție, care joacă un rol extrem de mare în menținerea târgurilor, chiar atunci când rolul și eficiența economică a unora din ele s-au șters aproape complet.”*¹⁵

Așadar, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea importanța târgurilor se mută în mediul rural. Amplasarea geografică a târgurilor din Țara Zărandului și în general din județul Arad nu a fost de la început întâmplătoare. Târguri, precum cele de la Ineu, Pâncota, Hălmagiu, Găina, Buteni – în zona de deal-munte, și cele de la Chișineu, Pecica, Nădlac, Cermei – în zona de câmpie, au făcut legătura între mai multe regiuni. Ele atrăgeau atât locuitorii din Țara Zărandului, crișeni, moți din Munții Apuseni, din Bihor, cât și pe locuitorii Câmpiei Aradului, pe bănățeni și pe cei din Câmpia Crișurilor.

Nelipsiți de la târguri erau moșii crișeni. Într-o zonă săracă, cu pământ care nu produce aproape nimic, singura soluție de a-și procura cele necesare „traiului vieții”, cum spun ei, era plecatul „în țară” sau „în jos” cu căruțele pline de poame, de produse din lemn, oale de pământ, var sau produse de fierărie. Se poate vorbi despre adevărate sate specializate în asemenea produse. Câteva exemple: - în sudul județului Bihor (Depresiunea Beiușului) existau sate cu meșteri specializați în făcutul oalelor de pământ: Lehecenii, Săliște de Vașcău, Cărpinet, Criștioru de Jos, Lelești¹⁶, în arderea varului – Izbuc, Călugări; în produse de fierărie (topoare mai ales) – Vărzarii de Jos. În județul Arad, sate specializate în făcutul furcilor din lemn – Avram Iancu; oale de pământ – Hălmăgel, Hălmagiu, Târnăvița; în măhuri și poame uscate – Vidra. În județul Hunedoara – în oale de pământ – Obârșă, Tomești; în spete pentru războiul de țesut – Râșculița; în produse din lemn – Bulzești. Nu trebuie uitați moșii din Munții Apuseni cu produsele lor din lemn și tot cu produse din lemn, lăzi de zestre, cei din satul Hășmaș (jud. Arad) – de la poalele Munților Codru Moma și cei din Nadăș – din Munții Zărandului.

Drumurile lor „în jos” nu ocoleau târgurile. Cei din satele din sudul județului Bihor (Depresiunea Beiușului) plecau pe următorul traseu: Vașcău – Beiuș – Holod – Tinca – Salonta – Chișineu Criș – Arad – Timișoara – Lugoj – Caransebeș sau Vașcău – Criștioru de Jos – Vârfuri – Hălmagiu – Brad – Deva – Orăștie sau Vașcău – Vârfuri – Buteni – Șilindia – Sântana – Arad – Timișoara.¹⁷ Cei din estul județului Arad și din Hunedoara mergeau pe traseul Brad – Hălmagiu – Vârfuri – Buteni – Ineu – Pâncota – Șiria – Arad – Timișoara – Caransebeș sau de la Arad o luaau spre Oradea și Carei.

Transportul se făcea fie cu calul (marfa era încărcată direct pe cal), fie cu căruța. La târgurile apropiate marfa putea fi transportată și direct de către oameni, în spate. Cu timpul au apărut cărauși care transportau produsele (mai ales ale olarilor și fierarilor) la târg, contra cost. Plata se făcea de obicei în produse.

Uneori se formau adevărate caravane de căruțe ale olarilor (se ajungea și până la 10 căruțe) care stabileau un traseu comun când se îndreptau spre târguri. Foarte importantă era în acest sens

înțelegerea făcută dinainte între ei, când stabileau târgurile la care să se oprească, pe rând, doar câte doi, pentru a nu-și face concurență.¹⁸

Înțelegerile între participanții la târg erau foarte strict respectate. Un exemplu grăitor îl oferă participarea olarilor la Târgul de la Găina. Unii producători de oale nu aveau cu ce le transporta. De aceea apelează la cei care au cai (îi împrumută). Înțelegerea între ei este că cel care împrumută calul primește de la proprietarul oalelor a treia parte sau chiar jumătate din oale. La târg însă, proprietarul calului care a primit partea sa de oale, stă mai la o parte, pentru ca olarul să-și vândă oalele sale. Este o înțelegere dreaptă: „*Trebuie să stea mai în jos cu oalele, pentru că noi dacă nu le vindem nu mai avem cu ce să le aducem acasă și le spargem, dar el le duce cu calu dacă nu le vinde.*”¹⁹

Pentru târgurile mai îndepărtate se pleca pe zile mai multe. Plecau și 2-3 săptămâni. Vindeau la târguri, dar și prin satele prin care treceau. Moșii cunoșteau toate târgurile: „*Știam când se organizau târgurile ... (ne spune Cosma Gheorghe din satul Avram Iancu, 69 ani)... Marțea era la Arad, vineri era la Ineu, sâmbăta la Pâncota, mai era vinerea la Salonta. ... mergeam și la Tinca – luna. ...Da! ... Târguri vechi... și Chișineu Criș iară era târg vechi.*”²⁰

Unii dintre ei făceau adevărată cărăușie. Cumpărau produse din zona lor, le vindeau la târgurile din Câmpie, iar de acolo aduceau marfă pentru târgurile din zona muntoasă. „*Când mergeam încolo (spre Arad) cumpăram var și-l vindeam acolo. Când veneam încoace cumpăram cereale, porumb. Și iară cumpăram var și iară plecam și luam cereale. Am stat și 9 săptămâni. Numa pă timpul coasei mai veneam acasă.*”²¹ (informator Morcan Toma, sat Vidra, nr. 50, 65 ani).

Circulând prin sate și pe la târguri unde o parte din participanți erau de alte etnii, mai ales maghiari, germani sau slovaci, moșii au învățat rapid să facă comerț și în aceste limbi. Mihaela Gheorghe de 92 de ani din Vidra, ne spune: „*M-am înțeles cu ei ... Cât costă?, cum să zice la mere, la pită ... Mai mult nemțește am prins, numa acum am uitat. De prunc mic am prins mai bine.*”²²

Tot în drumurile pe la târguri și sate, se legau și prietenii. Petrișor Andrei de 75 de ani din Avram Iancu relatează: „Aveam câte un cunoscut, așa. Mergeam și băgam când era frig caii în iștălău. Întrebam unde este iștălău, în care loc. Are cutare: mergeam și băgam caii acolo. Îi plăteam. Îi dădeam de o bere sau mere. Altu n-avea pretenție să-i dai. Trăgeai căruța în ocol și te culcai în căruță. Dacă voiai să te culci, erau care te culcau și-n casă. Da' io n-am vrut. Io în căruță m-am culcat. Aveam bitușa aia pă noi ...”²³

Dar nu doar moșii cu căruțele lor puteau fi observați ușor în tumultul târgului. Participanții la târg se evidențiau și prin portul, prin felul cum erau îmbrăcați. „Lumea era mult mai îngrijită și mai tradițional decât acum. Îl cunoșteai, de exemplu, pă ăla care-i de la Șicula ... avea un anumit fel de pantaloni, de ițari pă el ... nu avea pantaloni din ăștia nemțești ... cum să spune. Aia avea o culoare ... să știe după cum îi șorțu, cum îi hainele după el ... de unde vine”.²⁴

Cele mai căutate târguri erau cele unde se vindeau și animale. „Asta o fost unul din criteriile de bază. Este târg de animale sau nu este? ... Omu vindea porcu sau vindea calu ... cumpăra altceva. Aici o fost ... aici s-o mișcat banii ... s-o-nvârtit banu. În târg o fost singuru loc unde schimbu de valori s-o făcut”²⁵. (Crișan Petru din Pâncota)

Cea mai mare piață de cai din regiune (se pare că și din țară) era cea de la Pâncota. „Sunt oameni în Pâncota care mi-or spus .... peste 4000 de atelaje ... 4000 de atelaje săptămânal veneau în piață la Pâncota, până în 62 până la colectivizare. ... da mii de cai, nu așa. Era o fâșie (de pământ n.n.) așa în pantă și erau și încercați cu roțile împiedicate (la căruță n.n) să urce dealu sus și ... deci aveau și loc ... pistă de încercare cum să zice. Dacă trage, dacă n-are suspin ... ca oamenii creșcuți cu cai”²⁶

Târgurile erau structurate pe specialități de mărfuri. La Pâncota de exemplu, era un spațiu mare alocat animalelor, apoi veneau cerealele, brânzeturile, găinile și ouăle și meșteșugarii. Perioada de maximă participare a oamenilor la târguri erau orele 10-11, era „buricul târgului”.

Lumea aștepta cu nerăbdare ziua de târg. Mergeau acolo cu

voie bună. „Dacă te dor măselele stai acasă, nu veni la târg. Necazurile le lași acasă și acasă le găsești. De aia te duci în piață, ca să fii cu inima deschisă, să glumești, să uiți, să vezi omu care știe de glumă și nu care nu știe de glumă ... care-i constipat.”²⁷

Glumele se făceau și între vânzători și cumpărători. La negocierea care avea loc umorul și inteligența își spuneau cuvântul: „– Cum dai marfa?” „– Apăi după cum îi omu!”²⁸

La târg la Gurahonț, alt exemplu:

„– Domnu Crișan, io ce pălărie să-i iau lu bărbatu meu?

Apăi io să știu din Pâncota dacă dumitale din Gurahonț nu știi? Apăi atunci dacă nu-i bună la bărbat, îi bună la vecinu.

No!

Cu vecinu trăbă sa te ai mai bine decât cu neamu! Până meri după neamuri, vecinu-i acolo aproape”²⁹

Târgul a fost și a rămas un eveniment important. Crișan Petru din Pâncota, pălărier care participă la majoritatea târgurilor din Țara Zărandului, descrie cel mai bine starea de spirit din timpul acestor manifestări: „Îi interesantă viața asta a târgurilor. În orice caz nu-i ușor. ... Mă duc la piață. Abia aștept să-mi văd prietenii, să văd ce fac? Și dimineața dau o tură ... după ce despațetam ... Și vara când mă duc la piață, îmi pun mașina, fac șatra, încui mașina, cu marfa-n mașină, dacă nu-s vecinii p-acolo ... și merg să văd ... cunosc pă ăla, pă ăla? ... ce faci? Cum ești? Poate că ieri ne-am întâlnit la târg la Ineu ... da să văd ce faci? Cum îi? ... Mai facem o bârfă de politică la colțu străzii...”³⁰

Note:

¹ F.Braudel, *Jocurile schimbului*, București, Ed. Meridiane, 1985, p. 80 - 81

² *Ibidem*, p. 81 - 82

³ D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania Târgurile, în secolul al XVI-lea*, vol. I. București, Ed. Academiei, 1967, p. 571

⁴ Iuliana Blaga, *Contribuții la studiul relațiilor de schimb. în Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei (AMET)*, vol. IX,

Cluj – Napoca, p. 231

⁵ *Ibidem*, p. 233

⁶ B. Ștefănescu, Florica Ștefănescu, „Relația dintre sărbătoare și târg. Cazul târgurilor de țară de la Beiuș“, în *Biharea*, vol. XXII – XXIII, Oradea, 1999, p. 76

⁷ *Ibidem*, p. 76

⁸ Al. Alimăneșteanu, *Organizarea muncii rurale*, București, Ed. Imprimeriile Independența, 1927, p. 16 - 18

⁹ V. Arimia, Elena Moisiuc, „O descriere inedită a teritoriului și oamenilor din fostul comitat Arad la sfârșitul secolului al XVIII-lea“, în *Ziridava*, vol. X, Arad, 1978, p. 215

¹⁰ Gh. Ciuhandu, *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, Ed. Diecezana, 1940, p. 190

¹¹ *Ibidem*, p. 191

¹² G. Manea, Târguri din județul Arad, în *Ziridava*, vol. V, Arad, 1975, p. 59

¹³ *Ibidem*, p.59

¹⁴ *Ibidem*, p.61

¹⁵ Hilde Mureșan, „Cu privire la comerțul local în Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea“, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj*, vol. XV, Cluj-Napoca, Ed. Academiei, 1972, p. 328; 336; 337

¹⁶ A. Chiriac, „Transportul și desfacerea produselor provenite din satele cu meșteșugari specializați în olărit și fierărit din Depresiunea Beiușului“, în *Biharea*, vol. VII-VIII, Oradea, 1980, p. 215

¹⁷ *Ibidem*, p. 337

¹⁸ *Ibidem*, p. 218-219

¹⁹ Florea Florescu, „Târgul de pe Muntele Găina“, în *Sociologie Românească*, București, Anul II, 1937, nr. 9-10, septembrie-octombrie, p. 427

²⁰ Informator Cosma Gheorghe, sat Avram Iancu, 69 ani

²¹ Informator Morcan Toma, sat Vidra, 65 ani

²² Informator Mihuța Gheorghe, sat Vidra, 92 ani

²³ Informator Petrișor Andrei, sat Avram Iancu, 75 ani

²⁴ Informator Crișan Petru, Pâncota, 51 ani

²⁵ *Ibidem*

²⁶ *Ibidem*

²⁷ *Ibidem*

²⁸ Informator, Cosma Gheorghe, sat Avram Iancu, 69 ani

²⁹ Informator, Crișan Petru, Pâncota, 51 ani

³⁰ *Ibidem*

Summary

Fairs from Zarand land - moments of sociability

Fairs have always been considered some moments of celebration in the world both in the villages and towns. As ethnographic region Zarandul is well defined and its fairs had considerable seniority. They currently manage to gather crowds and to celebrate nature preservation. .

Aspecte ale evoluției mentalităților rurale reflectate în obiceiurile din Țara Zărandului

Cristian Vereș

Societatea românească a cunoscut, în cursul secolului XX, importante evenimente și schimbări ce s-au oglindit și în schimbările de mentalitate.

Mentalitatea urbană a acceptat aceste schimbări într-un mod mai firesc datorită mecanismului de funcționare a urbei, care izolează într-o mai mare măsură individul.

Satul, caracterizat printr-un ritm propriu, mai puțin efervescent, comparativ cu cel din mediul urban, dar care avea o viață condusă după reguli și cutume bine stabilite ce se răsfrângeau asupra fiecărui individ, a cunoscut o serie de schimbări majore în mentalitate.

În ultimul timp, aceste schimbări, care astăzi duc spre o destrucțurare a satului românesc sunt puse, în special, în seama regimului comunist. Acesta a jucat, într-adevăr, un rol important în schimbarea mentalității, dar începutul acestui proces de modificare a mentalității a avut loc cu mult înaintea instaurării comunismului în România.

În așezările din Țara Zărandului aceste schimbări au avut loc în proporții diferite în funcție de o serie de factori cum ar fi distanța față de așezările urbane, numărul de navetiști, migrația forței de muncă în străinătate.

Schimbările intervenite la nivelul mentalității rurale sunt vizibile și în obiceiuri, schimbările, ce intervin la nivelul tradiției, având un ritm mai lent.

Ritualul nunții înglobează o suită de obiceiuri, unele de origine creștină dar și unele precreștine, nunta fiind caracterizată, de către unii cercetători, drept *o însumare de momente ceremoniale și rituale în succesiune, alternate între cele ludice, de petrecere și voie bună*¹.

Nunta este unul dintre cele mai importante evenimente din viața omului, ea putând fi considerată un rit de trecere deoarece tânăra pereche intră în rândul lumii și într-o nouă etapă a vieții,

statutul lor în societate schimbându-se. Efectele acestei treceri este resimțită nu numai de tinerii însurăței ci și de restul comunității, deoarece *prin plecarea celor tineri din rândul categoriilor de tineret cărora le aparțineau, prin plecarea din familiile lor (...) se produceau ciocniri de interese și sentimente, conflicte, uneori buna rânduială se balansa.*²

Tinerii se cunoșteau în acele momente de viață socială a satului cum erau clăcile, șezătorile, târgurile și hora. Rolul clăcilor și al șezătorilor, atât din punct de vedere economic cât și socio-cultural, s-a păstrat și astăzi, chiar dacă acesta este, totuși, ceva mai diminuat decât în trecut, dar horele au dispărut din viața majorității așezărilor zărăndene.

Clăcile se făceau *pe când puneau oamenii holde pe deal*, iar numărul lucrătorilor chemați varia în funcție de suprafața terenului ce urma a fi lucrat, pe valea Troașului claca de la secerat durând de obicei o zi. Lucrătorilor, numiți și *clăcanii* li se le dădea *de șină, mâncare, de beut, apoi jucau*. Un alt gen de clacă, care astăzi a dispărut, este cel făcut *la călți*. *Femeile torceau la ele acasă o săptămână sau două călții ăia, da altele nici nu gătau până atunci, și aduceau ce-o lucrat după adunarea aceea de mâncare și de băutură., nu era bai. Vineau și nepoștiți, care n-or lucrat nimic, primeau și ei de băut toți beau, la joc era liber, da la mâncare nu se băgau nici care să mănce*³.

Șezătorile, erau și ele momente importante în viața comunității fiind o altă ocazie cu care tinerii se cunoșteau. Un sătean din Troaș : *se adunau multe femei și fete la un loc, torceau aclo, câteva râșchiau din râșchitor și făceau jurebie, câteva depănau, făceau ghem de pe vârtelniță. Erau și bărbați și băieți care mai știau lucra și ei, da' se râdeau muierile de ei, le ziceau muierotcă. Șezătorile se făceau aproape în fiecare săptămână de la Crăciun până la zăpostirea postului de Paști.*⁴

Târgurile și nedeile erau și ele ocazii în cadrul cărora se puteau întâlni tinerii.

În Zărând, pe lângă târgurile obișnuite, există și unele ce au un caracter aparte, cum ar fi târgul de pe muntele Găina sau târgul de la Hălmagiu, din ziua de Sântoader.

Târgul de Fete de pe muntele Găina, aflat la granița dintre

teritoriile locuite de moți, crișeni și țopi, reprezenta o ocazie a tinerilor de a se cunoaște, de a își face cunoscute atât calitățile cât și zestrea, în vederea întemeierii unui cuplu.

Târgul, pe lângă rolul de socializare, care de altfel era secundar, avea și un scop comercial, aici veneau moșii cu ciubere și diferite obiecte din lemn, iar olarii crișeni de la Târnăvița și Hălmăgel își vindeau marfa, uneori practicând trocul. Oalele erau date pe plăcinte moșești, ouă, brânză, afine, obiecte de lemn⁵.

Târgul de pe muntele Găina - 2010

Lucreția Vasiu, născută în satul Târnăvița, își amintește că în copilărie, pleca cu măștihoiul ei la târg ca să vândă oale la Târgul de pe muntele Găina, și ajungând în ajunul târgului, înnoptau ca toți crișenii în locul numit *coada Găini*, unde se aprindeau focuri, se cânta la clarinet, taragot, lăută, dubă. Crișenii abia în dimineața următoare urcau pe vârful muntelui ⁶.

În decursul timpului rolul târgului de pe muntele Găina s-a pierdut, devenind o serbare câmpenească organizată de autoritățile locale din județele Arad, Alba și Hunedoara.

Târgul Sărutului de la Hălmăgiu, avea loc în ziua de Sântoader, ocazie cu care proaspetele neveste, cele ce s-au măritat în perioada Fructului (intervalul cuprins între Bobotează și Postul Paștelui)⁷ veneau la târg însoțite de soacre, fiind îmbrăcate în costumul de mireasă, cinsteau cu vinars bărbații întâlneau și îi sărutau, aceștia plătind sărutul cu bani. Astăzi locuitorii din satul Târnăvița, ce țin de comuna Hălmăgiu, nu prea mai știu de Târgul Sărutului.

Hora reprezenta un alt moment în care tinerii socializau, cu această ocazie formându-se viitoarele perechi.

Astăzi în satele zărandene nu se mai fac hore, funcțiile acestora ca loc de întâlnire și distracție a tinerilor, fiind preluate de către discotecii, acest transfer nefiind bine văzut de unii săteni, în special de cei mai vârstnici, care își amintesc că atunci *când soarele era la o prăjină de asupra capului o trebuia să fie acasă femele, n-o avut ce căuta noaptea la joc*⁸. O învățătoare deplânge dispariția horelor, nefiind de acord cu comportamentul și vesti-

mentația tinerilor din satele de astăzi: *Înainte tinerii mergeau la horă, se comportau foarte bine, dar astăzi nu mai. Nu mai e școlă, e o depravare, să se vadă buricu? Când un tânăr vede buricu la o fată, ce să rădică? Lasă că bătrâna știe...⁹.*

Artur Gorovei descria hora astfel: *flăcăul joacă în horă cu fata care-i menită să-i fie nevastă, dar el nu se gîndește la asta cum nu se gîndește la moarte. Și într-o bună zi, așa, ca din senin se vede omul prins în laț ca un pițigoi. Și atunci i-a venit vremea.¹⁰*

Fetele erau ceva mai prudente și încercau să-și afle din timp ursitul. În zona comunei Vârfuri, se crede că fetele își puteau afla ursitul la Sfântul Ion. *Când venea popa cu crucea, la Sfânt Ion, în ajun la sfințirea caselor, relatează o săteancă, bunica ori mama o furat de la crâșnic, ca s-o pună la cap o floricuță de la busuioc, s-o pună la fete, da să nu știe fata și noaptea zicea că visează bărbatul ursit¹¹.*

O săteancă din Bontăști a relatat că i s-a pus sub pernă busuioc de Bobotează dar în loc să își viseze ursitul, l-a visat pe cel al verișoarei ei¹².

Altă ocazie a fetelor de a își afla ursitul era de Crăciun, când în ajun posteau, și seara înainte de culcare puneau sub pernă pieptenele.

Fetele ce nu își întâlneau ursitul și rămîneau fete bătrâne, deveneau ținta batjocurii în sat, cu ocazia strigărilor peste sat și a desîntecelor de la nunți și hore:

Fata care alege mult,
Se mărită după mut.
sau

Mărită-te huhulină
Nu șade fată bătrînă
Că și dracu s-o-nsurat
Și tu nu te-ai măritat.¹³

Unele tinere pentru a nu le trece vremea măritişului, și pentru a nu intra în rândul fetelor bătrâne, vârsta limită pentru aceasta

fiind cea de douăzeci de ani, acceptau și miri pe care nu îi doreau sau se măritau în pripă. O săteancă din Troaș își amintește că pentru a nu-i trece vremea a luat de bărbat în scurt timp un om aproape necunoscut: *M-o cerut duminică sara o venit și joi și ne luăm. O vinit după mine cu cumătru, cu frates-u și cu niște oameni. Lui îi murise nevasta și îi rămăsă o fătuță mică, pe care am crescut-o io. Eu nu fusesem măritată da eram săracă. Acuma fetele se mărită de 20, de 25 de ani da atunci dacă ai rămas nu te-ai mai măritat* ¹⁴.

În categoria flăcăiilor tomnatici intră cei ce rămân necăsătoriți după 20 de ani, spunându-se că aceștia au intrat în *casa băbălăilor*. Se consideră că tânărul la vârsta de 18 ani se căsătorește după voia sa, la 19 ani îl însoară curvele, la 20 de ani îl însoară babele iar după 25 de ani îl mai însoară dracu. Care nu se însoară până, la 30 rămâne dracului așa, neînsurat; n-are rost să mai facă nuntă ¹⁵.

Feciorii tomnatici sunt totuși priviți cu mai multă înțelegere decât fetele bătrâne, deoarece se considera că acestea au rămas nemăritate din cauza defectelor lor, în timp ce feciorilor le-au fost făcute farmece și le-au fost legate cununile ¹⁶.

Mireasa de obicei, în trecut trebuia să fie virgină, dar cu timpul, în unele sate aceasta nu a mai fost o condiție de bază la contractarea căsătoriei.

În satul Temeșești legăturile preconjugale, nu erau condamnate, relațiile de concubinaj în multe cazuri transformându-se în căsătorie oficială și religioasă o dată cu apariția primului copil al cuplului.

Odată ce căsătoria era consfințită, legăturile extraconjugale erau aspru condamnate de către comunitate, în special femeile adultere legăturile fiind făcute publice, în unele sate arădene – cum ar fi cele ale comunelor Gurahonț și Brazi, în cadrul unor „strigări peste sat” practicate de Sânjeorj, fiind luați în bătaie de joc alături de flăcăii tomnatici și fetele bătrâne

Mirele și mireasa până la mijlocul secolului XX erau consăteni, fetele chiar și după aceea au evitat să părăsească satul, cele din satele Troaș, Temeșești și-au adus mirii din satele alăturate, în special din satul Petriș ei devenind *gineri pe casă*.

Cuplurile în care unul din membrii este străin zonei sunt rare, existând față de aceștia o anumită reticiență, crezându-se că aceste cupluri se bucură de mai puțină fericire decât cuplurile în care ambi sunt din zonă. Acest lucru reiese și din amintirile neplăcute despre viața conjugală a unei sătence ce a preferat să ia de bărbat un *străin* în loc să aleagă un băiat din sat : *Soțul o venit din Oltenia, și am trăit cu el 16 ani aici în Ardeal. Am avut fel de fel de pețitori, că n-am fost așa urâtă ca să nu mă ieie cineva. O făcut în scris că el nu va părăsi Ardealul. Îi vin dracii că-l omoară ungurii. Omoară dracu... Atuncia în "38 am plecat în Oltenia. Și în 45 am venit eu singură, am stat 7 ani aclo și apoi m-am despărțit de el. M-am dus cu vagonu și am venit cu geamantanu* ¹⁷.

În ritualul nunții se pot distinge trei mari etape: logodna sau încredințarea, tocmeala și ceremonialul nunții propriu-zise.

În trecut, în zona depresiunii Gurahonț, numai țărani mai bogați făceau logodnă, astăzi se face logodnă mare¹⁸. Pe valea Troașului logodna era cunoscută sub numele de încredințare, ea fiind oficiată de preot urmată de o petrecere la care participau neamurile, astăzi participând mai mulți invitați.

Căsătoria, până nu demult, reprezenta un contract între părinți, sentimentele mirilor având de obicei un rol secundar în alegerea partenerului. Tatăl mirelui mergea singur sau însoțit de un pețitor, la părinții miresei. Pețitorii în zona Gurahonț erau *oameni buni de gură*, existând și oameni plătiți pentru a merge în pețit¹⁹.

În satele de pe valea Troașului, pețitorul era de obicei o rudă sau prieten al mirelui, care prezenta calitățile acestuia, în cazul eșuării tratativelor duse pentru tocmeala zestrii acesta nu era considerat vinovat și nu avea nici o responsabilitate.

În zona comunei Hălmagiu, la pețit mergeau părinții mirelui și nănașu, stabileau cu familia fetei când fac nunta și discutau despre zestrea acesteia, care pentru o familie mijlocie însemna cca 1-2 ha de pământ ²⁰.

Pe raza comunei Vârfuri la pețit „se duce numai feciorul cu părinții, și se aranjază pe cât să facă tocmeala. Între două săptămâni și o lună, cam, după cum se înțeleg. La tocmeală se negocia zestrea și se stabilea nunta, să duceau neamurile, pă cine

*vrea mireasa și mirele să cheme.. Erau și din cei oameni care nu se înțelegeau cu zestrea*²¹.

Zestrea era stabilită în funcție de poziția pe care o ocupa în sat familia mirilor, de avere, de vârstă, de virtuți și de frumusețea miresei, dar și de însușirile mirelui.

În Troaș, când se tocmea zestrea se spunea că se cinstea rușinea fetei ²², iar în zona depresiunii Gurahonț după tocmeală se bătea palma prin suman și apoi se făcea masă cu lăutari²³.

Bătrânii satelor își amintesc cu nostalgie de nunțile de altădată, de obiceiurile și strigăturile de nuntă, de muzică, de tineri îmbrăcați în costum popular, regretând că în majoritatea nunților de azi aceste elemente nu se mai regăsesc. Astăzi mirii sunt îmbrăcați în costume de oraș, iar miresele în rochii albe, iar nuntașii fiecare cum pot..

O altă deosebire dintre nunțile de ieri și cele din prezent constă în numărul de nuntași, înainte participând la nuntă tot satul, acum numărul de invitați fiind mai restrâns, mai ales în cazurile în care mai nou locul de desfășurare a ospățului nu îl mai constituie gospodăriile familiilor mirilor, ci sunt mai nou organizate la restaurant.

Chemarea la nuntă se făcea în zona Gurahonț cu o săptămână – două înainte, la Troaș aceasta fiind făcută doar cu trei zile înainte²⁴. Chemătorii la nuntă în satul Târnăvița este făcută de vifori²⁵, iar în satul Zimbru erau doi, *unu din partea mirelui și unu pentru mireasă, mergeau pe cai frumos împodobiți cu uiaga din poartă-n poartă. Azi merg pe bicicletă. Cel chemat trebe să be dacă vine.*²⁶ Modernizarea chemării nu s-a rezumat doar la înlocuirea calului cu bicicleta, aceasta fiind continuată cu apariția invitației scrise, aceasta pătrunzând mai recent atât în zona depresiunii Gurahonț cât și pe valea Troașului, acestea fiind înmânate de doleși sau mai nou trimise prin poștă, în acest caz rolul doleșilor în chemarea la nuntă fiind suprimat.

Durata desfășurării nunților era de trei zile, astăzi ea fiind în unele cazuri mai mică, durând doar o zi. Durata nunții astăzi este influențată de situația materială a mirilor, reflectată și în cantitatea de mâncare și băutură. *Altădată când este vinarț mai mult nunta ține până luni. Vinarțul ie cinstea nunții, nici nu are*

*nici un rost nuntă fără rachie. Când este vinars mai mult nunta ține până luni. Sunt care adună tot satul aceia au vinars. În unele locuri, după ce s-a făcut cinstele nu mai dau vinarș. Dacă nu se mai dă vinarș uni încep să strige că au dat atâția bani și nu le-a mai dat vinarș.*²⁷

*În zona comunei Vârfuri, mirii invită nuntașii separat astfel că practic se organizează două mese de nuntă “ toți cei chemați de mireasă merg la tânără acasă iar cei care sunt chemați de mire, merg la tânăr. Sunt și care sunt chemați și la el și la ea și atunci se duc așa care inde vrea. Dacă mireasa rămâne noră în casa soțului nuntașii rămân aclo, dacă trebuie să meargă el junere atunci tot se duc la el acasă numa atunci pleacă de la el de acasă și se duc la mireasă și fac nunta aclo, aclo rămân, aclo se gată nunta.,”*²⁸

*În satul Avram Iancu nunta ținea de sâmbătă până luni seara - marți. Sâmbătă seara mirele se ducea după mireasă, acesteia dându-i-se un buchet de flori și busuioc ca să vadă mirele prin flori, mirele să nu o vadă și viața întreagă să-i fie drag ca florile*²⁹.

*Duminica când se duc la mireasă oamenii mirelui sunt întrebați: „după ce a-ți vinit la noi? Căutam o mireasă, o floare... Slugiile se duc și scot mireasa din casă alte mirese, babe și îmbrăcate, 0,,buță. Da’ nu urâtă rău c-am zâs să nu-i fie așa urât la mire. Mergeau și-i așteptau c-o masă, afară la mireasă. Masa era pregătită și nașii cu mirele așteptau să iasă mireasa. Când scoteau mireasa afară, nașa punea mireasa să-l calce pe mire pe picior ca să fie tot ia mări hoată ca mirele, da nu să întâmplă chiar așa, care e aspră, e aspră.”*³⁰

*În Târnăvița nunta ținea două zile și două nopți, o zi și o noapte la mire, o zi și o noapte la mireasă sâmbătă mirele se ducea după mireasă și erau scoase 4-5 mirese false*³¹.

Una din cele mai vizibile modificări adusă de modă este cea a modului de aranjare a părului miresei. Fetele înainte purtau două cozi (chici), care o dată cu modificarea statutului social nașa făcea miresei un concii, ce marca intrarea în rândul nevestelor, dar acum fetele nu mai au nici chici, sunt doamne, cu părul retezat. După slujbă, vineau acasă, mirele era pus pe un scaun, mireasa sta în brațele mirelui, cu un copil în brațe. Mirele trebuie să

deznoade chica miresei, codițele împletite în trei, iar nașa îi făcea conciu, îl întoarce așa cum ne purtăm noi...Se pune piaptănul și se întorc chicele, se pune o ceapsă roșie, o cârpă alta roșie pe sub aceea. Atuncea era cârpa de credință un fel de batic de mătăasă și trebuie cumpărată de mire. Acuma se pune un prosop sau șervețel ceva, la mână. Cu baticul acela când vine de la cununie cu acela o învăluie pe mireasă, ș-atuncea-i nevastă. Mirele înainte purta clop. Numa la cununie în biserică îi luau clopul să-i pună coronița, da acuma sunt cu capu gol.³²

Nunta era condusă de vornic (Târnăvița), giveri (Valea Troașului), slugi (Avram Iancu) sau diavoli (Secaș). Giverii strâng banii, într-un coș, givărul nu primește bani doar se distreză, mîncă, bea el și soția și chiar și copii nu plătesc. Ca să fi giver trebuie să ai dar ca și când ai fi un domn cu carte.³³ Giverii cântau la ciubăr, pe drum spre biserică, și de la biserică, la mire, spuneau strigături sau descântece, cum se mai numesc la Avram Iancu .

O altă persoană ce are un rol însemnat în derularea nunții este stegarul, acesta fiind un flăcău *care trebuia să aibă mamă și tată* să nu fie copil din flori.

Confecționarea steagului începea joia, dar bățul din lemn de tufă, trebuia luat din pădure cu o săptămână înainte de feciorul numit drept stegar. Stegarul dădea coaja jos după băț, îl cresta la vârf și îl ascutea legând acolo un pergău (un zângalău) . Din vârful steagului se tăia o bucată, din aceasta făcându-se o furcă pentru mireasă *să puie caierul și să toarcă, eu și acuma o țân în pod. Am dat-o la un om de mi-a făcut-o încrestată.*

La Avram Iancu se fura steagul și se cereau bani ca răscum-părare Stegarul trebuia să aibă grijă de steag. Steagul se păzea până ce vineau de la biserică. Când se întuneca îl băgau la cămară. Steagul era stricat la trei zile după nuntă de către mire și mireasă ³⁴.

La Secaș steagul era format din trei cârpe, două roșii și una albă la mijloc. Și se făcea o cununie la vârf la bâta aceea. Steagul *“pe margini era cusut de o femeie specializată în așa ceva, dar primele împunsături în steagul de nuntă, erau făcute de mire și mireasă”³⁵.*

Steagul sau sulita, cum se mai spune în zonă, se face și la înmormântarea unui fecior, și se pune la cimitir cu batista aclo

sus făcută frumos. Înalt de 3-4, 5 m. de înalt ca și la nuntă ³⁶.

Strigăturile sau descântecele, cum mai sunt numite, au un rol foarte important, ele fiind făcute pe parcursul întregii nunții. *Acuma tineretul nu mai descântă așa cum s-o descântat mai nainte, acuma se modernizează.* ³⁷

Majoritatea descântecelor aveau un caracter satiric pronunțat licențios, cei vizați fiind chiar și mirii

*Astă fată se mărită
da nu știe face pită...*

sau

*Frunză verde de cireășă
dulce-i gura la mireasă,
De ar ști mirele,
ar sări ca iepuri.*

sau

*Cum îi ursu pe spinare
așa-i mireasa între picioare.*

Vizați erau și nuntașii sau simplii spectatori ai alaiului de nuntă

Câtu-i domnul de domnos

Lângă p(...)ă șade jos

sau

*Fugi nană de la fereastră
că te bag cu p(...)a în casă.* ³⁸

Stegarilor le era adresat un descântec de genul:

Joacă steagul măi stegar

Nu ține umbră la nări.

După oficierea ceremoniei religioase, se merge acasă la mire, unde este scoasă în curte o masă, pe care este pus un ciubăr de brad împodobit cu o cunună de flori și cu un fomfiu verde.

Mireasa tăia, când venea de la cununat o creangă dintr-o

ultoaie, dintr-odată. O țâpat-o jos, o tăiat-o și-o lăsat-o, după tăiatul crengii punându-se masa și după aia se spăla pe mâini.³⁹

Sătenii din Troaș nu mai știu exact semnificația și nici rolul actanților gestului de tăiere a crengii, o fostă mireasă spunând că *mirele în timpul ăsta el trebuia să fie ochi și urechi căci altu-i fura mireasa, asta după cununie, la mireasă sau la mire unde era nunta. Acolo se leagă ciubărul până lumea sara....*

O fostă mireasă își amintește că *nănașa și nănașu țâneau mâinile așa și să spălau de mireasă cu apă din ciubăr. Puneau oamenii bani pe o farfurie la mireasă, după cununie imediat. Mireasa stropea cu busuiocu', lua apă de acolo cu busuiocu' și stropea pe toată lumea. Se râdeau că dacă stropește mireasa mirele atunci el e supus ei. Atuncea ascundeau mirele după steag. Atuncea mireasa cu mirele luau ciubărul și-l duceau la o ultoaie în grădină la mireasă acasă, măr, păr, da nu prun⁴⁰.*

În Avram Iancu, o femeie relatează *mireasa îți țâpă apă în mâini și dacă te cunoaște îți țâpă și în față, cu busuiocul. Pui bani ca să te spele mireasa pe o farfurie. Împodobit, având o pană de busuioc în el și cu apă. Și-atuncea mirele fuge mai departe, lasă mireasa singură și întoarce masa de trei ori. trebuie să înconjure masa până ajunge miresa, în fugă.⁴¹*

Când ajunge la mireasă, mama mirelui sărută mireasa, soacra trebuind să o ridice de trei ori în brațe, recunoscînd-o drept copil, mireasa trebuind să fie ascultătoare față de soacră.

O soacră își amintește că *duminică după-amiază, se venea de la cununie, se făcea conciu la mireasă, mai pe sară atunci se făcea cinstea, pe la 6-7 sara. S-o făcut cinstea și-atuncea s-o jucat jocul miresei. După ce s-a jucat jocul miresei atuncea iară s-a pus mâncarea. La jocul miresei se puneau câte zece lei pentru a-i fi dedicată unei fete jocul. Mireasa juca și ea. Jocurile erau numai în doi. Luni dimineața se dădea o tocană acrișoară, mergeau acasă și se culcau. Mâncarea era făcută de socăciță, amu aduc bucătar de pe la Gurahonț, cortul îl aduc dintr-o parte, și vesela din altă parte. Luni pe la 1- 2 iar se strângeau înapoi la nuntă, amu scluga striga cinstele. Fiecare sclugă striga cinstele mirelui sau ale miresei, a cărui sclugă era. Nașu dădea câte un pahar de țuică celui care dădea banii. Pe masă era pusă găina,*

Nu tăiau gâtu de tot ca să steie drept se punea lopățică de porc pe colac. Mai puneau câteodată câte o țăgară la ia în gură⁴².

În Târnăvița în cea de a doua zi a nunții se strigau cinstele și nuntașii plăteau socăcițele⁴³.

Muzica de la nuntă era interpretată de oameni din zonă, *au fost taraful de la Vârfuri, un taraf deosebit, români. Taraful "Pi-țagușul,, avea clarinet, taragot, saxofon, acordeon, dubă. Tineretul din ziua de astăzi nu le mai place, aduc muzicanți de la Arad⁴⁴.*

În Troaș erau două tarafuri, toate nunțile făcându-se și la mire și la mireasă., dar în ultimul timp, din motive financiare, nunta *se face laolaltă ca să fie o singură muzică.*

La o săptămână de la nuntă tânăra pereche merge în vizită la socrii, de acum tinerii având un alt statut în cadrul societății.

Bibliografie

Artur Gorovei –*Datinile noastre la naștere și la nuntă*, București, ed. Paideia, 2002.

Ion Ghinoiu - *Obiceiuri populare de peste an*, București, ed. Fundației Culturale Române, 1997.

Ioan Moanță – *Nunta românească în literatura cultă*, București, ed. Card, 2001.

Mihai Pop – *Obiceiuri tradiționale românești*, București, ed. Univers, 1999.

*** *Sărbători și Obiceiuri vol.II Banat, Crișana, Maramureș*, București, ed. Enciclopedică, 2003.

Note:

¹ Ioan Moanță – *Nunta românească în literatura cultă*, București, ed. Card, 2001, p.8

² Mihai Pop – *Obiceiuri tradiționale românești*, București, ed. Univers, 1999 p.158

³ Stean Lazăr, n.1942, sat Troaș, com. Săvârșin, jud. Arad

⁴ *ibidem*

⁵ Betea Viorel n. 1933, ani, sat Târnăvița, com Hălmăgel jud. Arad

⁶ Lucreția Vasiu, n.1937, sat Obârșă, com.Tomești,jud. Hunedoara

⁷ Ion Ghinoiu - *Obiceiuri populare de peste an*, Buc., Editura Fundației Culturale Române, 1997, p. 77

⁸ Rada Elena, n. 1937, sat Avram Iancu, com. Vârfurile, jud. Arad

⁹ Octavia Vujdea, n.1908, sat Avram Iancu , com. Vârfurile, jud. Arad

¹⁰ Artur Gorovei –*Datinile noastre la naștere și la nuntă*, București, ed. Paideia, 2002, p.63

¹¹ Rada Elena n. 1937 sat Avram Iancu, com. Vârfuri, jud. Arad

¹² Nana Mare, n.1929, sat Bontăști, jud. Arad.

¹³ Paul Nicușor, profesor, n.1943, sat Honțișor, com. Gura-honț, jud. Arad.

¹⁴ Tomșa Sabina, sat Avram Iancu, com. Vârfurile, jud. Arad

¹⁵ Blaj Iosif, n. 1912, sat Temeșești, com.Săvârșin, jud. Arad

¹⁶ *ibidem*

¹⁷ Octavia Vujdea, n.1908, sat Avram Iancu , com. Vârfuri, jud. Arad

¹⁸ *** *Sărbători și Obiceiuri vol.II Banat, Crișana, Maramureș*, București, ed. Enciclopedică, 2003, p.45

¹⁹ *ibidem*

²⁰ Ștefea Cornel, n. 1937, sat Târnăvița , com. Hălmăgel

²¹ Rada Elena n. 1937, sat Avram Iancu, com. Vârfurile, jud. Arad

²² *Ibidem*, p.40

- ²³ *Ibidem*, p.39.
- ²⁴ *Sărbători și obiceiuri...*p.55
- ²⁵ Ștefea Cornel, n.1937, Târnăvița , com. Hălmăgel, jud. Arad
- ²⁶ Zimbran Ion, n. 1932, sat Zimbru, com. Gurahonț, jud. Arad
- ²⁷ Oprea Aurel, n. 1942,
- ²⁸ Zoica Ileana, 1931, sat Avram Iancu, com. Vârfurile, jud. Arad
- ²⁹ *ibidem*
- ³⁰ Octavia Vujdea, n.1908, sat Avram Iancu , com. Vârfurile, jud. Arad
- ³¹ Ștefea Cornel, n. 1937, sat Târnăvița , com. Hălmăgiu, jud. Arad
- ³² Rada Elena , n. 1937, sat Avram Iancu, com. Vârfurile, jud. Arad
- ³³ Aurel Dehelean , sat Troaș, com Săvârșin, jud. Arad
- ³⁴ Rada Elena , n. 1937, sat Avram Iancu com. Vârfurile, jud. Arad
- ³⁵ Valer Maria, n.1938 Secași, com. Brazii, jud. Arad
- ³⁶ Lazăr Alexandru , n.1926, sat Avram Iancu, com. Vârfurile, jud. Arad
- ³⁷ Rada Elena , 1937, sat Avram Iancu, com. Vârfurile, jud. Arad
- ³⁸ Costea Rusalin, n.1918, sat Iacobini, com Brazii, jud. Arad
- ³⁹ Florea Parascheva, n.1928, sat Avram Iancu, com. Vârfurile, jud. Arad
- ⁴⁰ Rada Elena , n.1937, sat Avram Iancu, com. Vârfurile, jud. Arad
- ⁴¹ Zoica Ileana, n. 1931, sat Avram Iancu, com. Vârfuri
- ⁴² Florea Parascheva, n. 1928, sat Avram Iancu, com. Vârfuri
- ⁴³ Ștefea Cornel, n. 1937, sat Târnăvița , com. Hălmăgiu
- ⁴⁴ Rada Elena, n. 1937, sat Avram Iancu, com. Vârfuri

Summary

Aspects of the evolution of village mentalities reflected in Zarand land customs

Romanian society has undergone during the twentieth century, important events and changes that were reflected in the change of mentality.

Urban mentality has accepted these changes in a more natural way because of me-operating mechanism of the city, isolating a more individual.

The village is characterized by a self-paced, less effervescent, compared with that in urban areas, but have a life led by well-established rules and customs that reflect on each individual, has undergone a series of major changes in mentality.

Lately, these changes, which today lead to the dissolution of Romanian village are made, especially in regard to the communist regime. He played, indeed, an important role in changing mentalities, but the beginning of the process of amending the mentality, which took place well before the establishment of communism in Romania.

The settlements in the country Zarand these changes have occurred in different proportions depending on several factors such as distance from urban settlements, the number of commuters, labor migration abroad.

Changes are visible in the rural mentality and habits, changes that occur in the tradition, having a slower pace.

In this study watch how these changes are reflected in wedding rituals in the villages of the district Zarand.

Generarea unui mit comunitar – vârcolacul

Diana Șimonca-Oprița

ANCHETĂ ETNOLOGICĂ realizată în anul 1997 în jud. ARAD, zona Crișana, comuna Sinteia Mare
- *un caz de vârcolac - (câinele lui Bobec)*

Informatoare: FLOARE SUCIU, 65 ani, actantă a ceremoniilor funerare, specializată în spălarea morților și „gătirea” acestora pentru Marele Drum

D.Ș. : Cum a fost povestea cu Bobec?

FLOARE SUCIU: A tot mers un câine acolo. Și l-au tot văzut vecinii. El a fost un câine rătăcit, vai de el. Și ea, Fica, [soția celui decedat, n.n.] a trăit. Ea a zis că vine el acasă. Așa a zis către muieri. Și muierile au zis că acela-i. Câinele acela ziua-i câine (râde), și noaptea vine la ea. Și-apoi și eu am auzit, amu, nu că l-am văzut.

Odată vin în ogreadă. Într-o dimineață, vin și eu aci în ogreadă și văd un câine. Aci pe lângă noi era tătarcă. Și eu gândesc: „Oare ce-i?” Îmi aduc aminte deloc de povestea cu câinele. Eu am stat și m-am uitat. El vine, vine încoace. Eu am venit până mai încoace. „Mă, oare ce-i?”, gândesc eu. „Ce face câinele?” Vine, vine pân-aci. Eu am strigat pe Mihai [soțul informatoarei, n.n.], dar el nu m-a auzit. Și când a fost aci mai în drept cu mine, imediat a dispărut.

D.Ș. : Cum, nu l-ați mai văzut?

F.S.: Nu l-am mai văzut.

D.Ș. : Dintr-o dată?

F.S.: Dintr-o dată. De aceea am zis că poate că-i. Că, de ce a pierit el prin tătarcă? Tătarca a fost înaltă și s-a văzut prin tătarcă

dacă mergea încolo. Eu atunci, iute am fugit: „Mihai, Mihai! Hai, că-i câinele *acela*. Se duse încolo către Bihari. Hai să ne suim în pod și din pod vedem acolo peste tătarcă și peste ce-a avut aici a Bihari. *Până-i lumea nu l-am mai văzut! Până-i lumea!*

D.Ș. : Cum era? Mare? Mic?

F.S.: Câine așa de mijloc. N-a fost el mare, numai cu coada așa, în jos, coada era cam tufoasă la el oleacă. Nu să nu zici că-i câine. Câine ai zis că-i. Eu zic către Mihai: „Mă, cum a dispărut el așa ca și cum s-ar fi băgat în pământ?” Așa că mie mi s-a părut că se duce încolo. Da' imediat să nu-l mai vezi?! *Nu știu ce-a fost.* Și apoi eu nu l-am mai văzut până-i lumea; numai eu am gândit „*Acela Bobec a fi fost!*” Atunci eu am mai spus la cineva. Nu știu care m-a-ntrebat că văzut-ai pe Bobec? Eu zic: „Eu nu l-am văzut! Eu am văzut un câine, da' nu știu acela a fost, ori ba. Dacă a fost acela, poate c-a fost, dar l-am văzut așa și a dispărut dintr-o dată. Înseamnă c-o fost ceva.

D.Ș. : Dar de ce s-au gândit oamenii c-a intrat în câine? A fost ceva cu el când a murit sau în timpul vieții?

F.S.: Eu știu? De ce-or fi zis ei? *De ce-a zis ea că vine.* Eu știu? Dacă vine a însemnat că trebuia să vină ceva. Să se vadă ceva: ori câine, ori altceva.

D.Ș. : Negru era, sau cum?

F.S.: Nu știu. (îl întreabă pe bărbat): Mihai, oare cum am zis c-a fost? N-a fost negru. A fost galben. Dar el așa a venit de mereu și dubit (supărat), de gândea că-i chiar Bobec (râde). Și apoi, la urmă, s-a zis că a venit Bobec, că l-a văzut și Florița Dan-ciului [Floare Suci, n.n.]

D.Ș. : Și-alții au mai povestit despre el?

F.S.: Da. Și-alții au mai fost pe ulița aceea. Vecinii de lângă Fica au zis că vine Bobec acasă. Și ea a zis că vine. Și i-a fost urât. Acuma, c-a venit, că n-a venit, nu știe nimeni. Venit-a, n-a venit, *numai noi l-am văzut.* Noi l-am văzut: un câine. Știi de ce au zis că vine? Că el a murit. El n-a fost beteag. *El a murit la*

grajd, la colectiv. S-a dus dimineața bine. De aceea c-a murit fără veste, a zis că-i ceva bai. Cum a fost, cum n-a fost, dar noi am zis c-a fost el. Acuma a murit și ea. Nu mai știu nimic. *Acuma n-a mai venit niciunul.* N-a mai venit în urma ei, că n-a mai avut la cine. Și după ce-a murit el, s-a culcat pruncul cel mic aici la ea, dar pruncul nici n-a văzut nimic, nici n-a auzit nimic, numai ea.

D.Ș. : Poate că numai de ce a auzit o grămadă de povești și-a făcut gânduri.

F.S.: Păi, ei i-a fost urât după ce-a murit el și și-a făcut ea așa. Așa a fost vorba c-a venit. Și spunu-ți că și pe mine m-antrebă, că eu am povestit ce-am văzut. Și-apoi am zis că l-am văzut: „Drept e că l-ai văzut pe Bobec?” Eu zic: „Drept e. Dar eu nu știu. A fost câine.”

Licantropul - omul lup - originar din Wallonia a fost împrumutat și pe meleagurile noastre. Oricine a văzut omul-lup știe că el nu este de pe lumea aceasta și, dacă este descoperit, oricât l-am identifica cu unul sau altul dintre personajele satului, știm bine că nu este om adevărat.

El este diferit încă de la naștere, când își arborează căița ca semn distinctiv ce îi conferă capacitatea de a se dedubla, precum și putința de a fi vizionar și uneori invizibil. Aceasta nu înseamnă că toți copiii născuți cu căiță pe cap devin oameni-lup. Valoarea atribuită căiței poate varia de la pozitiv la negativ.

„Un alt mod de a cunoaște *anormalitatea* nou-născuților este acela de a cunoaște perioada în care s-au născut: conform unei vechi credințe, oamenii-lup și alți monștri concepuți *anormal* se nășteau în ciclul Celor Douăsprezece Zile, adică între Crăciun și Sfântul Ion. [Mesnil, Popova, 1997] Perioada ciclului de douăsprezece zile este considerată aici un timp sacru cu valoare de *omen*; ea favorizează medierile între lumea de aici și cea de dincolo și îngăduie ființelor hipohtoniene, ființelor care vin de dincolo să amenințe sau, dimpotrivă, să revitalizeze lumea viilor.

În plus, cei născuți în această perioadă au fost concepuți într-o zi de Buna-Vestire (25 martie). Nerespectarea unei conduite de

abstinență sexuală în ziua de 25 martie, aflată oricum în plin post al Sfințelor Paști, are drept consecință nașterea unui copil care riscă să devină vrăjitor sau om-lup.

Omul-lup posedă o putere redutabilă: aceea a metamorfozei. Puterea sa se confundă cu capacitatea de a-și părăsi corpul prin gând pentru a intra în alt corp, aparținând regnului animal. El poate să ia astfel înfățișarea lupului, punând stăpânire pe corpul acestuia, în timp ce trupul omenesc se odihnește neînsuflit. Numai apropiații săi sunt neliniștiți. Satul nu își dă seama care e adevărata lui natură, decât ca urmare a stricăciunilor pe care le face.

E. Monseur, într-o antologie de folclor wallon, reproduce o povestire specifică, avându-l ca protagonist pe un om-lup:

„Într-o dimineață, un tânăr a plecat de la soția lui. Abia ieșise din casă, că un lup intră în locul lui, se aruncă asupra femeii, fără a o răni totuși, mulțumindu-se să-i facă șorțul bucăți. La câteva clipe după ce lupul a plecat din casă, soțul se întoarce. Nevasta, care îl bănuia că e vrăjitor, nu îi zise nimic despre ceea ce se întâmpase. L-a luat doar în brațe, i-a pus capul în poala ei, sub pretextul de a-l căuta de păduchi. S-a convins repede că nu se înșelase. Când soțul ei deschise gura, ea văzu între dinții lui bucăți din șorțul rupt.” [apud Mesnil, Popova, 1997]

Din *Cartea Vâlvelor*, aflăm amănunte despre statutul omului-lup în comunitatea satească românească, precum și despre strigoi. „Strigoii se fac din bitenji. Dacă în aceeași familie sunt șapte rânduri de bitenji, al șeptilea neam așa se naște cu puterea de a fi strigoi. Apoi depinde ce strigoi să face Altu să face lup, altu brad. Cine știe în câte feluri să fac. Ei îs oameni, da' în fiecare lună să fac în ce li dat să să facă.” [Ioniță, 1982]

Omul-lup e blestemat să poarte acest stigmat al părăsirii trupului la date fixe, determinate de ciclurile lunii. Dacă, aflat în pădure sau în drumul oamenilor, este rănit și pierde sânge, atunci scapă de blestem. În alte cazuri, dacă i se oferă o coajă de pâine și este cruțat de oameni, iese de sub blestem: „C-așe am fost sortit din naștere să fiu strigoi și când vine timpul să mă fac lup, trebe să mă fac lup. Și când a trebuit să mă desfac, am fost undeva la o pradă, așa cum merg lupii și chiar în timpul ăla eram fugărit cu

câni și cu alți vânători care m-o pușcat într-un picior. Și așa am rămas șchiop. Și n-am mai ajuns momentul când trebuie să mă desfac și nu puteam să mă desfac până nu prindeam de undeva o bucătură de pită, o coajă, o ceva din mâna unui om.” [idem]

Cele mai frecvente relatări despre omul-lup se mulează aproape perfect pe modelul oferit de autorul studiului *Le Folklore Wallon*. Bărbatul se transformă în lup undeva în pădure sau în spatele casei, își agresează soția, care până atunci nu știuse nimic despre blestemul său, și semnul distinctiv îl vor constitui rănille sale de pe cap sau bucăți din hainele soției agresate:

„...un bătrân cu numele Moroflecu’. Lucrând la fân împreună cu nevastă-sa, o început să facă o boade de fân. Când o ajuns cam pă la jumătate, femeia s-o suit pă boade. Călca boadea și el da fân de jos. Zâce femeie-sa:

- Du-te, măi, omule, și adă niște proptele să proptim boadea, că să cam liuliță.

[...] Când îi odată numa vede on câne, da sub formă de lup, vine mai aproape... îi lup. Amu ie are furca cu care lucra pă boade. Numa vine lupu și dă să saie acolo și aproape s-arunca la ie. Și îi da cu furca, tăt îl mai înțâpa în cap și de câteva ori s-a aruncat la ie. Și o prins-o de zadie și de șurț și i-o sfârtecat șurțu. Și s-o dus iar înapoi pă unde-o vinit.

Mai târziu, apare el cu vreo trei, patru propte în spate, tăt zgâriat, pă nădragi cu sânge, tăt curge sânge, pântre dinț ava scame cum prinsese de zadie și de șurț.

Atunci ie și-o adus aminte că bărbatu-so o și fost lupu. Că-i strigoi.

Și de-acoale n-o mai stat cu el. L-o lăsat.” [idem]

În acest tip de povestiri figurează credința conform căreia „rana făcută vrăjitorului când acesta apare sub forma sa animală rămâne în același loc pe corp și după ce acesta ia din nou chip omenesc.” [Mesnil, Popova, 1997] Mutilarea, care s-a produs în timpul nopții sau a călătoriei valpurgice cu sufletul către zona luptelor strigoilor, are valoare de semn pentru cei apropiați strigoiului sau omului-lup și funcționează ca o dovadă a activităților sale nocturne.

Povești cu strigoi sau oameni-lup răniți de vreun sătean și

apoi recunoscuți a doua zi sunt numeroase. Marcel Olinescu oferă un alt exemplu, în esență asemănător cu cel evocat. Exemplul lui Olinescu completează seria povestirilor cu strigoaice descoperite că acționează „illegal” de către soții lor. Strigoaicele, înainte de a pleca de-acasă își adorm bărbații, înconjurându-i cu niște buruieni fermecate. Bărbatul uneia se prefacă adormit și pleacă pe urmele ei, ungându-se cu o unsoare neagră ce-l făcea invizibil și-i dădea posibilitatea de a transcende spațiul spre un „hotar” al satului, unde se dădeau lupte între strigoi. Aici el se luptă cu ei și pe mulți îi lovește. „A doua zi, a întâlnit pe ulițele satului mulți oameni și femei lovite și oblojite.” [Olinescu, 1944]

Om-lup este perceput într-o anumită determinare astrală. Semnificația licanthropului e direct legată de lună, înțeleasă ca astru al călătoriilor valpurgice ale scheletelor, ca astru al morții în principal, rece, feminin, terifiant. „Luna este un simbol al ritmurilor biologice;[...] luna are o istorie patetică, asemeni cu cea a omului.[...], dar dispariția ei nu este niciodată definitivă.” [Chevalier, Gheerbrant, 1994] Acesta e și blestemul omului-lup sau al strigoiului: de a nu scăpa niciodată de această povară a „încarnărilor” succesive în trupuri străine. Omul-lup e cunoscut în tradiția populară ca devorator al lunii, și nu în orice momet al evoluției sale, ci în acela al fazei lunii pline.

Observăm că fenomenul licanthropiei se produce în anumite etape sezoniere ale timpului calendaristic, ceea ce ne determină să ne focalizăm atenția asupra timpului și a calendarului ce a ritmat viața țăranilor români.

Primul dintre aceste repere se situează la începutul sezonului hibernal. Sf. Andrei se serbează la 30 noiembrie. Dacă luăm în considerare faptul că la 15 noiembrie debutează postul Crăciunului, cu ușurință constatăm că Sf. Andrei cade în ziua de “păresimi” și așa cum și în timpul Postului Mare există o zi a “mniezilor - păresilor” ce configurează un timp rău, periculos, cu interdicții de lucru, astfel și acum, la început de iarnă, când ciclurile se succed, timpul e „tare”, ca la orice mijloc de perioadă ce pregătește un climax al sărbătorii. Detaliile de ordin astrologic ne ajută, căci în această noapte e „crai nou”, momentul ideal pentru metamorfoza oamenilor-lup și a altor călătorii întreprinse între

cele două lumi.

Tot acum sunt culese crenguțe din pomi fructiferi pentru a fi puse în apă și lăsate să înflorească, servind ca sorcove pentru ciclul celor douăsprezece zile, din nou un ciclu al timpului tare, condensat. Cele douăsprezece zile reprezintă un “microcalendar” anual, fiecare zi fiind concepută ca o lună a anului ce tocmai se termină.

Al doilea reper temporal e ziua Sf. Gheorghe, sărbătorită la 23 aprilie. Noaptea de dinainte de ziua Sf. Gheorghe e o noapte de magie și de vrăji, în care miza luptelor nocturne dintre strigoi petrecute la hotarele satelor este fertilitatea ogoarelor și a animalelor. Cele două tabere se luptă pentru supremație. O tabără e tabăra celor răi, care vor să ia mana câmpiilor sau a vitelor, și cealaltă, formată tot din strigoi sau suflete ce călătoresc în trupuri străine, apără bogăția recoltelor. Sărbătoarea Sf. Gheorghe e un bun exemplu de sincretism festiv între creștinism și păgânism. Luptele strigoilor se petrec în ziua unui sfânt martir cunoscut el însuși pentru vitejia sa în luptă și apărarea celor bune.

Imaginarul popular, tributar unei anume tradiții narrative, se constituie întotdeauna în jurul unui eveniment narat ca atare sau considerat a fi de domeniul interesului public. E destul ca un om, normal de altfel în manifestările sale comportamentale din timpul vieții, să moară în împrejurări dubioase, nelămurite, pentru ca satul să tribuleze pe marginea unui adevărat „scenariu” încropit ad-hoc. Mai mult, dacă o persoană năzdrăvană încă din timpul viețuirii „vremelnice” dă semne de neașezare într-o ordine instituită de sat prin acel „așa trebuie, așa-i bine”, ea devine automat un dușman ce trebuie înfierat în momentul morții.

Deosebit de interesant e cazul vârcolacului Bobec, care se întoarce din lumea de dincolo la soția sa, sub înfățișarea unui câine. Povestitoare plină de nerv, informatoarea noastră Floare Suciu, narează întâmplările legate de peregrinările terestre ale câinelui părăsit, într-o manieră foarte interesantă și deloc logică. Dacă în debutul discuției spune: „Eu zic că nu cred”, aproape de finalul ei afirmă: „Eu gândesc că acela Bobec o fi fost”.

De la prima afirmație, până la cea din urmă, o seamă de amănunte vor interveni, făcând din răcăcitul câine, protagonistul unui

scenariu unic.

În primul rând, femeia mortului începuse deja să povestească cum acesta ziua e câine și noaptea vine la ea. Antecedente în acest caz se cunosc, căci Bobec fusese înainte cu opt ani, internat la Spitalul de Boli Contagioase din Arad cu diagnosticul de hepatită.

Aici intervine în discuție, Iov Orădan, de 79 de ani, fost infirmier la spital, care povestește, într-un alt interviu pe care nu l-am reprodus aici, din perspectiva unui om care trăise deja la oraș de mai bine de douăzeci de ani, faptele ce ar fi putut duce la acest deznodământ. Bobec intrase în comă. Datorită agravării stării de sănătate, i se administrează o injecție și atunci când își revine povestește ce minunății a văzut sufletul său. E un caz nedeclarat de moarte clinică. Desigur, cazul e amplificat de imaginația femeii lui Bobec care spune, ne informează Floare Suciuc în alt moment al discuției noastre, că în spital *Bobec a murit și a înviat*. Oricum, după opt ani când a murit, acesta „n-a murit bine”. N-a avut un sfârșit creștinesc, pentru că a murit la grajduri. Dimineața s-a dus acolo la lucru și seara l-au adus mort.

Aceștia fiind termenii în care e pusă problema, să ne oprim la întâmplarea relatată de Floare Suciuc, în care aceasta vede câinele în grădină. Nu i-ar fi dat vreo importanță, dacă acesta nu ar fi dispărut dintr-o dată: „Când a fost în drept cu mine, câinele a dispărut!” Chiar dacă nu ar fi înclinată să se gândească la ceva necurat, un lucru o neliniștește pe povestitoare: „De ce-o pierit el așa dintr-o dată? De ce-o dispărut el, ca și cum s-ar fi băgat în pământ?”

Povestea e satisfăcătoare, dar femeia e pusă într-o mare dificultate: aceea de a descrie câinele. La întrebarea mea: „Cum era? Mare? Mic?”, răspunde „Câine de mijloc” - un indiciu clar al faptului că acest construct mental al vârcolacului începe să se clatine. Problema se complică, fiindcă se cer amănunte de ordin cromatic: „Negru era?” Răspunde cu: „Nu știu! Oare cum am zis că a fost, Mihaie?” În acest moment povestea e total compromisă. Povestitoarea n-a menționat măcar o dată în timpul interviului cum arăta câinele, și acum, încolțită, face apel la soțul ei care a fost și el prezent în ogradă la apariția câinelui: „Galben o fost!” Atât i-a trebuit informatoarei ca să-și revigoreze imaginea despre câine.

De unde nu știa nimic despre el mai înainte, acum începe să-l descrie ca fiind galben, cu o coadă „tufoasă”, dar cam pricăjit și supărat, fiindcă era mereu bătut de oameni.

Descrierea se îmbunătățește, astfel încât cățelul capătă și o latură umană: „El venea așa de necăjit, de gândeai că-i chiar Bobec!” [informația apare mai departe în dialog, nereprodusă aici, n.n.]

Caracterul „supranormal” al apariției câinelui a fost validat de această femeie și acum el devine, încetul cu încetul, o legendă: „S-a zis c-a venit Bobec, că l-a văzut și Florița Danciului”. În cazul lui Bobec, atunci când soția acestuia, principala izvoditoare de mistere, moare, moare și povestea în sine: „A murit și ea și-acum nu mai vine nici un câine”.

Indiferent de cum se probează faptele în realitate, povestitoarea rămâne la o concluzie clară pentru ea: „Nu știu, a venit ori n-a venit, dar noi l-am văzut!”

Observăm, iată, că o comunitate aflată într-o zonă de interferență culturală, la finele secolului al XX-lea, continuă să fabrice scenarii ce pornesc de la un imaginar comun sau care completează tipare prestabilite. Consăteanul e configurat, deci, de trei constante care îl plasează în mod inevitabil în tiparul vârcolacului: a trecut printr-o moarte clinică, a murit fără lumânare într-un loc rău, aflat la limita dintre sate și, după moartea sa, soția relatează întâmplări nocturne licențioase, ce țin de simbolistica unui suflet neliniștit. Toate aceste elemente sunt de natură a pecetlui soarta unui individ care nu e reținut pentru nimic din ceea ce a făcut în timpul vieții (intrarea în moartea clinică, nedepinzând de el), ci pentru ceea ce sătenii afirmă cu tărie că ar fi văzut sau, mai degrabă, de ceea ce le place acestora să creadă despre el. Mai mult decât atât, lidera de opinie a satului, informatoarea noastră, actanta neobosită a tuturor funeraliilor sătești, are un cuvânt greu de spus. Ea e, de fapt, persoana care dă girul final al poveștii. Dacă e sigur că Bobec se întorce în trupul de câine, e sigur și pentru că nana Florița are acea greutate a opiniei cu care învederează acest nou construct mental colectiv.

Dispariția dintre cei vii în timpul care s-a scurs de la data acestor interviuri a principalilor naratori ai întâmplărilor cu stri-

goi și vârcolaci a stins, poate nu pentru totdeauna, imaginația colectivă. Ea rămâne însă mereu trează și receptivă la astfel de modele comunitare care se vor reitera ori de câte ori modelul revivificat o va cere.

Bibliografie:

Gherbrant, Alain; Chevalier, Jean, *Dicționar de simboluri*, București, Ed. Artemis, 1995

Ioniță, Maria, *Cartea Vâlvelor*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1982

Mesnil, Marianne; Popova, Assia, *Eseuri de mitologie balcanică*, București, Ed. Paideia, 1997

Olinescu, Marcel., *Mitologie românească*, București, Casa Școalelor, 1944

Summary

Generating the community myth - werewolf myth

Fairs have always been considered some moments of celebration in the world both in the villages and towns. As ethnographic region Zarandul is well defined and its fairs had considerable seniority. They currently manage to gather crowds and to celebrate nature preservation.

Cronica parohiei Zimbru (scrisă de preot Valer Cristea)

Paul Nicușor

Un manuscris datat din 1935, cu o extensie de 112 pagini scrise cu penița pe un caiet-registru cu liniatură dictando, având o etichetă școlară aplicată pe coperta de carton gros, păstrat în dublă învelitoare din hârtie de ambalaj, adună slova de o caligrafie desăvârșită, așternută cu o cerneală preparată din mină de creion chimic, a celui care a fost parohul localității Zimbru între anii 1894-1935, preotul Valer Cristea. Cu emoție, am cercetat acest manuscris în vara anului 2003.

Manuscrisul a trecut prin mai multe mâini, dovadă mențiunile de tipul: “Admirabil” (notiță cu creionul la pag. 37), “14.XI.1940 Ioan Popescu” “8.XII.1942 Ioan Popescu”, “5.XI.1947 Clapp” (pag.112), precum și sublinierile de cuvinte la paginile 8, 9, 12 și 17.

Recitind manuscrisul, autorul a găsit de cuviință să insereze semnul Ö pentru a corecta un cuvânt ori a înlesni o lămurire. (pag. 2, 5, 23).

Deși bine păstrat în altar, caietul a suferit de-a lungul anilor deteriorări, unele provocate de insectele rozătoare de hârtie, iar filele cuprinzând paginile:1, 3, 5-16 , 17 și 19 sunt detașate.

După ce face precizarea că parohia Zimbru funcționează cu *filiile* Dulcele și Brusturescu, autorul se referă la situația localității înainte de 1830, când satul de tip “împrăștiat” era răspândit în crânguri pe dealurile care au fost denumite după numele proprietarului, evidențiind astfel câteva dintre cele mai vechi nume de familii din Zimbru: *Zimbran* (cei care locuiau pe Valea Zimbrului și pe Dealul Zimbrului), *Moș* (cei de pe Dealul Moșului), *Mihit* (cei de pe Dealul Mihului), și *Borlea* (cei așezați în jurul pârâului Borleștilor).

Motivele așezării majorității locuitorilor pe dealul situat de-a lungul Văii Zimbruțului, sunt, zice Valer Cristea, atât fertilitatea sporită a solului, cât și frumusețea peisajului, dar nu în ultimul rând de posibilitatea retragerii în afunzimea codrului, “invaziile

turcești dând de gândit”.

Preotul Valer Cristea menționează frecvente inundații, care au determinat oamenii să-și așeze casele pe locuri mai înalte, dar și exploatarea din vremuri vechi a unor zăcăminte de aur, argint și cuarț. În legătură cu exploatarea aurului, transcrie binecunoscuta legendă care circulă în mai multe variante în zonă, despre proprietarul care, mergând să-și cerceteze mina în ziua de Sf. Paști, a întâlnit în galerie pe Vâlva Minei sub forma unei femei care se pieptăna. Aceasta, supărată că a fost conturbată, s-a prefăcut într-o găină mare cu o coadă foarte lungă din aur și a zburat “spre Ardeal”, din acel moment, mina de aur din Zimbru devenind stearpă.

O interesantă legendă inserată se referă la toponimul “Valea Răului”, menționând că denumirea văii datează de pe timpul unei năvăliri a tătarilor, numiți de localnici “căpcăuni”. De groaza acestora, locuitorii s-au refugiat în amonte pe firul văii, ascunzându-se în pădurea seculară cu locuri prăpăstioase, unde au mâncat bucate pregătite din puțină făină amestecată cu coajă de stejar pisată, iar denumirea văii provine de la “răul pe care l-au trăit atunci”. Sunt menționate și ciocniri, fugarii rostogolind bolovani și arbori peste urmăritori, “încât și apa s-a roșit de sângele lor”.

Ca atestare documentară a parohiei, preotul Valer Cristea invocă o inscripție de pe ușile împărătești ale altarului: “s-au făcut în anul 1718 de la ispășenie” (pag.3); este vorba de o veche biserică de lemn, actuala biserică datând din 1867; o notă înscrisă pe o Cazanie tipărită în Sf. Episcopie a Râmnicului în anul 1738 și donată bisericii în 1748,¹ precum și inscripția de pe o Evanghelie tipărită în anul 1760 la București și donată bisericii în 1764.²

Unirea unei părți a credincioșilor români cu Biserica Romei, nu a avut nici un ecou asupra locuitorilor Zimbrului, care de altfel au fost prea puțin atinși chiar de Răscoala lui Horea, (1784) datorită poziției izolate a satului și deoarece aici iobăgia nu a fost așa de grea ca în alte părți. După stingerea Răscoalei lui Horia, împăratul Iosif al II-lea și-a propus ameliorarea iobăgiei pe care o considera “rușinea veacului în care trăim”.

Deoarece iobagii “erau atât de încătușați de nobilime, încât stăpânirea austriacă nu mai avea nici un folos după ei” urmașii săi, Leopold al II-lea și Francisc I au susținut din calcule politice măsura, încercând să implanteze în conștiința românilor ideea că “dreptatea numai la împăratul se află”, curtea imperială proiectând în 1790 un *Urbariu* deranjant pentru nobili, deoarece prevedea printre altele ridicarea șerbiei și desființarea pedepselor corporale, astfel că opoziția dintre casa de Habsburg și nobilime se acutizează progresiv, luînd amploare în sec. al XIX-lea, când grofii îi silesc pe țărani să tăinuiască pământurile cultivate față de comisiile imperiale.

Hotarele satului Zimbru au fost în proprietatea **grofului BOCHDANOVITS**, polonez înnobilit de împăratul Francisc I în 1811, primind atributul de Camna. Despre Bochdanovits Zoltan, descendentul acestei familii, Valer Cristea menționează că la data redactării manuscrisului era avocat în Sântana.(pag.6)

De numele acestui prim grof de Zimbru se leagă strămutarea satului, dictată de necesitatea aducerii iobagilor în apropierea reședinței, atât pentru a avea mâna de lucru la îndemână, cât și pentru a-i putea ține sub control și a preveni o nouă răzmeriță.

Vehemența cu care s-au opus sătenii, a întârziat mult procesul de strămutare, acesta finalizându-se abia în anul 1838, an atestat pe crucea de piatră ridicată de frații Bochdanovits la intrarea în sat, în fața fostei Case comunale (Primăria veche).

Sunt menționate în manuscris multe nemulțumiri apărute în urma centralizării satului, cauzele fiind legate de calitatea pământurilor oferite la schimb de către grof, în special celor colonizați la urmă, de apariția conflictelor în sânul obștii.

Precizând că inițial parohia a fost administrată de preoți din Feniș și Crocna, Valer Cristea transcrie numele parohilor care au servit între anii 1831-1863: (Bălășcău Teodor 1831-1839; Betea Matei 1839-1840; revine Bălășcău Teodor 1840-1842; Serac Ioan din Crocna 1843-1845; Hălmăgian Ioan din Crocna 1845-1846; Miron Petrică din Iosășel 1847; Ion Covaciu 1848; Iosif Dan 1849-1850; Galea Petru 1850-1861; Galea Petru (administrator parohial) împreună cu Bogdan Petru 1862-1863 (pag, 9), apoi face o interesantă precizare cu privire la începuturile învățămân-

tului la Zimbru.

Aflăm astfel că instrucțiunea copiilor se ținea într-o casă arendată, **primul învățător la Zimbru fiind menționat Petru Rîu**, în 1861, că învățătorii erau “băgați cu anul”, până în 1871 mai fiind menționați Corneliu Ursuț și Ioan Dârlea. În anul 1871 a fost ridicat primul edificiu școlar în Zimbru, pe intravilanul Nr.89.

Referitor la evenimentele din 1848-1849, Valer Cristea notează atitudinea populației față de trupele maghiare care călcau satul fie mergând la atac, fie retrăgându-se înverșunați de pierderile suferite. “Era destul o simplă bănuială, ca omul să fie agățat în furci.” Menționează spânzurarea primarului din Dulcele pentru cuvintele “Mi se pare că aceștia iar au mâncat o sfântă de bătaie”(pag.9).

Locuitorii simpatizau cu Avram Iancu. Este menționat numele lui Dan Ioan al lui Zaharie din Brusturescu, unul dintre numeroșii țărani de pe Valea Crișului Alb, înrolați voluntari în oastea Iancului.

În opinia autorului, această simpatie a zimbrănilor pentru Craiul Munților era mai mult un instinct firesc decît rezultatul unui raționament, motivul invocat fiind lipsa de educație: “evenimentul a găsit satul fără nici un conducător firesc intelectual” (pag. 9) iar “lupta de la 1848 a decurs pentru libertate națională, pe care un popor analfabet cum era cel din Zimbru n-avea cum s-o priceapă” (pag. 10), instinct alimentat de atitudinea lui Kosuth, care pretindea “să te faci ungur mai întîi, dacă vrei să scapi de iobăgie”.

Tărăgănarea proiectului de lege numit “urbariu” a durat până după revoluție, când fiecare iobag urma să primească 8 iugăre a 1200 stânjeni pătrați în schimbul prestării unor zile de muncă, numite tot “urbariu”. Satul Zimbru avea 104 “fumuri”, însă numai 44 au fost împrumutate, ceilalți 60 avînd numai intravilan pe care să-și pună casă, rămînînd zilieri.

Sătenii nu s-au îmbulzit la urbarial datorită calității slabe a terenului cultivabil, cele 500 de holde cadastrale dispersate prin păduri sub formă de prelunci se lucrau greu și oricum nu ar fi fost suficiente pentru întreaga populație, cultivarea pămîntului

neputând asigura existența locuitorilor pentru un an de zile. Astfel, unii săteni s-au orientat spre meserii ca olăritul ori cojocăritul, fapt confirmat de apariția poreclelor “al Suciului” , “al Cojocarului”. (pag.12)

Sătenii duceau o viață aspră, plină de lipsuri, îmbrăcăminte provenea în totalitate din industria casnică, iar opincile, confecționate din pielea neargăsită, despuiată de pe vite, se purtau numai în anotimpurile friguroase, cea mai mare parte a anului sătenii umblând desculți. Un primar, care și-a permis o pereche de opinci de la tăbăcar, ar fi fost apostrofat de săteni: “Văzut-ai?... Cum se puse birău, giloc (imediat n.n.) se și băgă în opinci du-bite!”

Alimentația sătenilor se baza pe lapte și derivatele sale casnice în zilele de dulce, iar în zilele de post chisalița de prune. Consumarea vinarsului de prune era un lucru firesc. Astfel, găsim la pagina 14 o însemnare referitoare la preotul Ioan Vușdea, (1864-1872) “de statură erculeană și foarte bun cântăreț” care însă “nu da pe acasă cu săptămânile, nu se depărta de la casa credinciosului unde ținuse vreo slujbă până ce era chemat în alt loc, fie la botez, fie la înmormântare”.

Nici roțile carelor nu erau ferecate, ceea ce impunea în permanență obede de schimb (pag.13)

În 1863, domnul de pământ deschide mina de fier de la Ponorăș și începe construirea fabricii, aducând muncitori din Ungaria de Sus. Sătenii erau folosiți la transportul materialului brut din pădure la fabrică și a produsului finit la Arad, zilierii serveau ca ajutoare meșterilor, unii calificându-se după un timp. S-a înființat un *piaț* săptămânal care se ținea duminica lângă *notărășie*.

Propunerea primarului Zimbran Ioan al Văduvii (nepotul celui care cumpărase Cazania în 1748) de a se construi o biserică prin contribuție individuală în florinți și zile de lucru, este primită cu nepăsare și o oarecare ostilitate, totuși în 1867 a putut fi terminată biserica, iar în 1871 s-a ridicat școala pe intravilanul Nr. 89.(pag.17)

Cel dintâi “știutor de scrisoare” din Zimbru este menționat la pagina 18: *Bisorca Ion a Grecului*, al cărui fiu, *Petru Bisorca* avea să slujească în altar în perioada 1872-1882.

Datorită cheltuielilor cu transportul fierului cu carăle la Arad, neexistând cale ferată, Bochdanovitz, proprietarul domeniului, falimentează fabrica în 1877, neputând să achite nici rata pentru împrumutul contractat la o bancă din Budapesta, nici drepturile lucrătorilor. Oprirea fabricii a determinat retragerea lucrătorilor sosiți din alte părți, cu mici excepții: familiile Ionyak, Volenski și Pesel, care s-au românizat (pag.19) În această situație, o parte dintre zimbrani au plecat ca muncitori la fabrica din Ineu, ceilalți subzistând din creșterea animalelor.³

Banca scoate domeniul la vânzare, astfel că în 1878, **prusacul LUDOVIC ZEIZ**, proprietar al unei mine de cărbuni din Germania, se instalează ca domn de pământ la Zimbru. Este prezentat ca un om sociabil, popular, care participa la toate nunțile, petrecând alături de săteni. Noul grof înființează o fabrică de che-restea pentru care aduce specialiști din Germania, începe târsirea⁴ dealurilor în vederea cultivării, astfel că locuitorii Zimbrului aveau o nouă sursă de câștig. Au fost plantate soiuri nobile de nuci și aduse noi rase de porci; Nemții i-au învățat pe zimbrani cum să lege căruțele în fier și cum să manipuleze dupii.

Groful a delimitat comuna de domeniu, păgubindu-i pe săteni de 100-150 de holde cadastrale, (pag.22) ceea ce a provocat disensiuni întreținute și de unii săteni (e menționat clanul Bisorca).

În ce privește situația învățământului din această perioadă, Valer Cristea menționează că nu a existat învățător stabil, că sătenii nu prea își trimiteau copiii la școală, precum și numele și locul de proveniență al dascălilor: Ioan Ștefan din Bihor, Ilie Moț din Iosășel și fostul preot din Dieci, Gheorghe Lupșa.

Nici actualul proprietar nu reușește să-și exploateze eficient domeniul, costul transportului până la gara din Ineu reducând considerabil profitul, așa că în 1888 îl vinde unui proprietar de moară din Viena, **LIEBSCHER IOSIF**, cu toate că perspectiva căii ferate era din ce în ce mai apropiată. (Trenul circula de la Arad până la Sebiș și se lucra la tronsonul Sebiș-Gurahonț). Notariatul și piațul săptămânal sunt mutate de la Zimbru la Iosășel.

Groful IOSIF LIEBSCHER continuă exploatarea pădurii și când trenul vine până la Gurahonț, construiește o cale ferată industrială, începând de la Ponoraș, prin mijlocul comunei, până

la Gurahonț, oferind pășunat liber pe întreg hotarul și recompense în lemne de foc locuitorilor peste a căror proprietate sau pe lângă a căror casă trecea linia ferată, o donație pentru biserică și asumându-și obligația reparării și renovării bisericii pe câtă vreme va exista calea ferată.

De această dată, eficientizarea transportului de material lemnos devine vizibilă: trei locomotive cu 90 de vagoane lucrează din plin, numărul muncitorilor veniți în sat întrece numărul băștinașilor, sunt clădite barăci pentru lucrători, la fiecare casă sunt câte 2-3 chiriași, "Câștigau bani și pruncii de la 10 ani în sus", se înmulțește numărul funcționarilor exclusiv evrei.

Această situație are menirea să producă și efecte negative: reversul medaliei pe care era inscripționat "bunăstare, îmbogățire" arătând hidos: corupție, beție, desfrâu. Funcționarii încep să-și aducă neamurile, contabilitatea grofului este virusată, risipa nu mai poate fi stăvilită, așa că în fața inevitabilității falimentului, proprietarul Liebscher scoate Domeniul la vânzare.

Cosmopolitismul estompează pentru o vreme caracterul românesc al satului. Cu amărăciune menționează preotul Valer Cristea că "Birturile se înmulțesc, se aduc băuturi scumpe"; Numeste chiar trei persoane care au cheltuit la birt într-o singură noapte 125 de zloți, prețul unei perechi de boi". "Jumătate din nevestele tinere și-au alungat sau părăsit bărbații ca să-și poată face cheful nestânjenite" în timp ce "Biserica era cercetată numai la praznice mari și atunci nu din religiozitate ci ca să-și arate po-doabele". (pag.28)

În ciuda opulenței, populația era rău-platnică, evitând prin toate mijloacele să plătească "darea culturală", așa că preotul și învățătorul își puteau încasa drepturile numai prin execuție judecătorească ori reținere la casieria Domeniului. (p.29) De altfel, încăpăținarea zimbrănilor de a evita să plătească "darea culturală", este remarcată de mai multe ori în manuscris.⁵

În calitate de inspector școlar confesional, protopopul era interesat să schimbe cât mai des preoții și învățătorii, beneficiind de diurnă atât pentru conducerea alegerii cât și pentru introducerea în oficiu.

În perioada 1882-1894 sunt menționați ca preoți în Zimbru:

Ioan Fărcaș, Gheorghe Vujdea, Ioan Hălmăgean și Ioan Serac, numai ultimul depășind cinci ani în parohie, iar ca învățători *Ioan Hirina*, (apare consemnată la pagina 31 mutarea învățătorului Hirina la școala din Căcărău,⁶ alegerea pe post a învățătorului Nicolae Chiș din Bihor, care, refuzând să semneze o chitanță prin care renunță la plata sa pe trei luni în favoarea primarului care “a ostenit pentru el alegându-l” renunță scârbit, (pag.31) prin urmare învățătorul Hirina a fost rechemat), *Nicolae Maci* care servea ca “scrietor” la notarul din Mândruloc și *Pavel Boțca*, învățător cu o familie numeroasă. Neprimindu-și drepturile salariale, și acesta ajunge în conflict cu primarul și cu notarul.

O notă amară apare la pag. 32: “Astfel, pe când țăranii se îmbuibau în șampanie, *învățătorul Boțca* era silit a lua de la școală proprii săi prunci și a-i trimite cu ziua la lucru în fabrică, pentru a-și astâmpăra foamea”.

În sânul comunității existau tensiuni provocate de conflicte de interese; clanuri înverșunate foloseau toate mijloacele pentru a profita de o funcție sau alta.

Anul **1894** marchează o nouă vânzare a domeniului Zimbru cu prețul de 252.000 de florini, cumpărător fiind contele **ROBERT ZSELENSKY, nobil de origine poloneză**.⁷ Este și anul în care preotul Valer Cristea ia în primire parohia în care va sluji 39 de ani.

1900 este anul când apar la Zimbru primii doi misionari baptiști, originari din Bonțești, care predică și țin rugăciuni în casa lui Borlea Petru. Alți misionari baptiști din Pleșcuța închiriază o cameră în casa de la Nr. 33 a lui Bisorca Nuțu, convertesc familiile Păsărilă și Șurtea.

Avem motive să presupunem conflicte între parohul ortodox și baptiști, mai ales că aceștia, în dorința de a recruta cât mai mulți aderenți, propagau ideea ignorării “dării culturale” în care se regăseau și drepturile salariale ale preotului și învățătorului și pe care zimbranii o eludau continuu. Baptiștii din Zimbru aderă la Comunitatea Baptistă din Arad abia în 1923. (pag. 74)

Apar conflicte între săteni și noul proprietar, contele Zselen-sky interzicând pășunatul pe domeniul său, drept pe care sătenii și-l câștigaseră de la fostul grof la construirea liniei ferate, de pe

urma căreia mai suferiseră și din cauza incendiilor unor case datorită scânteilor de la coșurile locomotivelor.

Contele se vede nevoit să strice linia ferată de la *Treuaș* până la *Cou*, pe această porțiune urmând să transporte materialul lemnos cu carele, în replică interzice sătenilor accesul pe pășunile și în pădurile Domeniului.

Frustrați de pășune și lemne de foc, în 1908 zimbranii își cumpără pământ în hotarul Dulcelui de la moșierul NEUSTADT LEO.

Tot în 1908, contele își reconstruiește tronsonul de cale ferată prin exproprierea terenului cuprins de drum, plătind obștii “o dată pentru totdeauna” ridicola sumă de 300 de coroane pentru un jugăr, pe care sătenii o refuză, groful fiind obligat s-o depună la Percepție.

Alt conflict între Domeniu și obște se datorează “jep-urilor”, terenuri deluroase pe care contele le împădurise cu stejari, brazi și salcâmi, argumentând că iobagii au primit teren cultivabil, nu pădure, pădurea aparținând Domeniului.(pag.46)

Și pentru că Robert Zselensky continuă cu măsuri restrictive privind accesul sătenilor pe Domeniu, au loc o serie de procese fără rezultat, zimbranii redobândindu-și drepturile numai după 1919.

În perioada 1906-1909 este menționat învățătorul Alexandru Roja din Pecica, găsim în Zimbru o școală în prag de prăbușire, zidită direct pe pământ, fără fundație, pietrele fiind legate între ele cu lut în loc de mortar, iar între 1910-1918 învățătorul Zaharie Neamț, despre a cărui ținută morală, Valer Cristea are serioase îndoieli.

În ce-i privește pe săteni, încep să ridice problema desființării școlii confesionale din sat.

La sfârșitul lui iulie 1914, începutul primului război mondial, surprinde comuna Zimbru într-o stare economică deplorabilă.

Școala nu primea nici un fel de ajutor de la stat, plata preoților o făcea protopopul “din foale”, (pag.65). Circulare trimise de Consistoriu cereau preoților să îndrume tineretul școlar spre cariera teologică, situație care-l determină pe preotul Valer Cristea să publice în “Revista preoților” din Timișoara un articol po-

lemic, justificând lipsa de atracție a tineretului spre cariera teologică prin “tratamentul mașter” la care sunt supuși preoții peste tot.

Protopopul Cornel Lazăr, lezat “în onestitatea sa”, inițiază pedepsirea autorului articolului. Cercetarea disciplinară a fost efectuată de protopopul din Buteni, Florian Rațiu, în urma acesteia Fiscul conzistorial dispunând amendarea preotului Valer Cristea cu 100 de coroane, iar Conzistoriul Mitropolitan decide suspendarea preotului pentru un an de zile, începând cu 1916.

Deși suspendat, preotul primește dreptul de a sluji perioade de 4-5 săptămâni din necesitate, dat fiind faptul că Petru Mihața, care fusese numit administrator parohial se ocupa mai mult cu *ciujeritul*⁸ prin târgurile din Ardeal și Ungaria, lipsind din parohie luni întregi.

Anul 1918 a rămas în memoria autorului prin mai multe evenimente petrecute. Au fost recuzate clopotele bisericii, a fost recuzat grâul sătenilor, lăsându-li-se grâu de sămânță, iar pentru consum doar 40 de grame pe zi de persoană. Sosesc acasă supraviețuitorii de pe front dar și prizonieri ruși și italieni.⁹ Izbucnind Revoluția, sătenii iau cu forța de la Domeniu trei vagoane de grâu, iar de la Notărășia de la Iosășel tot grâul “recvizat” pentru Stat. (pag. 71)

Venindu-i scadența pentru viața dezordonată, învățătorul Zaharie Neamț se va interna într-o clinică de boli venerice din Arad, soția și cei trei copii fiind scoși cu forța din clădirea școlii și alungați din sat. Învățătorul ungar, Vass, a fugit din sat, așa că în anul școlar 1918-1919, la Zimbru nu s-a ținut școală. Spre sfârșitul anului 1918, hoardele bolșevice maghiare alungă Gărzile Naționale.

Intellectualii satelor se refugiază la armata din Brad, însă preotul Valer Cristea caută adăpost în codrii din jurul parohiei. Au urmat pedepse drastice pentru bunurile furate de la Domeniu în timpul revoluției, precum și rechiziționări de alimente.

Alungând cetele lui Bela Kun, armata română pătrunde în Zimbru în miercurea dinaintea Sfintelor Paști a anului 1919, soldații fiind primiți cu masă întinsă pe terenul de lângă biserică. Populația satului simte o revigorare, intrând rapid în circuitul lup-

tei pentru agoniseală. Nu se mai împotrivește nimeni la inițiativa Revizoratului de readucere a învățătorului Zaharie Neamț, acum devine importantă politica. În 1923, sătenii cumpără pentru biserică un clopot în greutate de 126 de kg. costând 18.000 lei, prin contribuție benevolă de 2400 de lei, plus vânzare de lemn din pădurile satelor Zimbru, Dulcele și Brusturescu, iar în 1924, începe construcția unui gard de piatră împrejurul bisericii. Sătenii așteaptă cu nerăbdare Reforma agrară, promisă de regele Ferdinand.

Contele, care pe timpul evenimentelor se refugiase la Sibiu, îi instruiește administratorul să nu cedeze nici o palmă de loc. Are loc un nou conflict, datorită faptului că jandarmii bat copiii care pășteau vitele pe Zimbruțu.

Sătenii îi atacă pe jandarmi, alungându-i până la Iosășel. Gestul este considerat *răzmeriță* și sunt trimiși de la pretură 12 jandarmi sub conducerea unui plutonier major să o potolească.

Pe lângă interogatorii și bătăi, (a fost agresat inclusiv preotul, pag. 82) țăranii din Zimbru vor fi acuzați de răscoală și nesupunere în urma sesizării depuse de Pretură la Tribunal.

Paginile 84-92 se referă la împrăștiere și urmările ei. Aflăm că, dacă în privința terenului cultivabil s-a pronunțat judecătorul Marinescu, porțiunile silvice au fost împărțite fără știerea sătenilor, fiind trimiși ingineri de la București, Regiunea silvică și Sebiș.

Au fost expropriate 334 de holde de pădure între Valea Luștiului și Valea Dulcelui și 132 de iugăre de lângă hotarul Poiana, pe Moma, la Domeniu rămânând Valea Răului de la Stean în sus, Nemeșul, Coul și Pârâul Râșniței.

Teiușul va rămâne subiect de dispută între zimbrani și sătenii din Iosășel și Iosaș. În anul 1930 și comunele: Feniș, Iosaș, Iosășel, Pleșcuța și Poiana apar împrăștiate cu peste 2000 iugăre de pădure.

Aspecte negative sesizează Valer Cristea referitor la școala din Zimbru, începând cu anul 1924. Bugetul era corespunzător, 30.000 de lei, însă învățătorul Zaharie Neamț funcționa într-o singură sală de clasă împreună cu fiică-sa, Aurora, care nu avea pregătire. "Lucra unul, lua leafă doi". (pag. 94)

Elevii erau tratați “ca niște iobagi”, fiind folosiți la tot felul de munci atât pentru școală, cât și pentru învățător. Nu erau cruțate fetele. Învățătorul “găsea mai iute calea către birt”, iar când, pe la amiază, ajungea la școală în stare de ebrietate, “bătea copiii de-i usca”.

Unii părinți nu-și mai trimit copiii la școală, folosindu-i la lucru în propria gospodărie, iar cu învățătorul se “împăcau” cu “câte o găină sau câțiva pui”. Aceștia nu erau niciodată amendați de Comitetul școlar, învățătorul neînregistrând absențele copiilor lor.

În anul 1929, a fost zidită a doua sală de clasă, adăugându-se trei pereți la cea veche. În fața unui număr mare de învățători calificați care solicitau posturi.

Revizoratul școlar n-a mai putut-o menține pe Aurora Neamț, numindu-l pe învățătorul Bolcu Petru, din Brad, care a funcționat aici numai până la 1 septembrie 1930. În locul lui Zaharia Neamț, a fost adus Hirina Ioan din Cinteș, care în 1931 a plecat la armată.

Revigorarea școlii din Zimbru se produce prin venirea la 1 septembrie 1930 a învățătorului Groza Ion, regăseau care servise la Buceava, iar din 1 septembrie 1931 a învățătoarei Codău Sofia din Șicula. Ambii dovedesc abnegație și profesionalism, munca didactică împletind-o cu o susținută activitate cultural-artistică, spre deplina mulțumire a sătenilor.

Anul 1933 este marcat de vizitarea parohiei Zimbru la 2 octombrie de către *IPS Episcopului Grigorie*, care după săvârșirea unei slujbe religioase, ține sătenilor un discurs, îndemnându-i spre o viață religioasă morală.

Contractând un astm cronic, preotul Valer Cristea nu se mai poate deplasa la Dulcele și Brusturescu. De Sfintele Paști din 1934, a celebrat ultima slujbă Liturghie, după care, căzând bolnav la pat, a solicitat pensionarea de boală.

Soluția propusă de Consiliul eparhial de a institui capelan nu este viabilă, veniturile populației abia acoperind salariul preotului. Este marcată totuși concurența acerbă pentru postul de capelan între Neamț Aurel, fiul fostului învățător, candidat la preoție și Borza Emil din Hălmagiu, acesta din urmă, puternic susținut de săteni.

Competiția angrenează orgolii de clan, oficialități locale nu numai din cele trei sate¹⁰, include promisiuni și defăimări, mituiri și alte mașinațiuni, rezultatul alegerii din 21 octombrie 1934 soldându-se cu o diferență de trei voturi în favoarea lui Neamț Aurel...

Începând cu pagina 109, urmează trei pagini “alterius digitis scripta”.¹¹

Aflăm despre asocierea Borzeștilor perdanți în “Grupul Sfinței Dreptăți”, adunând resurse pentru contestația pe care o adresează Oficiului popesc de la Gurahonț, care, în ședință, a infirmat alegerea, trimițând apoi actele la Arad spre aprobare.

În lipsa episcopului, referentul locțiitor a validat alegerea lui Neamț Aurel, spre stupefacția Borzeștilor, care au înaintat imediat contestație la Consiliul Eparhial.

Moartea în septembrie 1935 a preotului Valer Cristea stinge conflictul. Instalat în 1936 episcop de Arad, Andrei Magheru, dispune alegere de preot paroh.

Obosit de evenimentele recente, Consiliul parohial Zimbru își declină opțiunea în favoarea Consiliului eparhial, care îl numește ca administrator parohial pe preotul Ion Moțiu din Socodor. Acesta, servește parohia până în 1938 când se transferă în localitatea natală, între 1938-1941 venind administrator parohial, preotul Nistor Șandru din Ionești.

¹ “...Au dat la feciorii lui Zimbran Mihai pentru slujba tă-tâne-său și a luat această carte popa Miloș de au luat pe acei bani feciorul Zimbranului, pe 17 florinți, pomană să-i fie lui Zimbran Mihai și la toată viața lui până în veac și s-a dat cartea aceasta lui popa Miloș și ca lui popa Niculae din Feniș”. 1748, August, 1 zile” (pag.4.)

² “Această Sfântă Evanghelie a cumpărat-o Borle Luca, pomană vieții și seminției sale și s-a dat în mâna lui popa Zaharie din Brusturescu și s-a numit la Biserica Zimbrului pomană pentru sufletele lor până în veacul vecilor și au dat 17 florinți în August 8 zile 1764”. (pag.4)

³ „Comuna era bogată în vite: existau peste 100 perechi de boi, jumătate dintre locuitori țineau câte 20-30 de porci crescute în pădure”. (pag.20)

⁴ defrișarea

⁵ “În mijlocul unui popor atât de îmbuibat, preotul și învățătorul erau cei mai umiliți; numai cu ajutorul primăriei își puteau primi competențele (...) care nu se plăteau de bună-voie. Plata învățătorului era de 300 fl. în bani, plus 120 florinți pentru înstruirea băieților slujitorilor domeniului.”(pag.30)

⁶ Actualmente Joia Mare

⁷ La vânzarea domeniului, proprietarul ar fi exclamat: “Două bucurii am avut în viața mea: când am cumpărat hotarul Zimbrului și acum când îl vând” (pag. 33)

⁸ ciujerit = negoț care consta în cumpărarea de animale și revinderea lor în altă parte cu un preț mai mare.

⁹ La pagina 171 se menționează că 140 de prizonieri ruși și 12 prizonieri italieni și-au luat merinde în vederea repatrierii din grâul jefuit de la Domeniu

¹⁰ La pagina 107 sunt menționate numele *Ugliș Petru* și *Bogdan Ioan* din Gurahonț, cu apelativul: “mărimile politicianiste locale”.

¹¹ scrise de mâna altuia (Publius Ovidius Maro, *Pontica*)

Resume

Zimbru Parish Chronicle

Manuscript Valer Christ priest is a true chronic of parish Zimbru with historical references, geographical and habitat on the settlement. The author deals with the situation of the Romanian education at Zimbru and evolution of the field in which the village boundaries are. Under the Noble Patronage, earth gentlemen, here they established a mine iron, and later a timber factory, wood is the main material for exploitation of the area. This has provided a source of income to the inhabitants of Zimbru. However the author mentions that the village priest and teacher do not receive their "cultural wealth" from the villagers except by judicial execution. The events of 1918 and their implementation are also described in the manuscript. The entries stop in 1935 with the death of the priest Cristea.

Teodoru Zimbru la care apartin si fidelele de la
 si de mureasa sa formati necesitat de celat cu
 ordiul al carei se formeaza si parte constata. Este
 stent insa cu inainte de anul 1830 de cand
 erau impozitati cu locuitorii pe toate darhovele
 care localitate si prouta numele voronovici si
 le treuiau. Astfel cei ce au locuit pe partea
 staula Komratului prouta numele de familie
 Kombar, cei de pe staulul Staldu de Stet
 cei de pe staulul Staldu de Stet si cei din
 impozitiunea poacului Boleslavo de Boles
 si asa mai departe marit ficare familie cu
 are localitate si cu acumina numere.
 Prout locuitorii insa si fost pe staul de
 lungul 1830 Komratului atat pentru aceasta
 si de mai economica rala, cat si din pricina
 ce poartandu-l cu casa mare bogat in haine
 si altele locuitorii de putinta de a se re
 luga din calis din mormintele mari cu acumina
 altele atuncea credului conditie la care
 toata lumea atata de mult, dupa expunere
 arata cu limbile poeziei si a catopisarii de
 atalea. In tot din prout de proutare isi clo
 deau casele pe staul si atuncea cand arcau
 putinta si de cladi pe se ca sa fusa adpost
 cand si intregile etandis de apa, care pe atun
 atuncea al multe cu. Acest stail pe
 curori si acum locu unde au stat impozitati
 cele care si mormintele acestor parci de comuna.
 dupa parerea si partile lor in aceasta parte
 a hotarului din gata sa caminate pretuare pe lung
 crast sau alta camina.

cu o vana noua de la 1830 ane si au expunere
 si au locuit sa fidele pama la capul, pama la
 invingere. Sa bogat expunere lor. Prout
 stent de stail si si prin contributie imediata
 si proutand si sa stiuam banii necesari pen
 tea contestatie. Atunsa de contestatie erau de la
 la. figuri date alegatorilor, promisiuni de auti
 cortisi dintr-o boghita, candidaturi pentru a
 locuit la baptisti chiar si in timpul cat si
 fost dechis concursul, proutandu-l de toate
 de bir indolente, etc.

In sura si contestatie si sa motivata si sa stiuam
 la of puse prout care, sa seduta, a proutat a
 bogora dupa care de la stail au fost trimise la stail
 la proutare. In staila par, episcop insa, contenciu
 repuat la la staila administrativa a proutat au
 fol lucrurile in staila Contenciu episcopial pe care
 si proutat o incal Prout aurol a fost stailat
 parte via locuitorilor comunitate si proutandu-l
 parte proutandu-l comunitate a voronovici din stail
 mul protopresbiter al din proutand Proutand, cum
 si de proutandu-l staila pe fidele. Proutandu-l si fo
 rat astfel ofacile adunandu-le de la staila parte
 la staila si de o serie de bilete albotite care sa
 incalzarea staila de mormintele, sustinute cu
 dar auar mureasa proutandu-le de la staila, sau sa
 mult, care in timpul de proutandu-le si staila si fo
 la staila prout, din care sa fidele pe cu sa staila
 note.

Proutandu-l din prout, si staila, sau staila, dat staila.
 Sa stailat stailat contestatie la staila prout
 staila staila staila staila si staila staila staila.

File din cronica parohiei
 Zimbru

Sumar

Copacul de trăsnet.....	3
Casa Nesciuc de la Ciumârna, județul Suceava (Studiu de caz)	13
Ornamente populare bucovinene.....	35
Cuptoare de pâine din județul Arad	67
Portul popular românesc din județul Arad	83
Situația actuală a centrului de olărit Târnăvița din județul Arad	119
Târgurile din Țara Zărandului - momente de sociabilitate....	139
Aspecte ale evoluției mentalităților rurale reflectate în obiceiurile din Țara Zărandului	150
Generarea unui mit comunitar - vârcolacul.....	165
Cronica parohiei Zimbru	175

Summary

The lightning tree	3
George Nesciuc House Ciumîrna, Suceava county.	
Case study	13
Bucovina popular ornaments.....	35
Baking ovens from Arad county	67
Romanian folk clothes from Arad county	83
Current status of pottery center in Târnăvița, Arad county area	119
Fairs from Zarand Land - Moments of Sociability	139
Aspects of the evolution of Village mentalities reflected in Zarand Land customs	150
Generating the community myth - werewolf myth.....	165
Zimbru Parish Chronicle	175

ISSN 1454 - 8194

<https://biblioteca-digitala.ro>